

MASARYKOVA UNIVERZITA

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra českého jazyka a literatury

**M U N I
P E D**

Eponyma ve slovní zásobě českého jazyka

Diplomová práce

Brno 2023

Vedoucí práce:

Mgr. Stanislava Spinková, Ph.D.

Autor práce:

Bc. Marcela Goliášová

Bibliografický záznam

GOLIÁŠOVÁ, Marcela. *Eponyma ve slovní zásobě českého jazyka: diplomová práce*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta pedagogická, Katedra českého jazyka a literatury, 2023, s. 91. Vedoucí diplomové práce Mgr. Stanislava Spinková, Ph.D.

Anotace

Diplomová práce *Eponyma ve slovní zásobě českého jazyka* se na základě excerpce eponym z lexikografického zdroje zabývá jejich analýzou podle proprií, od nichž byla vytvořena, a podle zdrojového jazyka. Dále se věnuje slovtvorné analýze eponym a analýze eponym z hlediska slovních druhů. Práce zahrnuje také různé adaptace cizích eponym do systému češtiny, stylistickou charakteristiku analyzovaných eponym a eponyma mezi biblickou slovní zásobou. Úvodní část je zaměřena především na vymezení onomastických pojmů. Toto teoretické podloží je použito ve výše zmíněných analýzách. Diplomová práce také obsahuje slovníkovou část. V závěru práce jsou zanalyzované poznatky shrnuty.

Abstract

This thesis is devoted to eponyms in the Czech vocabulary. Its main goal is to perform a detailed analysis of expressions that have been formed from proper nouns (anthroponyms, toponyms, etc.). Readers are acquainted with the basic related to onomastics in the theoretical part of this thesis. Furthermore, the definition of the term eponym can be found in this part as well. Focus is laid on the cultural aspect of these lexical units. On the basis of the excerpt of eponyms from the lexicographic source, these expressions are further explored from the point of view of etymology, word formation, part of speech and stylistics. The Emphasis is placed on the close connection of that eponym with the proper noun, from which it was created. Moreover, the thesis also includes a dictionary part, which contains an overview of eponyms in the Czech language.

Klíčová slova

eponyma, vlastní jména, apelativizace, deonymizace, antroponymum, toponymum

Keywords

eponyms, proper noun, apelativation, deanonymization, anthroponym, toponym

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem závěrečnou diplomovou práci vypracovala samostatně, s využitím pouze citovaných pramenů, dalších informací a zdrojů v souladu s Disciplinárním řádem pro studenty Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity a se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

V Brně dne 19. 4. 2023

.....

Marcela Goliášová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala především vedoucí své diplomové práce Mgr. Stanislavě Spinkové, Ph.D., za její odborné vedení, rady, nesmírnou trpělivost a ochotu poskytovanou při psaní této práce. Dále bych také ráda poděkovala své rodině a přátelům za jejich velkou podporu.

Obsah

1. TEORETICKÁ ČÁST	9
1. 1. Onomastika a její základní charakteristika	9
1. 2. Vymezení pojmu eponymum	10
1. 3. Kulturně-historický aspekt eponym	15
1. 4. Vymezení základních termínů	17
1. 4. 1. Apelativa a vlastní jména	17
1. 4. 2. Antroponyma	21
1. 4. 2. 1. Druhy antroponym	22
1. 4. 2. 2. Literární vlastní jména	24
1. 4. 2. 3. Antroponyma jako součást frazémů	25
1. 4. 2. 4. Biblická antroponyma	27
1. 4. 3. Toponyma	28
1. 4. 3. 1. Význam toponomastiky	29
1. 4. 3. 2. Pomístní jména	30
1. 4. 4. Kosmonyma	31
1. 4. 5. Chrématonyma	33
1. 4. 6. Transonyma	34
2. PRAKTICKÁ ČÁST – Eponyma v české slovní zásobě	36
2. 1. Analýza eponym podle proprií, od nichž byla vytvořena	36
2. 1. 1. Eponyma vytvořená od antroponym	37
2. 1. 2. Genderový aspekt eponym vytvořených od antroponym	38
2. 1. 3. Eponyma vytvořená od toponym	40
2. 1. 4. Eponyma vytvořená od jiných proprií	43
2. 2. Analýza eponym podle zdrojového jazyka	43
2. 3. Adaptace cizích eponym do systému češtiny	49
2. 3. 1. Modifikace a varianty cizích eponym v češtině	50
2. 3. 2. Morfologická adaptace cizích eponym	51
2. 4. Analýza eponym z hlediska slovních druhů	52
2. 5. Slovtvorná analýza eponym	53
2. 6. Stylistická charakteristika analyzovaných eponym	58
2. 6. 1. Charakteristika eponym ve specifických vědních oborech	58
2. 6. 2. Eponyma mezi biblickou slovní zásobou	61
3. SLOVNÍKOVÁ ČÁST	63
Závěrečné shrnutí	83
Jmenný seznam grafů	85
Seznam zkratk	86
Seznam použité literatury	89

Úvod

Diplomová práce je věnována eponymům, což jsou slova utvořená od vlastních jmen (například *tatranka*, *kravata*). Pro označení procesu přechodu vlastního jména k obecným lingvisté využívají několik termínů – apelativizace, deonymizace, příp. deproprializace.

V současné lingvistice se objevuje několik pojetí eponym. V nejužším pojetí se jedná pouze o slova vytvořená od antroponym (tj. od vlastních jmen osob – jméno, příjmení, přezdívká; příp. od antroponym v širším pojetí – tj. od názvů literárních postav, mytických bytostí, bohů). V širším pojetí mohou být eponyma utvořena také od toponym, tj. od zeměpisných názvů. V nejširším pojetí mohou být utvořena od libovolného vlastního jména (názvy firem atd.).

Cílem diplomové práce je detailní analýza eponym ve slovní zásobě současného spisovného českého jazyka. Na základě excerpce těchto jazykových jednotek z lexikografického zdroje byla provedena jejich analýza etymologická a kvantitativní, dále analýza jazyková, lexikografická, slovtvorná a slovnědruhová. Výsledky některých provedených analýz byly pro lepší znázornění prezentovány také prostřednictvím grafů. Jako lexikografický zdroj byl pro analýzu použit *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* vydaný nakladatelstvím Academia v Praze roku 1994. Dále v této práci označován též *SSČ*.¹

Hlavními metodami využívanými v této diplomové práci jsou metoda lingvistického popisu a různé metody analýzy jazykového materiálu, a také metoda syntézy. Při závěrečném shrnutí získaných poznatků byla využita také metoda generalizace, jejímž prostřednictvím byly vyvozeny obecné závěry.

Z hlediska struktury je práce rozdělena do tří kapitol. První kapitola se věnuje teoretickému podloží pro praktickou část. Tato kapitola zahrnuje základní charakteristiku onomastiky jako jazykovědné disciplíny. Je zde rovněž definován pojem eponymum. Zvláštní pozornost je věnována také kulturně-historickému aspektu eponym. V teoretické části jsou současně vymezeny základní onomastické termíny, například vlastní jména, toponyma, kosmonyma a také antroponyma.

Druhou částí je část praktická, která se zabývá analýzou vyexcerpovaných jazykových jednotek, a to podle proprií, od nichž byla vytvořena, konkrétně

¹ *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. 2. vyd., opr. a dopl. Praha: Academia, 1994.

od antroponym – u nich je také pozornost věnována genderovému aspektu, dále od toponym a jiných proprií. V této části je také provedena analýza výrazů podle zdrojového jazyka (tj. jazyka, v němž bylo dané eponymium vytvořeno), slovtvorná analýza eponym a analýza eponym z hlediska slovních druhů. Práce se v omezené míře zaměřuje na proces adaptace cizích eponym do systému češtiny a na stylistickou charakteristiku analyzovaných eponym.

Třetí částí a zároveň stěžejní částí diplomové práce je slovníková část, která obsahuje soupis vyexcerpovaných eponym ze *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. V souvislosti s tím je nutné poznamenat, že ve srovnání s jinými jazyky (např. slovenštinou, polštinou apod.) nebyly v českém prostředí tyto výrazy doposud uceleně lexikograficky zpracovány. Součástí slovníkového hesla je rovněž informace o zdrojovém jazyku uvedeného slova (tj. o jazyku, v němž bylo eponymium utvořeno), a dále informace, od jakého vlastního jména byl výraz utvořen. Poslední položkou hesla je etymologická charakteristika daného výrazu, která se opírá o informace uvedené v etymologických slovnících, nebo jiných zdrojích, které jsou uvedeny na začátku slovníkové části. Zkratky použité v diplomové práci, a především ve slovníku, jsou v seznamu zkratk v závěru práce.

1. TEORETICKÁ ČÁST

1. 1. Onomastika a její základní charakteristika

Diplomová práce je věnována eponymům v české slovní zásobě. Eponyma vznikají na základě vlastních jmen. Věda, která se zabývá vlastními jmény, se nazývá onomastika. „Onomastika je jazykovědná disciplína s jistou mírou samostatnosti, danou charakterem zkoumaného materiálu. Tento zkoumaný materiál představují vlastní jména neboli propria.“² Onomastika také sleduje povahu, tvoření a fungování vlastních jmen, která zde nejsou izolovanými jednotlivinami. „V každém jazyce vlastní jména tvoří specifickou pojmenovávací soustavu, která funguje na základě jistých systémotvorných pravidel a zákonitostí. Dílčí soustavy pak tvoří jednotlivé třídy proprií, rozdělené podle druhu pojmenovávaných objektů, a ty jim vtiskují specifické rysy.“³

Encyklopedický slovník češtiny definuje onomastiku jako nauku o vlastních jménech, kdy o její konkrétní náplni a jejím postavení v systému společenských věd panují různé názory. V českém prostředí je onomastika považována za subdisciplínu jazykovědy s relativně značnou mírou autonomie. Dále je také chápána jako nauka o vzniku a fungování propriálních pojmenovacích soustav, o jejich realizaci v konkrétních podmínkách (společenských, časových a místních) a zároveň jako nauka o konkrétních prvcích těchto soustav.

Onomastika se jako vědní obor utvářela v českých zemích na přelomu 18. a 19. století, a to jako pomocná věda historická, v níž se postupně zformovaly dvě větve – historická a filologická neboli lingvistická. Od druhé poloviny 19. století začíná postupný přesun onomastiky z historických oborů do jazykovědy, jelikož se v této době kladl při výzkumu proprií stále větší důraz na filologickou a etymologickou analýzu. Tento proces byl ukončen v druhé polovině 20. století, kdy převládlo její dnešní pojetí.⁴

Vladimír Šmilauer ve své práci zmiňuje, že onomastika mezi vědami, které se ve zvláštní míře podílejí na mocném rozvoji, zaujímá v okruhu společenských věd významné místo. Po první a po druhé světové válce „se nám přímo před očima vyšvihla z podřízeného postavení služby lingvistiky k novému samostatnému odvětví s vlastními

² PLESKALOVÁ, Jana. *Vlastní jména osobní v češtině*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 10.

³ Tamtéž, s. 10.

⁴ KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, ed. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2016, s. 1240.

úkoly.“⁵ Také zde připomíná neslavnou minulost onomastiky, kdy byla pomocnou naukou nejen lingvistiky a historie, ale i geografie a etnografie. A také, že se jí užívalo často nesprávně, tj. jednostranně a přímočaře.

1. 2. Vymezení pojmu eponymum

V českých slovnících lingvistické terminologie nalezneme termín eponym, samotný termín eponymum v nich není doposud fixován. Eponym či také eponymos, vycházející z řeckého překladu „dávající jméno“, má kromě lingvistického významu také význam historický. Z historického hlediska se jednalo o prvního z devíti archontů ve starověkých Athénách, po němž byl pojmenován daný běžný rok.⁶ *Nový encyklopedický slovník češtiny* definuje eponym jako vlastní jméno osoby, které je východiskem pro pojmenování jiné osoby, rodu, rodiny, místa, věci a jiných, například Přemysl – Přemyslovci.⁷ Tentýž význam uvádí také *Nový akademický slovník cizích slov*, kde eponym je: „osoba, podle níž je pojmenována rodina, místo, věc ap. (např. Přemysl – Přemyslovci, Petr I. – Petrohrad).“⁸

V mnoha soudobých odborných pracích se nyní pracuje s lingvistickým pojetím termínu eponymum, v jehož rámci došlo k posunu významu od původního termínu eponym a pod tímto pojmem eponymum není většinou chápáno vlastní jméno, od něhož bylo druhé pojmenování pro objekt nebo proces odvozeno, ale právě označení samotného objektu nebo předmětu.

S výše uvedeným významem pracuje i například lékařská terminologie, ve které mnohá odborná pojmenování vychází z vlastních jmen lékařů, vědců, badatelů, objevitelů apod. Typickým příkladem je pojmenování *Eustachova trubice*, kterou objevil italský anatom Bartolomeo Eustachio. V lékařské terminologii mohou eponyma usnadnit a urychlit komunikaci zejména mezi úzkými specialisty. Eponyma v lékařské terminologii mají v podstatě charakter značkových pojmenování, což může být

⁵ ŠMILAUER, Vladimír. *Úvod do toponomastiky (nauky o vlastních jménech zeměpisných)*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966, s. 5.

⁶ PETRÁČKOVÁ, Věra; KRAUS, Jiří, a kol. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 1998, s. 202.

⁷ PLESKALOVÁ, Jana. Eponym [In:] KARLÍK, Petr – NEKULA, Marek – PLESKALOVÁ, Jana (eds.). *Nový encyklopedický slovník češtiny*. I. a II. díl. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2016, s. 436.

⁸ KRAUS, Jiří. *Nový akademický slovník cizích slov A-Ž*. Praha: Academia, 2008, s. 214.

nevýhodou, protože ke většině názvů nemocí existuje paralelní deskriptivní název.⁹ Nejvíce eponym se užívá v pojmenování symptomů, syndromů a chorob, kde jejich počet přesahuje řád tisíce. Dále jsou častá pojmenování diagnostických hmatů, terapeutických metod, operací, mikrobů, různých klasifikací a podobně. První „neanatomická“ eponyma k diagnostice či popisu léčebné metody se používala již ve starověku, např. *Hippokratův manévr*. V 19. století byly podle slavných chirurgů popisovány operace, manévry i nástroje, proto se na konci tohoto století každý vedoucí chirurg snažil, aby po něm bylo něco pojmenováno. Tento trend pokračoval i ve 20. století. Terminologie se občas stávala nejednotnou kvůli velkému množství autorů a následným změnám v názvech. V mnoha případech byl daný jev popsán dokonce současně několika autory. Nejednotné označování stejných jevů dokazují i paralelní neeponymická pojmenování, např. *vena Galeni* je také označována jako velká žíla mozková.¹⁰

Pro tuto diplomovou práci je stěžejní pojetí eponym v práci od profesora Martina Ološtiaka, autora *Slovníku slovenských eponym*. Z hlediska značné terminologické rozkolísanosti chápání tohoto odborného pojmenování uvedený autor ve své práci konstatuje, že termín eponymum se nepoužívá jednotně a že se často v onomastice vymezuje jako vlastní jméno, někdy dokonce jen jako osobní jméno, od kterého se tvoří jiné vlastní jméno. V této souvislosti zaměřuje Ološtiak svou pozornost na terminologický seznam *List of Key Onomastic Terms* Mezinárodního onomastického výboru, v němž je definice pro eponymum následující: „eponymum – vlastné meno osoby alebo skupiny osôb, ktoré tvorí základ pomenovania inej osoby, rodiny, miesta, veci atď.“

11

Autor se však na rozdíl od výše uvedené definice přiklonil k novějšímu vymezení daného termínu a za eponymum považuje depropriální lexikální jednotku, tedy jednotku, která byla vytvořena na bázi vlastního jména, ne pouze jména osoby.¹²

S daným novým pojetím eponym pracují také mnozí další jazykovědci, například jedna z uznávaných autorit ruské lingvistiky a terminologie Vladimir M. Lejčik¹³ a dále

⁹ BOZDĚCHOVÁ, Ivana. *Současná terminologie: se zaměřením na kolokační termíny z lékařství*. V Praze: Karolinum, 2009, s. 100.

¹⁰ Tamtéž, s. 101.

¹¹ OLOŠTIAK, Martin. *Slovník slovenských eponym*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2020, s. 8.

¹² Tamtéž, s. 8.

¹³ LEJČIK, Vladimir M. Obsuždenije problem eponimii v sovremennoj nauke. [In:] MELIKJAN, B. Ju. *Jazyk i pravo: aktual'nyje problemy vzaimodejstvija. Materialy Meždunarodnoj naučno-praktičeskoj Internet-konferencii*. Rostov-na-Donu: Rostovskoje knižnoje izdatel'stvo, 2011, s. 134-142. Dostupné z: <http://www.ling-expert.ru/conference/langlaw1> (cit. 14. 2. 2023).

také Jevgenija M. Kakzanova¹⁴, která zkoumala a srovnávala eponyma v angličtině, němčině a ruštině. V polské lingvistice se nové pojetí uchytilo především prostřednictvím polského jazykovědce Vladislava Kopalińského, který je autorem polského slovníku eponym.¹⁵ Podobně tomu je také v chorvatské jazykovědě, kde je autorem slovníku eponym chorvatský lingvista Dubravko Mršić.¹⁶ Pravděpodobně právě vydání těchto speciálních slovníků eponym přispělo k zakotvení nového pojetí daného výrazu v lingvistické terminologii výše uvedených jazyků. V našem českém prostředí slovník podobného charakteru doposud chybí, což může být příčinou dosavadní značné rozkolísanosti v terminologickém chápání pojmu eponym v české lingvistice.

Na základě výše uvedeného můžeme tedy eponymium definovat jako výraz, který byl vytvořen od libovolného vlastního jména (antroponyma, toponyma, kosmonyma apod.). Takový výraz mohl být od vlastního jména vytvořen sémantickou (tj. rozšíření významu) nebo morfologickou derivací. Tento proces se v lingvistické terminologii nazývá jako apelativizace nebo deonymizace. Apelativizaci definuje *Nový encyklopedický slovník češtiny* jako: „přechod proprií k apelativům. (Termín deonymizace se užívá v onomastice).“¹⁷ Dále apelativizaci rozděluje buď na přímou, jejíž prostředkem je metafora a metonymie (například Švejk – švejk), nebo odvozovací (například Čunek – čunkovné). Apelativizaci lze také rozlišit na spontánní (výrazné vlastnosti známých nositelů se stanou východiskem pro obecné hodnotící pojmenování lidí těchto vlastností), nebo záměrné (výchozí nositel propria nemusí být obecně znám). Zdrojem apelativizace, jak již bylo zmíněno, jsou nejčastěji antroponyma a toponyma, ale apelativizace čerpá i z oblasti mytologické, biblické, literární, historické aj.¹⁸ K eponymům se řadí také víceslovná pojmenování, která se vyskytují především ve frazeologii a terminologii různých vědeckých disciplín.

V souvislosti s procesem přechodu vlastního jména do kategorie jmen obecných dochází k tomu, že se u nich mění ortografická podoba zápisu. V podstatě se jedná o to,

¹⁴ KAKZANOVA, Jevgenija M. *Imja sobstvennoje v termine*. Moskva: Galleja-Print, 2015.; KAKZANOVA, Jevgenija M. *Anglo-russko-nemeckij slovar' internacional'nych eponimov: Nazvanije i proischozdenije. Ot A do Z*. Moskva: Galleja-Print, 2015a.

¹⁵ KOPALIŃSKI, Władysław. *Słownik eponimów czyli wyrazów odimiennych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1996.

¹⁶ MRŠIĆ, Dubravko. *Eponimski leksikon*. Zagreb: Matica hrvatska, 2000.

¹⁷ HLADKÁ, Zdeňka. Apelativizace. [In:] KARLÍK, Petr – NEKULA, Marek – PLESKALOVÁ, Jana (eds.). *Nový encyklopedický slovník češtiny*. I. a II. díl. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2016, s. 115.

¹⁸ Tamtéž, s. 115.

že vlastní jméno ztrácí při grafickém zápisu velké počáteční písmeno a získává rysy, které jsou charakteristické pro obecná jména.

Profesor Rudolf Šrámek pracuje ve svých dílech s termínem depropriální apelativum, který ve své podstatě označuje eponyma. Ve své práci uvádí proces deproprializace, která směřuje k apelativizaci. „Jejím výsledkem je přesun propria, zbavovaného vlastností propriálně lexikální jednotky, do jiné, totiž do apelativní sféry jazyka, což vyvolává možnost tvořit „pojmový význam“ stejného typu, jako je u běžných apelativ, a začlenit apelativizovanou lexikální jednotku do morfémových (zejména derivačních) paradigmat apelativ. Např. antrop. Roentgen > přístroj (čes.) rentgen > sloveso rentgenovat, adjektivum rentgenový, substantiva rentgenolog, (slang.) rentgenárna ‚kde se rentgenuje‘.“ Deproprializace překračuje propriální sféru směrem do sféry apelativní a jejím výsledkem je lexikální jednotka apelativní povahy.¹⁹

K tématu apelativ a proprií se vyjadřuje také jazykovědec Milan Harvalík. Upozorňuje mj. na řadu substantiv, jejichž apelativní či propriální charakter je předmětem sporů. „Charakteristickým rysem vztahů mezi apelativní a onymickou složkou jazyka je pak jejich prolínání ve společenské komunikaci a oboustranná dynamická interakce, která se markantně projevuje mj. existencí přechodové skupiny substantiv, u nichž nedošlo k dostatečně výrazné polarizaci apelativních či propriálních znaků, a dále přechody apelativ v propria a proprií v apelativa.“²⁰ Také při definici proprializace a apelativizace existuje mezi názory odborníků řada rozdílů. Jako podstatu apelativizace uvádí vyčlenění jednoho z komponentů z onymického významu původního vlastního jména vázaného pouze na jediný objekt, postupné přenesení a rozšíření tohoto významového komponentu na objekty neonymické povahy, které možno apelativně právě tímto komponentem charakterizovat a pojmenovat a které se vyskytují nebo produkují jako samostatný druh, proto původní proprium nabývá vlastností, charakteristických pro apelativa.²¹

Milan Harvalík mj. uvádí zajímavé případy, které dokumentují pozvolnost a plynulost přechodu vlastních jmen v apelativa. Propria, která uvádí v příkladech,

¹⁹ ŠRÁMEK, Rudolf. Transonymizace v propriální nominaci. [In:] *Folia onomastica croatica* 12–13 (2003–2004), s. 505.

²⁰ HARVALÍK, Milan. K vzájemnému obohacování apelativní a propriální sféry jazyka. Apelatyzace proprií a proprializace apelativ. [In:] *Nazwy własne a społeczeństwo*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza LEKSEM, 2010, s. 33.

²¹ Tamtéž, s. 35.

postupně přestávají plnit onymické funkce a odpovídají apelativům či apelativním deskriptivům, přesto jsou však obecně vnímána jako vlastní jména, např. označení vzniklá na základě metonymie (*číst Shakespeara*, tj. Shakespearovo dílo, *v muzeu mají několik Monetů*, tj. obrazů malíře Moneta aj.). Tato označení se užívají spíše v hovorovém jazyce a v neoficiální sféře. V těchto případech dochází k vypuštění jisté větné části, která z daného kontextu či situace vyplývá, ovšem míra vypuštění je limitována tím, zda si jeho adresáti dokážou dosadit vypuštěnou větnou část, např. spojení *mám už hotové Toronto* značí, že mám hotový referát na kongres v Torontu. Ve všech případech jde však o obohacování apelativní (v jiných určitých případech také propriální) sféry jazyka.²²

Apelativizovaným jmenům v české slovní zásobě se blíže věnuje Eva Pokorná, která také zmiňuje, že užití vlastních jmen v přeneseném významu je jedním ze zdrojů obohacování slovní zásoby. Uvádí, že všechna apelativa, mající základ ve vlastních jménech a mající shodnou formu s vlastním jménem, nejsou vždy jen pouhým výsledkem ztráty propriální funkce vlastního jména. Shodná forma může být výsledkem derivace adjektivních podob zeměpisných nebo osobních jmen univerbizovaných pojmenování (např. *plzeňské pivo* – *plzeň*, *turecká káva* – *turek* aj.). Apelativum vzniklé ztrátou propriální funkce autorka nazývá jako deonymické apelativum, a to vzniklé buď z vlastního jména přímo bez změny formy (např. *janek*), nebo vzniklé z vlastního jména odvozením pomocí formantu (např. *švejkovina*).²³

Apelativizovaná jména v jednotlivých jazycích obsahují jednak jména užívaná mezinárodně (např. *ahasver*, *xantipa*), jednak jména domácího nebo cizího původu lexikalizovaná pouze v jednom jazyce (v češtině např. *betlém*, *brajgl* aj.). Mezinárodně apelativizovaná jména mají často základ ve vlastních jménech společných určité kulturní oblasti, např. jména biblická (*jidáš*) a mytologická (*venuše*), jména historická (*napoleon*), jména z literatury (*švejk*) aj.²⁴

Otázkou apelativizace vlastních jmen ve starší češtině se zabýval Emanuel Michálek, který zmiňuje různá apelativizovaná jména z prací např. Komenského nebo Husa. Nejčastěji se jedná o osobní jména biblická (např. *Jidáš* – *jidášové* aj.)²⁵

²² HARVALÍK, Milan. K vzájemnému obohacování apelativní a propriální sféry jazyka. Apelativizace proprií a proprielizace apelativ. [In:] *Nazwy własne a społeczeństwo*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza LEKSEM, 2010, s. 36–37.

²³ POKORNÁ, Eva. Apelativizovaná jména v české slovní zásobě. [In:] *Slovo a slovesnost*, ročník 39, číslo 2., Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 1978, s. 116–125.

²⁴ Tamtéž, s. 116–125.

²⁵ MICHÁLEK, Emanuel. K otázce apelativizace vlastních jmen v starší češtině. [In:] *Onomastický zpravodaj ČSAV*, ročník 32–33, Ústav pro jazyk český ČSAV, 1992, s. 111–114.

1. 3. Kulturně-historický aspekt eponym

U eponym je důležité zmínit především kulturně-historický aspekt, neboť jsou to jakési památníky vlastních jmen, které byly otištěny v obecných jménech. Primární je zde honorifikační motiv, jelikož eponyma odkazují na jména významných osobností a míst. Nová odhalení, vynálezy a jevy byly často označovány jménem svého objevitele, aby sloužily jako prostředek k uznání a odměně za jeho přínos v oboru. Ve vědní oblasti např. matematiky, fyziky, chemie či v lékařství byly vynálezy a objevy pojmenovávány po jednom či dvou objevitelích.

V nedávné době se objevila tzv. debata o eponymech, konkrétně v lékařské oblasti, kde někteří odborníci tvrdí, že eponyma mají značná omezení a stala se zastaralými. Podle názoru těchto lékařských specialistů některá eponyma například nedokážou zprostředkovat charakteristické nálezy spojené s nemocí nebo strukturou, pro kterou jsou spojeny. Někteří jednotlivci zašli tak daleko, že volají po odstranění eponym z publikované lékařské literatury a lékařských učebnic, které budou v budoucnu vydávány. Obě strany diskutujících (tj. těch pro a proti eponymům) měly pádné argumenty pro odstranění či následné pokračování a používání eponym. Argumenty, které v této odborné debatě zazněly, však lze vztáhnout nejen na eponyma z medicínského odvětví, ale i na eponyma z ostatních vědeckých oblastí.

Pádným argumentem pro další používání eponym byla tradice a historie. Celé generace vědců a badatelů mají spojeny vynálezy a objevy s jejich objeviteli a dokážou si například pod pojmem *Heimlichův manévr* přesně představit konkrétní techniku na uvolnění dýchacích cest. Také snad každý ví, že např. *Pythagorova věta* popisuje vztah, který platí mezi délkami stran pravoúhlých trojúhelníků v euklidovské rovině. Velká část eponym je nejen odborníkům, ale i laikům za dlouhá léta používání dokonale vžita. Všudypřítomné používání eponym v celé historii bylo jedním z nejsilnějších argumentů na podporu používání eponym v odborné terminologii.²⁶

Dalším argumentem na podporu užívání eponym, je fakt, že usnadňují komunikaci mezi odborníky. Jelikož jsou eponyma běžně užívána ve vědních oblastech, všichni odborníci vědí, co si pod konkrétním eponymem představit. Pokud by měl odborník například v lékařské terminologii přesně popsat daný jev, tak by mu popisování či přesné pojmenování trvalo určitě déle, než kdyby pro pojmenování tohoto jevu použil patřičné

²⁶ FARGEN, K.M. and HOH, B.L. The debate over eponyms. *Clinical Anatomy*, 27, 2014, s. 1137–1140. Online dostupné z: <https://doi.org/10.1002/ca.22409> (cit. dne 24. 3. 2023).

eponymum. Také pokud by nastala situace, ve které by se setkal starší odborník používající eponyma s mladým odborníkem, který používá pouze popisnou odbornou terminologii, pravděpodobně by došlo k nedorozumění.

V neposlední řadě je dobrým argumentem pro zachování eponym v terminologiích různých vědních disciplín také vyjádření určité pocty a respektu vůči objeviteli. Jména mnoha skvělých výzkumníků a lékařů byla v lidské paměti zvěčněna prostřednictvím eponym. Naprostá většina jedinců, jejichž jméno inspirovalo vznik eponym, si zasloužila vyznamenání v důsledku osobní oběti, inteligence nebo kreativity. Tento způsob ocenění by také mohl být dobrou motivací pro to, aby se nová generace snažila o nový objev.

Mezi argumenty, které byly proti používání eponym v určité vědecké oblasti, je například nepopsatelnost. Oproti snazšímu užívání eponym a rychlému uvědomění daného jevu a objevu mezi odborníky je například pro laika těžko představitelné, co se skrývá za pojmem *daltonismus/daltonizmus*, *nonius* aj. Většina eponym tudíž neposkytuje užitečné informace a nepomáhá při vyvolání nebo sdělování důležitých charakteristik entity. Použití vědeckých názvů místo eponym by mohlo pomoci zlepšit nejednoznačnost související s těmito entitami.

Dalším argumentem proti používání eponym v těchto oblastech je ten, že eponyma mohou být mnohdy nezasloužená. Zatímco mnoho eponym vychází ze jména významných objevitelů, některá eponyma navazují na jména jednotlivců, jejichž přínos nebyl tak důležitý. V lékařství např. *Listerův tuberkul* neboli kostnatý výčnělek na ruce. Je zajímavé, že dr. Lister se ve svých několika málo publikacích o zápěstí ani nezmínil, a přesto byl tento výčnělek po něm pojmenován. Dalšími, kteří si eponyma nezasloužili byli například nacističtí fyzikové nebo lékaři, kteří špatně zacházeli s židovskými pacienty nebo vězni a mnohdy jim více ubližovali, nežli pomohli.²⁷

Jedním z posledních argumentů proti používání eponym byl fakt, že eponyma neuznávají komplexní úspěchy všech jednotlivců, kteří věnovali čas a úsilí objevu. Existují totiž eponyma, která navazují na jména jednotlivců, kteří mají obrovský podíl na objevu, ale mnoho vědeckých pracovníků mělo důležité spolupracovníky, jejichž jména se nestala součástí vzniku daného eponyma. Zdá se nespravedlivé, že ti,

²⁷ FARGEN, K.M. and HOH, B.L. The debate over eponyms. *Clinical Anatomy*, 27, 2014, s. 1137–1140. Online dostupné z: <https://doi.org/10.1002/ca.22409> (cit. dne 24. 3. 2023).

kteří možná přinesli významné oběti, a přitom učinili významné vědecké kroky, nebyli oceněni eponymem jen proto, že byli zastíněni populárnějším spolupracovníkem – řečníkem.

Je tedy faktem, že eponyma jsou v naší historii, vzdělání a jazyce hluboce zakořeněna. I když nám eponyma umožňují oslavovat úsilí neúnavných výzkumníků při jejich kritických objevech a dodat výrazům, kterými komunikujeme, osobnost, jsou ve své podstatě nepřesná a proměnlivá. Argumenty obou stran jsou namísto, proto debata na poli vědních oblastí stále trvá, a i nadále nejspíše trvat bude. Eponyma mimo vědecké pole jsou bez jakýchkoliv výraznějších záporných argumentů používána i nadále.

1. 4. Vymezení základních termínů

1. 4. 1. Apelativa a vlastní jména

Apelativa neboli jména obecná jsou substantiva nesoucí zobecňující a zobecněný pojmový význam, jehož prostřednictvím se vztahují k třídě předmětů nebo jevů, např. strom, dítě, láska. V aktuálních kontextech může obecné jméno vedle generického pojmu označovat též konkrétní jednotlivinu, popř. skupinu jednotlivin. Od vlastních jmen se obecné jméno liší přítomností pojmového významu. Hranice mezi apelativy a proprii není zcela ostrá a často se objevují nejednoznačné případy a obousměrné přechody.²⁸ Přechod proprii k apelativům se označuje termínem apelativizace, která je vysvětlena výše (viz kap. č. 1. 2. Vymezení pojmu eponymum).

Nový encyklopedický slovník češtiny definuje vlastní jméno neboli **proprium** (též **onymum**) jako „speciální jazykový prostředek mající charakter substantiva nebo pojmenovacího spojení, jehož funkcí je označovat jedince, jednotlivinu nebo jako individuum chápané množstvím, odlišovat je od ostatních jedinců nebo jednotlivin dané třídy a identifikovat je jako jedinečné předměty řeči.“²⁹

Co se týče historického hlediska, tak vznik vlastních jmen spadá hluboko do doby, kdy lidé při vzájemné komunikaci pocítili potřebu speciálního pojmenování s identifikační funkcí, která by ve společnosti jednoznačně rozlišila jak jednotlivé členy, tak důležité orientační body, aby se v krajině lépe orientovali. „Z toho plyne, že vlastní

²⁸ KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, ed. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2016, s. 1215.

²⁹ Tamtéž, s. 1994.

jména tvoří jazykový plán sekundární, neboť se začínají uplatňovat až v komunikaci na vyšší úrovni (např. *Petr, Anna, Vltava, Říp*), zatímco apelativa (např. *muž, žena, řeka, kopec*) – jako pojmenování užívaná již při jednodušších formách dorozumívání – tvoří jazykový plán primární.³⁰

Vlastní jména se od obecných jmen liší především absencí generického významu, tj. neobsahují pojmové sémy, nýbrž pouze gramémy. Proto většinou nemají charakterizační schopnost a k označovaným objektům se nevztahují na základě zobecněných významových rysů, ale pouze na základě individuální a společensky podmíněné konvence.³¹ „Vlastní jméno nemá totiž významový obsah, vytvářený souhrnem významových rysů (designát), nýbrž vždy jen odkazuje ke zcela určitému konkrétnímu jedinci nebo jednotlivině (denotátu).“³² Z toho vyplývá, že zatímco apelativa určují druh, třídu objektů, propria pojmenovávají a identifikují jednotlivé objekty v rámci téhož druhu.

Propria plní především funkci pojmenovavací a identifikační, individualizační. Plnění těchto funkcí je pro každé vlastní jméno závazné, neboť pokud je plnit přestane, tak přestává být vlastním jménem. Pak buď zaniká, nebo dochází k jeho apelativizaci. Dalšími funkcemi proprií jsou například funkce komunikativní, kdy ji plní křestní jména zpravidla jen ve spojení s denotátem, který je znám účastníkům řečové situace, či funkce sociální, kdy mnohá křestní jména dříve sloužila k zařazení do určité sociální skupiny. Další funkcí je deskriptivní, nebo charakterizační, která je typická pro přezdívky a křestní jména ji plní jen v literárních dílech. Křestní jména také plní s ideologickou konotací funkci ideologickou. Poslední funkcí, kterou propria mohou plnit je expresivní či emocionální, která je typická pro hypokoristika.³³ **Hypokoristikum** je expresivní obměna neutrálního jména v neoficiálním prostředí. Většinou byly za hypokoristika považovány domácké, mazlivé či zdobné obměny neutrálních vlastních jmen.

Vladimír Šmilauer ve své práci zmiňuje, že přesně definovat pojem vlastního jména je velmi obtížné, neboť mezi jmény vlastními a obecnými „leží totiž široký přechodný pás a mnohá jména oscilují mezi oběma skupinami.“³⁴ Mezi proprii a apelativy

³⁰ PLESKALOVÁ, Jana. *Vlastní jména osobní v češtině*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 4.

³¹ KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, ed. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2016, s. 1994.

³² PLESKALOVÁ, Jana. *Vlastní jména osobní v češtině*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 13.

³³ Tamtéž, s. 13–14.

³⁴ ŠMILAUER, Vladimír. *Úvod do toponomastiky (nauky o vlastních jménech zeměpisných)*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966, s. 7.

není ostrá hranice. Důkazem jsou obousměrné přechody, například *Roentgen – rentgen* (apelativizace), *písek – Písek* (proprializace) a také řada nejednoznačných případů, ke kterým patří např. **vlastní názvy**.

Vlastní názvy jsou víceslovná pojmenování ponechávající si popisnost apelativ a zároveň získávající identifikační funkci vlastního jména. Týká se to např. názvů společenských institucí, škol, významných dějinných událostí, cen apod. K nejednoznačným případům patří též tzv. etnonyma neboli etnická jména a sérionyma neboli značková pojmenování výrobků, vztahující se k celé třídě jednotlivin. „V češtině se ustálilo jejich psaní s velkým počátečním písmenem, a tudíž přiřazení k vlastním jménům, např. *Čech*, automobilová značka *Fabia*; názvy výrobků je však možno užívat i jako apelativa a psát je s malým písmenem, např. *jezdím fabii*). V opačném směru jsou zvláštním případem apelativa označující jednoprvkové třídy, tzv. unika, u nichž dochází k neutralizaci protikladu mezi třídou a individuem (*vesmír, gotika*).“³⁵

Vlastní jména mají specifický vztah ke kategorii gramatického čísla, protože se referenčně spojují především s jediným objektem. Většinu vlastních jmen můžeme zařadit mezi *singularia tantum*, některá ale i mezi *pluralia tantum*, např. *Krkonoše, Čechy* aj. Vlastní jména mohou být užita k oslabování propriálnosti, například ve větě: *Viselo tam plno Mánesů*.³⁶

Vlastními jmény se tedy označují živé bytosti neboli **bionyma**, která zahrnují všechna vlastní jména živých nebo jakoby živých bytostí a jiných organismů, jež jsou fixovány v sociálních vztazích. Do této skupiny můžeme zařadit **antroponyma**, což jsou vlastní jména jednotlivců nebo skupiny lidí a nepravá antroponyma (tzv. pseudoantroponyma), tj. vlastní jména smyšlených osob včetně mytologických nadpřirozených bytostí. Antroponyma jsou blíže popsána v následující kapitole č. 1. 4. 2. Antroponyma.

Dále do této skupiny patří **zoonyma**, což jsou vlastní jména skutečných živočichů a nepravá zoonyma, tj. vlastní jména smyšlených živočichů, a také sem patří **fytonyma** neboli vlastní jména rostlin. Termíny zoonymum a fytonymum jsou někdy nesprávně užívány pro apelativní pojmenování živočichů a rostlin.

Vlastními jmény se kromě bionym označují i neživé objekty a jevy neboli **abionyma**, která zahrnují všechna vlastní jména neživých objektů a jevů, a to jak

³⁵ KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, ed. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2016, s. 1994.

³⁶ Tamtéž, s. 1994.

přírodních, tak vytvořených člověkem. Sem podle druhu pojmenování patří **toponyma** neboli vlastní jména zeměpisná, což jsou vlastní jména objektů, které leží v krajině a „jsou kartograficky fixovatelné v mapových dílech (*Brno, Krkonoše, Svatka, Vltava, Dolní pole*).“³⁷ Jména místní neboli **oikonyma** jsou jména obydlených objektů, jména neobydlených objektů jsou **anoikonyma** neboli pomístní jména.

Další skupinou, kterou lze k abionymům přiřadit, jsou **kosmonyma** (někdy též astronyma). Jsou to vlastní jména objektů, které se nachází mimo Zemi, tj. jména galaxií, planet, hvězd, umělých kosmických těles aj., např. *Jupiter, Challenger*.

Poslední skupinou, která patří k názvům neživých objektů a jevů, jsou **chrématonyma** neboli vlastní jména lidských výtvorů. Tyto výtvořiny nejsou zakotveny v přírodě, ale v společenských, ekonomických, politických a kulturních vztazích. „Patří sem jména výrobků (jednotlivých – zvon *Václav*, produkovaných v sériích – zubní pasta *Elmex*), jména institucí, organizací a zařízení (*Masarykova univerzita, Česká lékařská komora*), jména společenských jevů (*Štědrý den*) atd.“³⁸

Výše zmíněným skupinám objektů odpovídá základní členění onomastiky, a to na **antroponomastiku** (zabývá se vlastními jmény osobními neboli antroponymy), **toponomastiku** (zabývá se vlastními jmény zeměpisnými neboli toponymy) a **chrématonomastiku** (zabývá se chrématonymy neboli vlastními jmény lidských výtvorů). Toto členění bývá doplněno i o disciplíny dílčí, např. zoonomastiku, tj. vědu zabývající se zoonymy aj.

„Soubor vlastních jmen na jistém území, v jistém jazyce a v jisté době (např. moravská onymie 11. – 13. st.) se označuje **onymie**.“³⁹ Onymie není jen pouhým souhrnem jednotlivých proprií, ale i specifickou, vnitřně organizovanou a strukturovanou soustavou a podle jednotlivých tříd a podtříd proprií se rozlišuje např. bionymie, antroponymie, toponymie, oikonymie aj.

Existují případy metaforického užití vlastních jmen, zejména antroponym, při expresivním označení různých předmětů. Taková označení se uplatňují zvláště v nářečích a vytváří tak rozličná pojmenování s více či méně silným emocionálním zabarvením. Těmito výrazy se zabývala Stanislava Kloferová, která se zmiňuje např. o označení nástroje na míchání povidel slovem *vašek* v severovýchodních Čechách,

³⁷ PLESKALOVÁ, Jana. *Vlastní jména osobní v češtině*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 11.

³⁸ Tamtéž, s. 11.

³⁹ KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, ed. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2002, s. 294.

ve středních Čechách o výraz pro pojmenování břicha *tonda* (ve smyslu *nacpat si tondu*) a o různých nářečních pojmenováních pro malá, obvykle válcovitá železná kamínka, spisovně označovaná jako „bubínek“.⁴⁰ Podle mapy s komentářem z Českého jazykového atlasu je převládajícím označením pro Moravu a Slezsko slovo *vincek*.⁴¹

1. 4. 2. Antroponyma

Jelikož se v této diplomové práci hojně pracuje s antroponymy, je důležité si je více přiblížit. Jak již bylo zmíněno, antroponymum je vlastní jméno jednotlivého člověka (vlastní jméno osobní) nebo skupiny lidí (skupinové antroponymum). Většina proprií měla při svém vzniku lexikální význam, ale během svého fungování jej obvykle ztrácela, protože „jako pojmenování spojená s pojmenovávaným objektem na základě konvence jej k plnění onymických funkcí nepotřebovala. Antroponymum tedy pojmenovává v dané společnosti konkrétního člověka a odlišuje ho od osob nazvaných jinými vlastními jmény.“⁴² Význam antroponym tedy tvoří soubor znaků, které umožňují individualizovat a identifikovat jeho nositele v síti sociálních vztahů.

První antroponyma vznikala na základě těch obecných jmen a jejich typů, které umožňovaly charakterizovat (tím také identifikovat a individualizovat) nositele jména, a to „přímo (*bradáč* > *Bradáč*), nebo přeneseně na základě metafory (*Vlk* „je silný jako vlk“) či metonymie (*Vlk* „zabil vlka“), popř. měla funkci ochrannou (*Vlk* „ať nositele jména ochraňuje vlk“) nebo přací (*Vlk* „ať je nositel jména silný jako vlk“).“⁴³

Základními pojmenovávacími motivy antroponym jsou fyzické a duševní vlastnosti pojmenovávaného (např. *Pavel* z *paulus* neboli malý), dále též jeho činnost včetně objektů (např. *Loudal*, *Kolář*), také různé události (např. *Zbořil*), či společenské postavení (např. *Dvořák* neboli svobodný sedlák). Dalšími motivy mohou být příbuzenské vztahy (např. *Vítkovic* „syn Vítův“) nebo vztah k jistému místu (např. *Lukáš* z latinského *Lucanus*, což znamená pocházející z Lukánie).

Slovnědruhově jsou antroponyma vždy substantiva, i když svou formou ukazují na jiný původ, například slovesný (u příjmení *Hrejsemnou*), nebo mají podobu pojmenovacího spojení (přezdívka *Bílá paní*).⁴⁴

⁴⁰ KLOFEROVÁ, Stanislava. Deantroponymická pojmenování malých kamínků v češtině. [In:] *Onomastický zpravodaj ČSAV*, ročník 32-33, Ústav pro jazyk český ČSAV, 1992, s. 38.

⁴¹ Český jazykový atlas 1, položka 172, Dostupné z: <https://cja.ujc.cas.cz/e-cja/heslo/1/172>

⁴² PLESKALOVÁ, Jana. *Vlastní jména osobní v češtině*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 16.

⁴³ Tamtéž, s. 19.

⁴⁴ Tamtéž, s. 16.

1. 4. 2. 1. Druhy antroponym

Jana Pleskalová se ve své publikaci *Vlastní jména osobní v češtině* opírá o informace z *Encyklopedického slovníku češtiny* a v souvislosti s tím antroponyma dělí na: 1. **vlastní jména osobní**, kam patří rodné / křestní jméno (*Dana, Petr*), příjmení (*Dana Dvořáková, Petr Svoboda*), oficiální osobní jméno (*Elisabeth* v administrativních listinách z 13. století), hipokoristikum (*Evička, Ondra*), příjmi (*Markéta Kantorová*), otčestvo (*Sergej Dimitrijevič Kuzněcov*), přezdívka (*Špekáček* – podle tloušťky), živé vlastní jméno (např. Jan Křenek z Valašska je ve své rodné obci nazýván *Janek z Benešek*), jméno po chalupě (*Jan Sladký po chalupě Kozina*), fiktonymum – jméno přijaté k zatajení pravého jména, pseudonym (*Jaroslav Vrchlický* vlastním jménem Emil Frída). V rámci pojmu pseudonym se dále rozlišuje pseudogynekonym neboli pseudonym muže obsahující alespoň jedno ženské jméno – *Jaroslav Maria* vlastním jménem Jaroslav Mayer, a pseudoandronym neboli pseudonym ženy obsahující aspoň jedno jméno mužské – *Jiří Sumín* vlastním jménem Amálie Vrbová;⁴⁵

2. **skupinová antroponyma** neboli vlastní jména skupiny lidí, kteří tvoří jisté společenství. Toto označení není jednotně přijímáno, neboť někteří lingvisté nepovažují pojmenování hromadných objektů za propria. Do této skupiny by se dala zařadit obyvatelská jména vlastní (*Pražan*) a nevlastní (*vesničan*), která se však v české onomastice za vlastní nepovažují. Dále etnonyma neboli vlastní jména kmenů a národů (*Němci*), rodová jména, která mají nejednotné vysvětlení v onomastice a v historii (*Habsburkové*) a skupinové přezdívky, například *Kujebáci*, obyvatelé Vysokého Mýta;⁴⁶

3. **nepravá antroponyma** neboli vlastní jména bytostí, které si člověk představoval jako lidem podobné. Sem lze zařadit vlastní jména mytologických bytostí a postav (mytický řecký sochař *Daidalos*), postav pohádkových (princezna *Zlatovláska*) a alegorických (*Hoře*), hraček (přítel *Ken*) atd. V rámci těchto jmen existuje specifický druh tzv. **theonym**. Theonyma jsou vlastní jména bohů a bohyň, například řecký bůh *Hermés*, italská bohyně osudu *Fortuna*.⁴⁷

Jelikož je v diplomové práci hojně využíváno vlastních jmen osobních především k určení, zda určité eponymum vzniklo na základě křestního jména či příjmení, je potřeba si tyto termíny více přiblížit.

⁴⁵ PLESKALOVÁ, Jana. *Vlastní jména osobní v češtině*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 19.

⁴⁶ Tamtéž, s. 20.

⁴⁷ PLESKALOVÁ, Jana. *Vlastní jména osobní v češtině*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 20.

Rodné křestní jméno tvoří spolu s příjmením dvě základní složky systému pojmenovávajícího občany v České republice a dohromady jsou prostředkem identifikace občana v rámci platného sociálně-právního systému. Rodné jméno je nedědičné a volí se k zděděnému příjmení. Rodné jméno a příjmení tvoří dvoučlenné oficiální osobní jméno. Termín „křestní jméno“ se používal původně v křesťanských církvích, kdy se jméno dávalo při křtu. Termín byl však používán i pro nepokřtěné osoby, a proto byl po roce 1950 v civilních matrikách zaveden termín rodné jméno.⁴⁸ Rodná jména rozlišujeme na vlastní jména mužská, zakončená většinou na souhlásku, vlastní jména ženská, zakončená většinou na samohlásku, a obourodá vlastní jména, vyskytující se v češtině jen zřídka.

Zajímavostí je, že v druhé polovině 20. století platil pro zápis jmen do matriky zákon č. 268/1949 Sb., o matrikách, kde jeho vyhláška stanovila, že do matriky lze zapsat pouze jedno jméno, a to oficiální podobu jména, pravopisně kodifikovanou podle českého nebo slovenského pravopisu. Nebylo povoleno zapisovat jména zkomolená, zdrobnělá nebo domácká a také nebylo možno zapsat osobě mužského pohlaví jméno ženské a opačně. To se změnilo zákonem č. 301/2000 Sb. a jeho novelou č. 165/2004 Sb., kdy se umožnil zápis dvou jmen, která ovšem nemohou být stejná. Explicitně se zde také neuvádí nemožnost zápisu jmen neosobních, zatímco zápis jmen zdrobnělých, domáckých a zkomolených se i nadále nedovoluje.⁴⁹

Příjmení je dědičné jméno rodiny, které tvoří zpravidla jeden z funkčních členů dvoujmenné nebo vícejmenné antroponymické soustavy. Příjmení se vyvinula z **příjmí**, což je tzv. druhé, doplňkové antroponymum, které v době jednojmennosti (před zavedením příjmení) rozlišovalo jedince se stejným vlastním jménem oficiálním. Příjmí získávali lidé až během svého života, bylo tedy nedědičné, neustálené, nezávazné a pro jednu osobu mohlo existovat i několik příjmí. Příjmí vycházela jak z názvů osob (podle povolání – *Rybář*, podle rodinných vztahů – *Sirotek*, z různých charakteristik – *Súsed*, z nadpřirozených a smyšlených bytostí – *Anděl*, ale i z osobních jmen vlastních – *Zuzík*), tak z osobních jmen označujících tělo či jeho části a názvy zvířat – *Hlava*, *Candát*, dále byla inspirována rostlinstvem – *Hruška* nebo věcmi – *Buchta*, různými místy – *Hrádek*, vlastnostmi – *Tichý*, činitelskými a ostatními jmény.

⁴⁸ PLESKALOVÁ, Jana. *Vlastní jména osobní v češtině*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 21.

⁴⁹ PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000-2010*. Brno: Host, 2011, s. 139–140.

Příjmení má s příjímím společné pojmenovací motivy a postupy, na základě nich lze příjmení rozdělit do dvou druhů: **1. Deapelativní příjmení**, která vznikla z apelativ – *Skála, Plachta*. K nim se řadí také příjmení utvořená z ostatních druhů slov – ze sloves, z příslovčí, citoslovčí, různých slovních spojení aj. (*Spal, Osolsobě, Blabla*). **2. Deonymická příjmení**, která vznikla z onym. Podskupinou jsou **deantroponymická** příjmení, která vznikla z antroponym a jsou v českých příjmeních nejpočetnější, např. *Václavík < Václav, Kubín < Jakub*. V rámci deantroponymických příjmení jsou dále rozlišována gynekonymická příjmení neboli příjmení muže utvořená z osobního jména ženy (*Mařák*), dále patronymická příjmení neboli příjmení vzniklá z příjímí v podobě patronymika (*Nováček*), metronymická příjmení neboli příjmení vzniklá z příjímí v podobě metronymika (*Marušák*) a příjmení vzniklá z etnonym a jmen obyvatelských (*Čech*). Druhou podskupinou jsou **detoponymická** příjmení, která vznikla z toponym, např. *Lhota, Moravec*. Se společenským a hospodářským vývojem v našich zemích se objevila antroponyma cizího původu, ze kterých se také později stávala příjmení, např. *Hartmann* aj. Ženská příjmení se tvoří přechylováním příslušného mužského příjmení. K tomuto přechylování slouží sufix *-ová* nebo formant *-a*. Některé typy příjmení mohou zůstat nepřechylené.⁵⁰

Hlavními typy současných českých příjmení jsou podle Pleskalové příjmení utvořená z antroponym, která jsou pozůstatkem po starém způsobu pojmenování osoby na základě příbuzenských vztahů, dále příjmení utvořená z místních jmen (vlastních i obecných) a příjmení utvořená ze sloves nebo deverbálních substantiv. Méně četná jsou příjmení utvořená z adjektiv vyjadřující tělesné, duševní vlastnosti nebo stáří pojmenovávaného a příjmení utvořená ze substantiv, nevýrazných typů, která se nejvíce prosadila.⁵¹

1. 4. 2. 2. Literární vlastní jména

V analyzovaném korpusu eponym se vyskytují také výrazy, které byly utvořeny od pojmenování literárních postav, tedy od literárních vlastních jmen.

V literární komunikaci se literárními vlastními jmény, která jsou podskupinou antroponym, včetně antroponym nepravých, zabývá literární onomastika. V české onomastické tradici pro ně neexistuje jednoslovný termín. Literární onomastika zajišťuje, jaké funkce mají vlastní jména (především rodná/křestní jména, jejich hypokoristika

⁵⁰ PLESKALOVÁ, Jana. *Vlastní jména osobní v češtině*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 21–23.

⁵¹ Tamtéž, s. 22–23.

a příjmení) v literárních textech. Antroponyma jsou zde sledována ve vztahu k literárnímu dílu a plní v něm určité funkce. Jedná se jednak o funkci **individualizační, identifikační a pojmenovací**; tyto funkce vyvolávají mj. různou míru „iluze“ o existenci jména v reálném světě; jednak o **funkci speciální**, která se dále rozlišuje na funkci sociálně zařazující, klasifikující, která se uplatňuje s ohledem na časové zařazení děje, např. v historickém románu se respektuje výběr patřičných jmen užívaných v určité době. Dále na funkci charakterizační, kterou reprezentují tzv. mluvící jména, jež se opírají o apelativní sémantiku základu (řezník *Masorád*). Další funkcí je asociační, evokační, popř. konotační, která odkazuje na různé postavy (reálné i smyšlené), známé zejména z historie nebo literatury (*Napoleon*), a která odkazuje na jejich symboliku, pro niž je někdy vyčleňována funkce mytizační. Další funkcí je estetická, která se uplatňuje zejména prostřednictvím zvukové stránky jména, jeho délky apod.⁵²

Dělení literárních vlastních jmen lze provést několika způsoby. Žaneta Dvořáková ve své práci navrhuje rozlišovat jména na: 1. **autentická (reálná)**, což jsou jména skutečných lidí, kteří se v díle objevují, 2. **realistická**, což jsou jména existující v reálné antroponymické soustavě, která označují na rozdíl od autentických jmen fiktivní postavy, a 3. **autorská**, což jsou jména fiktivní, která si autor vymyslel, ale jejich nositeli mohou být jak zcela fiktivní postavy, tak postavy s reálnými předobrazy, ale skrytou totožností. Tato jména jsou buď vytvořena podle vzoru existujících jmen, nebo se záměrně odlišují a dávají najevo svou vymyšlenost.⁵³

1. 4. 2. 3. Antroponyma jako součást frazémů

Frazém je ustálená kombinace alespoň dvou slovních forem, která má celistvý význam. „Tento význam zpravidla není rozložitelný na významy jednotlivých složek.“⁵⁴ K frazému je pojmově blízký termín **idiom**, který na rozdíl od frazému zdůrazňuje významovou stránku frazeologické jednotky.

Encyklopedický slovník češtiny zdůrazňuje, že tradiční označení pro frazém a idiom jako ustálené a reprodukováné spojení slov, jehož význam je z části nebo zcela neodvoditelný z významu komponentů, nevyhovuje, jelikož nepokrývá všechny typy

⁵² PLESKALOVÁ, Jana. *Vlastní jména osobní v češtině*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 82–84.

⁵³ DVOŘÁKOVÁ, Žaneta. *Literární onomastika: antroponyma*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2017, s. 53.

⁵⁴ PLESKALOVÁ, Jana. *Vlastní jména osobní v češtině*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 88.

ani všechny roviny. „V zásadě však platí, že analyzuje-li se kombinatorický útvar formálně, z hlediska formálních rysů, mluví se o frazému, zatímco analýza sémantická, z hlediska relevantních sémantických rysů, opravňuje užití názvu idiom.⁵⁵ Poté jej lze vymezit takto: „je to taková jedinečná ustálená kombinace minimálně dvou prvků, z nichž některý (popř. žádný) nefunguje stejným způsobem v žádné jiné kombinaci nebo více kombinacích, resp. vyskytuje se v takové funkci pouze ve výrazu jediném, popř. několika málo.“⁵⁶

Některá antroponyma se stala součástí různých frazémů. V těchto frazémech jsou vlastní jména užitá příznakově, protože v nich vlastní jméno ztrácí svou základní, tj. identifikační a individualizační funkci.

Jana Pleskalová rozděluje osobní jména, jež se stala součástí různých frazémů, podle vztahu k realitě do tří skupin. První skupinou jsou jména bez souvislosti s nějakou konkrétní osobou či událostí. Jména se nevztahují ke konkrétní osobě, ale stávají se jakýmsi symbolem vlastnosti vyznačované na nositelích tohoto jména v určitém prostředí a v delším časovém úseku. Např. součástí různých rčení se stala především mužská jména (*mít filipa*).

Druhou skupinou jsou jména ve vztahu k určité osobě, a to nejčastěji na základě metafory nebo přirovnání. Tato jména vychází zpravidla z nějaké skutečnosti, která přímo souvisí s pojmenovávanou osobou. Jde především o biblická jména, mytologická, náboženská, např. *začít od Adama*, *silný jako Herkules* aj.

Třetí skupinou jsou jména vymyšlená, fiktivní, která jsou odvozena hlavně od apelativ a slovesných základů, např. *dal si Lehára*. Patří sem i jména vytvořená pouhým rýmováním, např. *Na svatého Dyndy*, tj. „jindy“, pak „nikdy“.

Frazémy, které obsahují křestní jméno, slouží zpravidla k vyjádření různých lidských vlastností, tělesných i duševních, někdy i k vyjádření různých psychických stavů, např. *je starý jako Metuzalém* aj. Dále mohou vyjadřovat nějaké činnosti, např. *chodit od Petra k Pavlovi*. Některé frazémy vyjadřují nejrůznější skutečnosti jako např. *Achillova pata*, *Jobova zvěst*, anebo vyjadřují různé řečové obraty, např. *Petr nebo Pavel*.⁵⁷

⁵⁵ KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, ed. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2002, s. 139–140.

⁵⁶ Tamtéž, s. 139–140.

⁵⁷ PLESKALOVÁ, Jana. *Vlastní jména osobní v češtině*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 89.

„Frazémy obsahující antroponyma tvoří speciální formální struktury. Vlastní jména ve frazémeh pouze přispívají k větší, plastičtější intenzifikaci představy o vyjadřované skutečnosti. Obvykle se stává, že lidé tyto frazémy aktivně užívají, znají jejich smysl, ale nevědí, proč se tomu tak říká.“⁵⁸

Ke komunikaci lze rozlišit několik typů frazémů, a to frazémy knižní (*Achillova pata*), frazémy neutrálně užívané hlavně publicisty a frazémy expresivní až slangové a argotické, užívané především v mluveném jazyce.

1. 4. 2. 4. Biblická antroponyma

Také v biblických textech se objevují osobní jména, ovšem specifický průběh vzniku biblického textu a jeho výsledného uspořádání způsobil, že ani originál Bible neuvádí osobní jména v jednotné podobě a v náležité relaci k pojmenovávaným jedincům. Tyto rozdíly se mohou objevit v překladech, kde jedna postava bývá jmenována dvojným zněním téhož jména, nebo dokonce dvěma různými jmény, případně dvěma cizojazyčnými ekvivalenty. V novějších překladech se vyskytuje návrat k originálním zněním osobních jmen.⁵⁹

Stáří biblického originálu a jiné příčiny mohou vést k tomu, že se některá propria mylně považují za apelativa a naopak. Bible také obsahuje mnoho symbolických jmen, která jsou vázána na svou původní apelativní sémantiku, mj. proto vyžadují speciální postup při překladu (*Immanuel – Bůh s námi*). Jiná jména nabývají buď apelativního, nebo propriálního charakteru střídavě podle kontextu (*Adam – člověk, Kristus – Mesiáš*). U jiných lze zvolenou formou odhalit jejich toponymickou motivaci.⁶⁰

Slova s toponymickou motivací vystupují v Bibli ve funkci jmen doplňkových (jména doplňková jsou vysvětlena níže). Mají většinou rozlišovat několik postav se stejným jménem. „U některých jmen pozorujeme, že teprve novější české překlady je uvádějí ve zněních, která naznačují toponymní původ, např. dříve *Marie Magdalena*, dnes *Marie Magdalská* nebo z *Magdaly*.“⁶¹ U jiných jmen této skupiny bývá toponymní původ naznačován spíše ve zněních starších překladů, např. dříve *Pontský Pilát*, dnes *Pontius Pilát*. Někdy se může doplňkové jméno jeho nositele spojovat s toponymem mylně,

⁵⁸ PLESKALOVÁ, Jana. *Vlastní jména osobní v češtině*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 89.

⁵⁹ KOMÁREK, Karel. *Osobní jména v českých biblích*. V Olomouci: Votobia, 2000, s. 9–10.

⁶⁰ Tamtéž, s. 10.

⁶¹ Tamtéž, s. 66.

např. doplňkové jméno v případě apoštola Šimona *Kananejský*, může označovat příslušnost skupiny zélótů, a pak odpovídá spíše apoštolově přezdívce *Horlivec*.⁶²

Další motivací vyskytující se u biblických antroponym je apelativní motivace, která je ve většině případů primární, (např. *Adam* – člověk, *Petr* – skála, *Pavel* – malý aj.). Biblický text také často obsahuje i výklad této motivace, ať už pocházející z originálu, nebo přidaný překladem.

Osobní jména, která se vyskytují v Bibli, pocházejí z různých jazyků, ale hlavní skupiny biblických antroponym tvoří jména hebrejská (*Adam*, *Eva*, *Kain*, *Noe* aj.) a řecká (*Kristus*, *Petr*, *Ondřej*, *Filip* aj.), dále méně početná skupina jmen z latiny (*Marek*, *Pilát* aj.), aramejštiny (*Marta*, *Bartoloměj* aj.), perštiny, egyptštiny aj.

Karel Komárek ve své práci rozlišuje osobní jména biblické antroponymie v užším smyslu, kdy svou funkcí odpovídají jménům rodným, ke kterým řadí i jména božská. Dále rozlišuje jména symbolická, která mají v některých případech charakter přezdívky a jména doplňková, která jsou v české onomastické terminologii nazývána jako příjmi.

1. 4. 3. Toponyma

Toponymum neboli vlastní jméno zeměpisné, nejčastěji jméno pozemských objektů, které leží v krajině a jsou kartograficky fixovatelné v mapových dílech. Toponyma jsou součástí nadřazené třídy abionym, tj. vlastních jmen neživých objektů a jevů.

„Hlavní funkcí toponym je jednoznačně pojmenovat konkrétní objekt (funkce pojmenovací, nominační) a odlišit ho od ostatních objektů dané třídy (funkce identifikační, individualizující, diferenciacní).“⁶³

Z historického hlediska toponyma vznikala na základě těch nepropriálních pojmenování, která umožňovala charakterizovat a tím identifikovat příslušný objekt. Nejprve dostávaly jména důležité orientační body v krajině (řeky, hory, kopce aj.). Tyto body byly pojmenovávány buď přímo (*Vltava* „divoká řeka“), nebo přeneseně na základě metafory či metonymie (území *Morava* v ČR bylo pojmenováno po stejnojmenné řece).⁶⁴

⁶² KOMÁREK, Karel. *Osobní jména v českých biblích*. V Olomouci: Votobia, 2000, s. 67.

⁶³ KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, ed. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2016, s. 1877.

⁶⁴ Tamtéž, s. 1878.

Nauka o vlastních jménech zeměpisných se nazývá toponomastika. Zeměpisná jména se podle Vladimíra Šmilauera dělí na tři skupiny: 1. Jména dílů světa, oblastí, států, zemí, krajin, krajů, okresů (choronyma); 2. Jména místní, tj. jména lidských sídlišť a jejich částí, obcí, osad, místních částí, vyznačených staveb, jednotlivých domů, ulic, nábřeží, mostů, sadů atp. (toponyma); 3. Jména pomístní, kam patří jména vod, tvarů členitosti povrchu zemského, pozemků, také jména drobných přírodních útvarů, jednotlivých předmětů a jména komunikační. Objekty pomístních jmen se dělí též na přírodní, tj. vyvýšeniny, ostrovy, řeky, a na kulturní, které jsou pod vlivem člověka, ovšem v praxi se toto dělení neuplatňuje.⁶⁵ Zajímavostí je, že se u jmen někdy může rozejít podoba lidová (spontánní) a oficiální (často umělá). Uměle zaváděné názvy vesnic byly vytlačeny názvy lidovými.

1. 4. 3. 1. Význam toponomastiky

Toponomastika přináší užitek různým vědám. V první řadě má velký význam v jazykovědě, kde doplňuje znalosti o vývoji jazyka zvláště po stránce hláskoslovné a slovníkové. Tyto znalosti dokáže prohloubit a rozšířit. Toponomastika obohacuje také znalosti dialektologické a antroponomastice poskytuje jména zaniklá před začátkem větších soupisů osobních jmen.

V dějepisu je toponomastika cennou pomůckou při zjišťování postupu osídlení a sledování kulturních proudů a v zeměpisu je jednou z významných složek. Tyto složky vytvářejí charakter jednotlivých oblastí lidského osídlení. „Účast při stabilizaci jmen, pro kartografii tak důležité, patří k jejím hlavním praktickým úlohám.“⁶⁶

V jiných případech je toponomastika významná i v jiných vědách, např. archeologii, geobotanice aj. Díky onomastice se poznává vývoj lidské společnosti v závislosti na času a prostoru.

Jaroslav David ve své práci také správně poukazuje na důležitou kulturní a historickou hodnotu toponym: „Zeměpisná jména představují potenciálně cennou součást kulturního dědictví místních společenství a zároveň tvoří významný prvek kulturního dědictví lidstva. Pojí se s nimi řada osobních i kolektivních příběhů a vzpomínek, ale nesou také historicky hodnotné informace o proměnách krajiny

⁶⁵ ŠMILAUER, Vladimír. *Úvod do toponomastiky (nauky o vlastních jménech zeměpisných)*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966, s. 9–11.

⁶⁶ Tamtéž, s. 192–193.

a společnosti, které postupně mizejí z povědomí lidí a zaslouží si nějakou formu ochrany.“⁶⁷

Základními pojmenovávacími motivy toponym jsou: 1. poloha, směr pojmenovávaného objektu (v případě oikonym též obyvatel tohoto objektu), např. *Zápotočí* – pole za potokem. 2. přímé pojmenování objektu (v případě oikonym též obyvatel tohoto objektu), např. město *Kravaře* – ves chovatelů, pastýřů krav. 3. popis, charakteristika objektu včetně okolností jeho vzniku (v případě oikonym též obyvatel tohoto objektu), např. obec *Žďár* – podle způsobu dobývání půdy. 4. posesivita a jiný vztah k osobě včetně motivu honorifikujícího, např. *Masarykova ulice*.⁶⁸

Nový encyklopedický slovník češtiny toponyma dělí podle druhu pojmenovávajícího objektu na: 1. Choronyma, což jsou vlastní jména větších přírodních nebo správních celků z hlediska horizontálního členění. Spadají sem přírodní choronyma (*Evropa*) a administrativní choronyma (*Česká republika*). 2. Oikonyma neboli vlastní jména místní či vlastní jména sídlištní jsou jména obydlených objektů, a to pustých i zaniklých, např. *Brno*, samota *Konec světa*. 3. Anoikonyma neboli pomístní jména či vlastní jména nesídlištní, což jsou jména neobydlených objektů, především jména vod, pozemků, terénních útvarů a cest, např. *Svratka*, *Úvoz*. *Nový encyklopedický slovník češtiny* také zmiňuje, že Šmilauer řadí k toponymům ještě kosmonyma (astronyma).

Encyklopedický slovník češtiny vyděluje také toponymum honorifikační. Honorifikační toponymum neboli toponymum oslavné je dané na počest osoby nebo významné události, například *Masarykovo nábřeží*, *ulice 17. listopadu*. Dále vyděluje toponymum mytební, což je toponymum motivačně vycházející ze způsobu získávání zemědělské půdy z lesních pozemků, například *Zhoř*, *Paseka*, *Rozseč* aj.

1. 4. 3. 2. Pomístní jména

Ve významné míře se v analýzách v praktické části diplomové práce vyskytují **pomístní jména**. Pomístní jména neboli anoikonyma, jak již bylo výše zmíněné, jsou názvy neobydlených objektů, především terénních útvarů, pozemků, vod, komunikací a různých orientačních bodů. Realizují se v konkrétní mluvě daného regionu a mají blíže

⁶⁷ DAVID, Jaroslav, ed. *Toponyma: kulturní dědictví a paměť míst*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2016, s. 15.

⁶⁸ KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, ed. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2016, s. 1878.

k nářečí než ke spisovnému jazyku, jejich fungování je omezeno malým kruhem uživatelů.

„Pomístní jména jsou s apelativní slovní zásobou spjata těsněji než ostatní druhy proprií. Využívají pro své tvoření nejen apelativní slovní zásoby, ale i pojmenovacích postupů, které jsou v apelativní části slovní zásoby běžné. Proto se tak často objevoval názor, že nelze stanovit zřetelnou hranici mezi apelativy a proprii ani nalézt v onymii zákonitosti systémového charakteru.“⁶⁹ Za základní kritérium jejich rozlišení je třeba pokládat plnění onymických funkcí.

V každé obci tvoří pomístní jméno systémově uspořádané celky, které jsou také vnitřně organizované. Vyznačují se podobnými rysy. Jeden ze specifických rysů anoikonymie představují víceslovná pomístní jména, která v obci tvoří přibližně polovinu z celkového počtu anoikonym.⁷⁰

1. 4. 4. Kosmonyma

V české onomastice se převážně označují jako názvy kosmických objektů přírodního původu, dosud ale zcela přesně tento pojem není definován. Kosmonyma patří pod typ abionym a mohou se jimi označovat planety (*Jupiter, Země*), hvězdy včetně jejich objektů (*Andromeda*), měsíce (*Titan, Měsíc*), komety (*Halleyova kometa*) atd. Dále k nim patří názvy kosmických objektů umělého původu, tj. názvy umělých družic, sond aj. (*Voyager 2*). Také sem lze zařadit názvy zón a míst na vesmírných objektech (*Mléčná dráha, Galaxie*).

Například v ruské lingvistice se odlišují názvy vesmírných objektů a oblastí. Pro názvy vesmírných objektů se používá termín **astronymum**, pro názvy zón a oblastí se používá termín **kosmonymum**.⁷¹ V literatuře se někdy používá i termínu asterismus pro označení výrazné skupiny hvězd na obloze. Specifickými názvy jsou i znamení zvěrokruhu, tzv. zodionyma, která však zatím nebyla v české lingvistice zařazena mezi kosmonyma, proto je lze vnímat pouze jako specifická kosmonyma.

⁶⁹ PLESKALOVÁ, Jana. *Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*. Jinočany: H & H, 1992, s. 7–8.

⁷⁰ Tamtéž, s. 8–9.

⁷¹ KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, ed. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2016, s. 934.

Někdy je sporné zařazení kosmonym mezi toponyma, i když mají silnější tendenci být mezi ně řazena (oblast = místo). Astronyma však nejsou jednoznačnými toponymy, vnímáme-li je jako specifické objekty.

V rámci kosmonym můžeme rozlišovat názvy lidové (*Cesta do Říma* „Mléčná dráha“) a vědecké (*Pollux Pollux* „nejjasnější hvězda nacházející se v souhvězdí Blíženců“). Názvy lidové a vědecké termíny se dají rozlišit také pomocí termínů astronimum, pro bodové objekty noční oblohy, a kosmonimum, pro pojmenování vesmírných objektů a jevů. Lidová jména pochází z nevědeckého pozorování pouhým okem, tedy pojmenování objektů viditelných na obloze, která sloužila pro orientaci časovou i místní, a to jak na souši, tak na moři. Dále také sloužila k sakrálním účelům, vycházejí tedy z mýtů a různých národů. Mnoho původních lidových názvů planet vzniklo z arabštiny, kde bylo pozorování oblohy důležité pro určování ročního období a pro zemědělské účely.⁷²

Z doby antické pochází náznaky vědeckého zkoumání. „První ucelený popis systému planet a jejich vnímání jako soustavy pochází od Filolála (asi kolem roku 430 př. n. l.) a nejvýznačnější prací je Ptolemaiov *Almagest* (2. st. n. l.), obsahující soupis tehdy známých astronom (zahrnuje 1025 tehdy známých hvězd).“⁷³ Původ hvězd je studován od 16. století a některé názvy jsou už v Bibli. Vědecká astronoma mají dnes charakter číselný, číselně-alfabetický nebo slovní a jsou navrhována objevitelským pracovištěm. Jméno pak potvrzuje Mezinárodní astronomická unie.

Pojmenování astronom vycházelo dříve nejčastěji z mytologie, a to antické – *Jupiter, Titan*, ale i jiné, např. české – planetka *Bivoj*, slovanské – *Perun* aj. V současné době mají astronoma honorifikační charakter – honorifikum (*Božněmcová*) nebo nesou jméno objevitele či zkratku celého týmu.⁷⁴

Z hlediska rozčlenění objektů oblohy na více kategorií podle jejich specifických znaků dochází k vytváření onymických subsystémů astronom. Tyto subsystémy byly proměňovány v průběhu vývoje češtiny. Kromě tendence označovat názvy nejnověji objevených hvězd číselným označením či postupného zanikání lidových názvů proběhla nejvýraznější proměna také v systému názvů planet.

⁷² KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, ed. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2016, s. 934.

⁷³ Tamtéž, s. 934.

⁷⁴ Tamtéž, s. 935.

Názvy planet vykazují znaky přímého sepětí s vědou kvůli jejich užívání ve vědeckých textech. V době národního obrození byly například vnímány často jako termíny, ale postupně tato jména opravdu nabyla charakter, který je blízký termínům, kdy se z původně staročeských názvů (nejčastěji pocházejících od Klareta), např. *Dobropán*, *Krasopaní*, *Země*, *Smrtonoš* aj. přešlo na přelomu 19. a 20. století na systém názvů internacionálních, např. *Merkur*, *Venuše*, *Země*, *Mars* aj.⁷⁵

1. 4. 5. Chrématonyma

Chrématonyma jsou vlastní jména lidských výtvorů, které nejsou zakotveny v přírodě, ale v ekonomických, politických, kulturních, historických aj. vztazích. Jsou součástí nadřazené třídy abionym. Jejich soubor neboli chrématonymie je různorodý a proměnlivý, s hranicí prostupnou s apelativy.

Podle *Nového encyklopedického slovníku češtiny* jsou chrématonyma členěna na: 1. jména společenských jevů, jako jsou časové pojmy (epochy, svátky – *Vánoce*, tzv. chrononymum), dějinné události (*Pražské povstání* – akcionymum), společenská ocenění jako vyznamenání, tituly (*Řád bílého lva* – falernymum). 2. jména společenských institucí (ergonymum/institucionymum) jak vojenských, politických, tak správních, zákonodárných, administrativních, také hospodářských, průmyslových, obchodních anebo školských, kulturních, vědeckých, zdravotnických apod. Z výše uvedených lze vyjmenovat příklady: *Paramo*, *Česká národní banka*, *Parlament ČR*, *Masarykova univerzita*, *Národní divadlo* aj. 3. jména výsledků společenské činnosti (*Zapadlí vlastenci* – ideonymum), jména jedinečných výrobků či předmětů (loď *Titanik* – unikátonymum), jména dopravních spojů (expres *Smetana* – porejonymum), jména spotřebních či užitkových předmětů – pragmatonymum) buď vyráběných průmyslově (motocykl *Jawa*), nebo polnohospodářsky vypěstovaných plemen, odrůd apod. (slepice *Vlaška*).⁷⁶

„Hraniční speciální subsystém tu vytvářejí zvláště ergonyma, neboť jsou zpravidla lexikálně a syntakticky motivována strukturovanými souslovnými pojmenováními obecnými, která byla transponována do funkcí vlastních jmen (*Klub přátel výtvarného*

⁷⁵ KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, ed. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2016, s. 935.

⁷⁶ Tamtéž, s. 667.

umění, Komerční banka).“⁷⁷ Tato chrématonyma jsou spjata přímo s objektem, který jakožto apelativa popisují, a v rámci příslušné předmětné kategorie jej vyčleňují, diferencují od ostatních. „Na pojmenovaný objekt tak prostřednictvím jeho pojmového odrazu odkazují a identifikují jej stejně jako „pravá“ vlastní jména.“⁷⁸

Opakem jednoznačného víceslovného popisného chrématonyma je také užívání devokalizačních zkratk, které se obvykle využívají graficky a nahrazují víceslovné názvy, např. pivo *Gambrinus Excelent* se zkracuje na podobu XCLNT, také móda *HUSKY* se devokalizuje na HSK.

1. 4. 6. Transonyma

Vlastní jména vytvořená od jiných vlastních jmen. Transonymizace se zakládá se na vztahu fundující proprium (slovotvorná fundace) > proprium (vlastní jméno) jiné třídy či druhu onymického objektu. Transonymum podle Rudolfa Šrámka: město *Praha* > kino *Praha*, řeka Dunaj > příjmení *Dunaj*.⁷⁹

Problematika transonymizace se jako předmět systematického výzkumu objevila v onomastické teorii až v 90. letech 20. století. Transonymizace se pokládá za produktivní způsob tvoření proprií.

Nově se rozlišuje čistá transonymizace – bez formální obměny, např. řeka *Haná* > choronymum *Haná*, a rozšířená transonymizace, a to s formální obměnou, např. řeka *Svitava* > oikonyma *Svitava*, *Svitávka* nebo s lexikálním rozšířením, např. město *Olomouc* > chrématonymum *Sigma Olomouc*. Tato široce chápaná transonymizace nebyla dosud propracována.⁸⁰

Často se vyskytuje mnohonásobná transonymizace, při které se fundující proprium stává součástí různých druhů nebo tříd proprií, např. oikonymum *Brno* > chrématonymum *Boby Brno*, *Gambrinus Brno*, *Teplárna Brno* aj.

Podle tříd a druhů výsledných proprií se rozlišují: antroponymizace: toponymum *Opava* > příjmení *Opava*; zoonymizace: chrématonymum *Bref* (čisticí prostředek) > zoonymum *Bref* (jméno kocoura, který zapáchal); toponymizace: antroponymum

⁷⁷ KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, ed. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2016, s. 667.

⁷⁸ Tamtéž, s. 667.

⁷⁹ ŠRÁMEK, Rudolf. Transonymizace v propriální nominaci. [In:] *Folia onomastica croatica* 12–13 (2003–2004), s. 499–508.

⁸⁰ KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, ed. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2016, s. 1895.

Bohdal > název obce *Bohdal*; chrématonymizace: hypokoristikum *Olinka* > brněnská tramvaj *Olinka*. U interpretace těchto procesů se musí brát v úvahu zřetele motivační a propriálně objektové.⁸¹

⁸¹ KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, ed. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2016, s. 1895.

2. PRAKTICKÁ ČÁST – Eponyma v české slovní zásobě

Nedílnou součástí české slovní zásoby jsou tzv. eponyma, tj. výrazy, které byly vytvořeny od libovolného vlastního jména (antroponyma, toponyma, kosmonyma apod.). Praktická část se zabývá detailní analýzou eponym ve slovní zásobě českého jazyka. Jako lexikografický zdroj byl pro analýzu použit *SSČ*. Na základě excerpce těchto jazykových jednotek z lexikografického zdroje byla provedena jejich analýza etymologická, slovtvorná, lexikografická, slovnědruhovatd. Eponyma, u nichž nebylo možné dohledat jejich etymologický původ, byla z korpusu excerpovaného jazykového materiálu vyřazena a nejsou tak součástí statistik. Celkem bylo analýze podrobena 288 eponym. Některá excerpta jsou v souvislosti s přejímáním slov z cizích jazyků a různé jazykové modifikaci převzatých výrazů vedena ve dvojí pravopisné verzi. Na základě zde provedených analýz byl vytvořen také slovník eponym. (viz kap. č. 3. SLOVNÍKOVÁ ČÁST).

K vyznačení a lepší rozlišení vyexcerpovaných lexikálních jednotek byla v textu použita kurzíva. Kurzívou jsou dále označeny také názvy odborných děl a příklady jazykových jednotek z nich převzatých.

Existence vyexcerpovaných lexikálních jednotek závisí na odvozování z vlastních jmen. Odvozování je zde chápáno v širším smyslu. Může jít například o slovtvorné odvozování (maďarské město *Segedin* → *segedínský*), (americký stát *Texas* → *texaský*), sémantické odvozování (francouzský fyzik *Coulomb* → *coulomb*), (apoštol *Jidáš* → *jidáš*), abreviační odvozování (český vynálezce *Karel Macháček* → *karma*), (*Semtín Explosia* → *semtex*), abreviačně-slovtvorné odvozování (německý koncern *IG-Farben* → *igelit*), odvozování ve smyslu tvoření víceslovných pojmenování (frazologických i nefrazologických: *Jobova zpráva*, *Pythagorova věta*, *Tantalova muka*) aj.

2. 1. Analýza eponym podle proprií, od nichž byla vytvořena

Jak již bylo zmíněno v teoretické části diplomové práce (viz kap. 1. 4. Vymezení základních termínů), v rámci onomastického lexika se obvykle vyčleňují dvě základní skupiny – antroponyma a toponyma. V souvislosti s tím lze eponyma klasifikovat podle uvedeného rozdělení.

2. 1. 1. Eponyma vytvořená od antroponym

Celkem 173 eponym ze *SSČ* bylo utvořeno od **antroponym**. Z toho 85 výrazů od osobního jména (např. větvička stromu uříznutá na svátek sv. Barbory *barborka* – od ženského jména Barbora, mnich *benediktin* – od svatého Benedikta, rostlina *hortenzie* – od ženského křestního jména Hortenzie, *mentor* – od jména Odysseova věrného přítele v Homérově Odyseji, *vincentka* – od mužského jména Vincenc, označení hádavé ženy *xantipa* – podle Sokratovy ženy Xantipy, která byla údajně velmi svárlivá aj.) a 80 výrazů od příjmení (např. fyzikální jednotka pro měření množství elektrického proudu *ampér* – podle francouzského fyzika A. M. Ampèra, *bojkot* – od anglického statkáře Ch. Boycotta, mouka *graham* – podle jména amerického kazatele Sylvestera Grahama, abeceda *morseovka* – podle vynálezce, amerického malíře a fyzika S. F. B. Morse, *rentgen* – podle německého fyzika W. C. Röntgena aj.). Osobní jméno je v této práci chápáno jako primární jméno, též křestní jméno a do této kategorie jsou zahrnuta i jména bohů, bohyň, mytických bytostí a literárních postav.

Zvláštní skupinou antroponym jsou tzv. **pseudonymy**. Ve vyexcerpovaném materiálu se objevuje například eponymum *stalinismus/stalinizmus*, utvořené od pseudonymu sovětského generálního tajemníka Komunistické strany SSSR gruzínského původu Josifa Vissarionoviče Džugašviliho, přezdívaného Stalin.

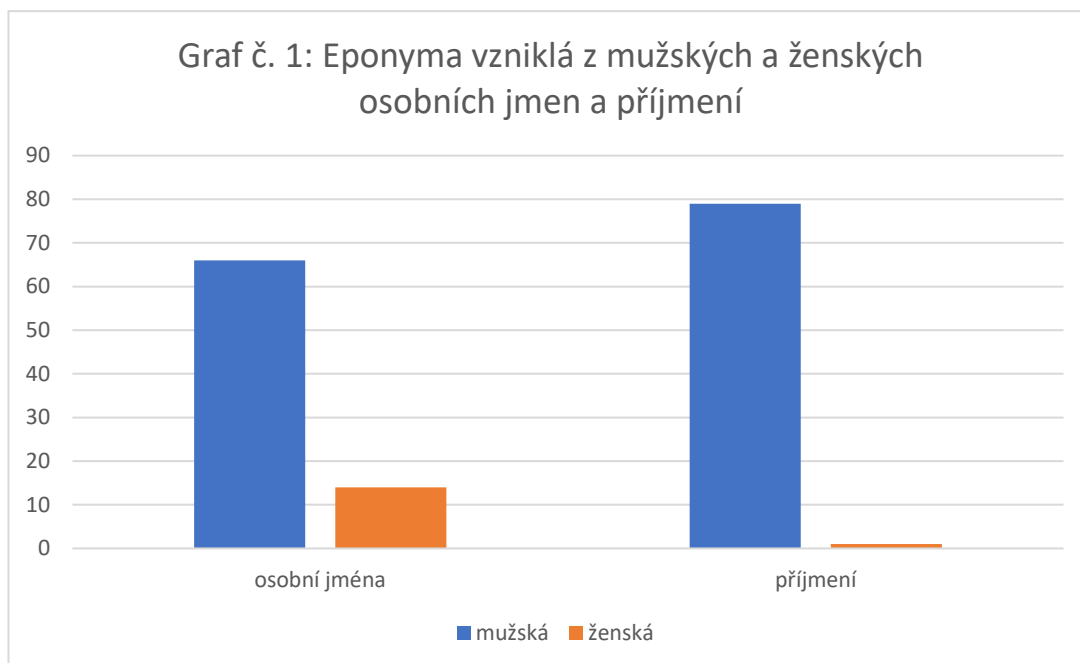
V rámci antroponym je možno také vydělit další skupinu – **pseudoantroponyma**. Ve vyexcerpovaném materiálu se objevuje například *meluzína*, tedy výraz, kterým se v češtině a slovenštině označuje skučivý vítr. Slovo bylo utvořeno od jména Meluzína, což byla jistá víla z francouzské mytologie, která venku opuštěně lkala. Jak již bylo zmíněno výše v teoretické části (viz kap. č. 1. 4. 2. Antroponyma), pseudoantroponyma označují vlastní jména smyšlených osob včetně mytologických nadpřirozených bytostí, proto je namístě zahrnout do této skupiny i **mytonyma**.

V české slovní zásobě můžeme nalézt množství slov, která byla vytvořena na základě odvození od vlastních jmen mytologických osob (např. označení pro soubor map *atlas* – od bájného obra Atlanta (nom. Atlas) z řecké mytologie, držícího na ramenou zeměkouli, označení pro siláka *Herkules* – podle řeckého mytického hrdiny Herkula, *medúza* – podle mytologické nestvůry Medusy, která měla hady místo vlasů, *siréna* – od jména mořské víly v řecké mytologii, lákající plavce zpěvem do záhuby, *uran* – podle jména řeckého boha nebes Urana aj.). Jak si lze povšimnout, většina takových výrazů byla vytvořena od pojmenování postav a bytostí z antické mytologie (zejména

z řecké, ale částečně také římské). K výrazům utvořeným od mytonym můžeme zařadit také slova odvozená od jmen hrdinů ve filmech, operách či literárních dílech (např. *pamflet* – podle jména postavy ze satiry z 12. století). Na základě mytonym byla pojmenována také většina kosmonym, která jsou zmíněna níže.

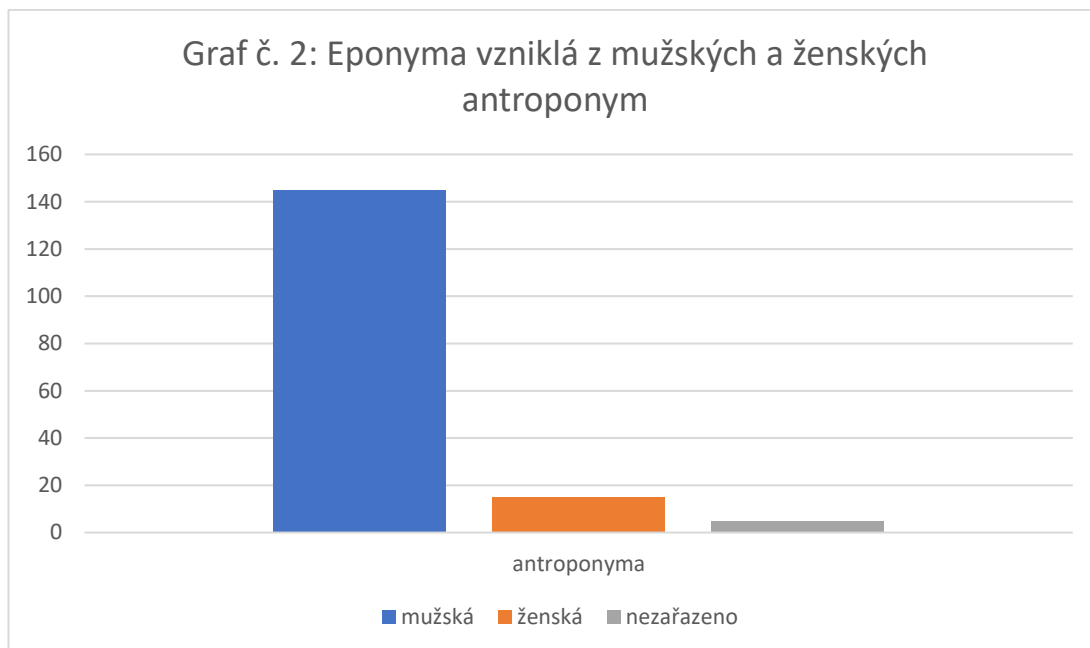
2. 1. 2. Genderový aspekt eponym vytvořených od antroponym

V bližším dělení dle genderového aspektu lze eponyma z osobních jmen rozdělit na taková, která vznikla od mužských osobních jmen (např. nemocný člověk *lazar* – od biblického Lazara, kterého Kristus vzkřísil, podporovatel umění *mecenáš* – podle římského boháče Maecenata, který podporoval básníky, stařešina *nestor* – podle Nestora z Homérovy Iliady, přírodní železnatá kyselka *rudolfka* – od korunního prince Rudolfa aj.), a na taková, která vznikla z ženských osobních jmen (např. květena neboli *flóra* – podle jména římské bohyně rostlinstva, půvab neboli *grácie* – podle tří Grácií, bohyně půvabu, mořský láčkovec *medúza* – od mytologické nestvůry Medusy, plošná výzdoba z barevných střípků *mozaika* – podle múzy, která byla bohyní umění, drobně kostkovaná tkanina *pepita* – podle jména španělské tanečnice Pepity del Ortega aj.). Totéž rozdělení lze aplikovat i na eponyma vzniklá z příjmení. Do výše uvedeného rozdělení nelze zařadit například slovo *karma*, které je odvozeno od vynálezce Karla Macháčka a vzniklo jako zkratkové slovo spojením počátečních částí jeho osobního jména a příjmení. Dále této analýze nebyla podrobena slova označující druh tkaniny *gabardén*, motocykl *jawa*, člena středověké laické náboženské společnosti ve Francii *pikarta* a kartu zastupující všechny hodnoty v některých hrách *žolík*, u nichž nebylo zřejmé, zda pochází z osobního jména či příjmení.

Jak je patrné z grafu č. 1, tak naprostou převahu mají eponyma utvořená od mužských osobních jmen a příjmení. U osobních jmen se jedná o 66 eponym a u příjmení o 79 eponym. Eponyma utvořená od ženských osobních jmen nezaujímají ani jednu třetinu eponym utvořených od mužských osobních jmen, je jich pouze 14. U eponym vzniklých od ženského příjmení se jedná pouze o jeden příklad, a to konkrétně o označení rostliny *klívie*, které vzniklo od příjmení vévodkyně Charlotte Florentie z Northumberlandu, rozené Clive.

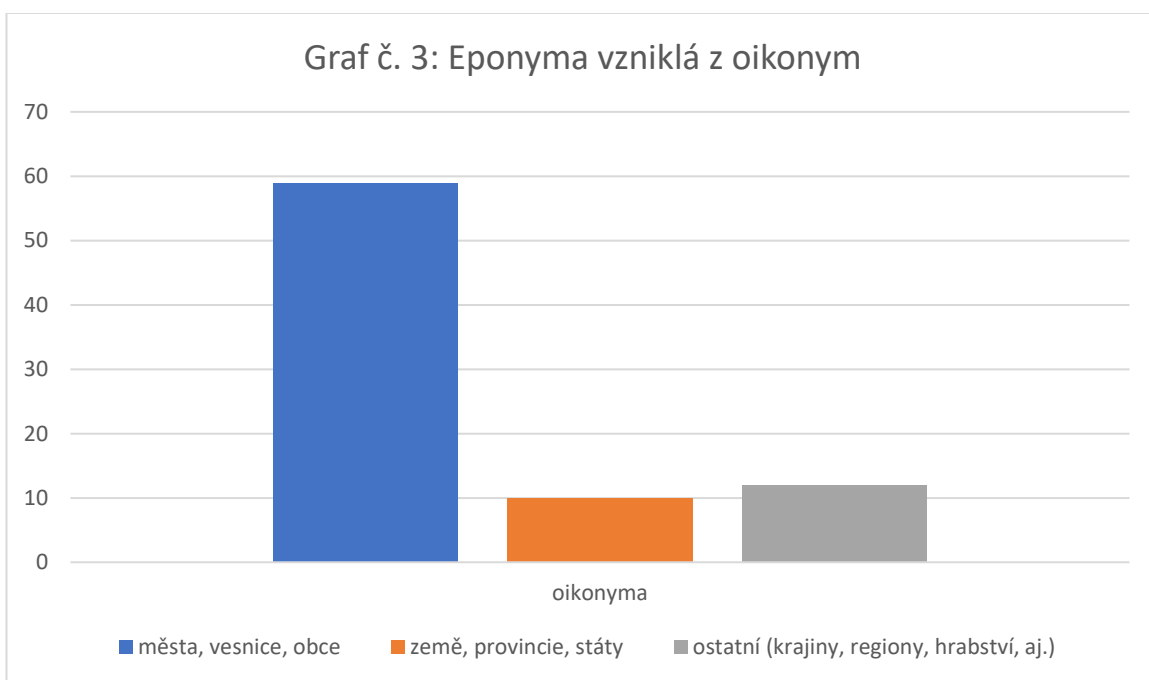
Z hlediska množství byl největší počet eponym utvořen od osobních jmen. Z genderového hlediska byl dominantní počet eponym utvořen od osobních jmen nebo příjmení mužů (př. nejvyšší titul panovníka *císař* – odvozeno od latinského jména Caesar, barvoslepost neboli *daltonismus/daltonizmus* – podle anglického fyzika J. Daltona, jednotka síly *newton* – podle anglického fyzika I. Newtona, masová tělocvičná slavnost *spartakiáda* – od Spartaka, vůdce vzpoury otroků proti Římu aj.). Pouze 15 eponym bylo utvořeno od osobního jména či příjmení žen nebo mytické ženské postavy (př. zuřivá, zlá žena *mege* – podle jména jedné z Erinyí, bohyň pomsty, ústav shromažďující předměty *muzeum* – od jména bohyně umění, opomíjená dívka *popelka* – podle jména pohádkové postavy Popelky, tropická rostlina *viktorie* – podle ženského jména aj.).

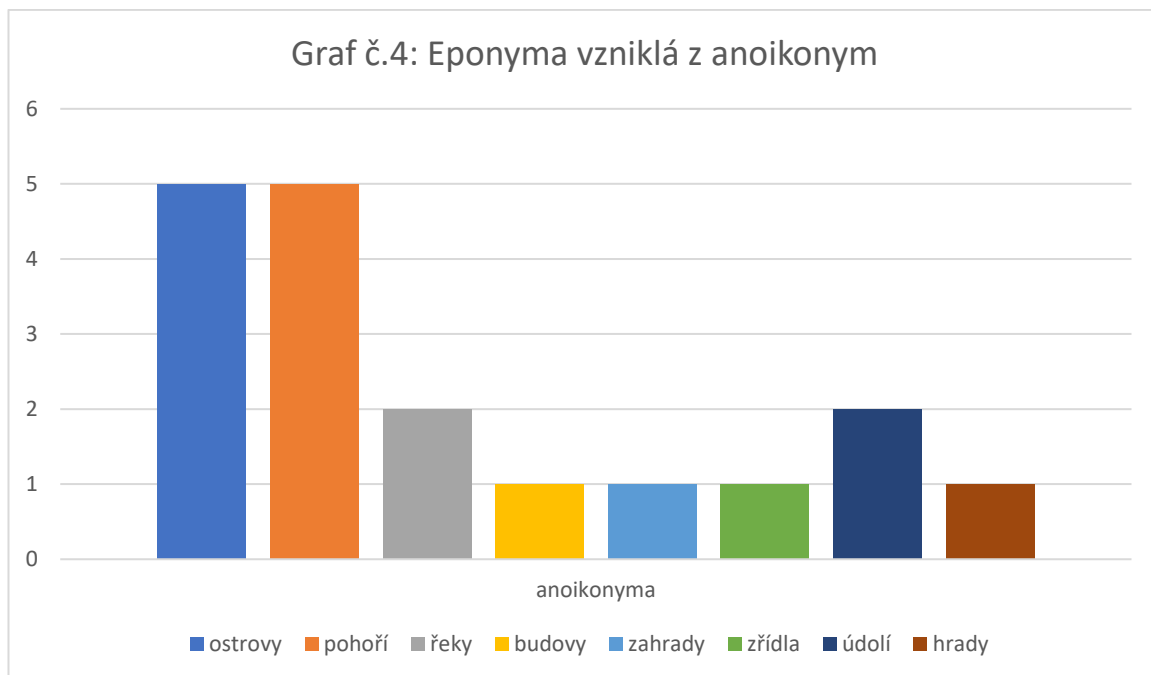
2. 1. 3. Eponyma vytvořená od toponym

Druhou významnou kategorií vlastních jmen představují již výše zmíněná **toponyma**. Součástí eponym, utvořených od této kategorie vlastních jmen, jsou výrazy, vzniklé na základě místních (sídelních) jmen čili od oikonym, k nimž se řadí názvy zemí, států a provincií (např. odrůda zimních jablek *ontário* – podle provincie Ontário v Kanadě, kožešina z jehňat karakulské ovce *perzián* – od historické oblasti zvané Persie, chemický radioaktivní prvek *polonium* – odvozeno od latinského názvu Polska, druh hedvábné tkaniny *šantung* – podle čínské provincie Šantung, džíny *texasky* – podle amerického státu Texas aj.) a dále také názvy měst, vesnic a obcí (např. ozdobná látková střecha *baldachýn* – od Bagdádu, čišťená prskyřice *kalafuna* – podle řeckého města Kolofónu, druh likéru *koňak* – podle francouzského města Cognac, červenohnědá hlinka *siena* – podle italského města Siena, pórovitý vápenec *travertin* – podle italského města Tíbur, dnešního Tivoli aj.) a názvy jiných území, regionů, hrabství a krajin, v nichž žijí lidé (např. čtvrtý útvar prvohor *devon* – podle anglického hrabství Devon, jemná vlněná látka *kašmír* – odvozeno od území Kašmír v severní Indii, *labyrint* neboli bludiště – název podle sídla krále Minoa na Krétě, větší čtyřdveřové osobní auto *limuzína* – podle francouzského kraje Limousin, *magnezium* neboli hořčík – od názvu řecké oblasti Magnésia, bohaté na rudy aj.).

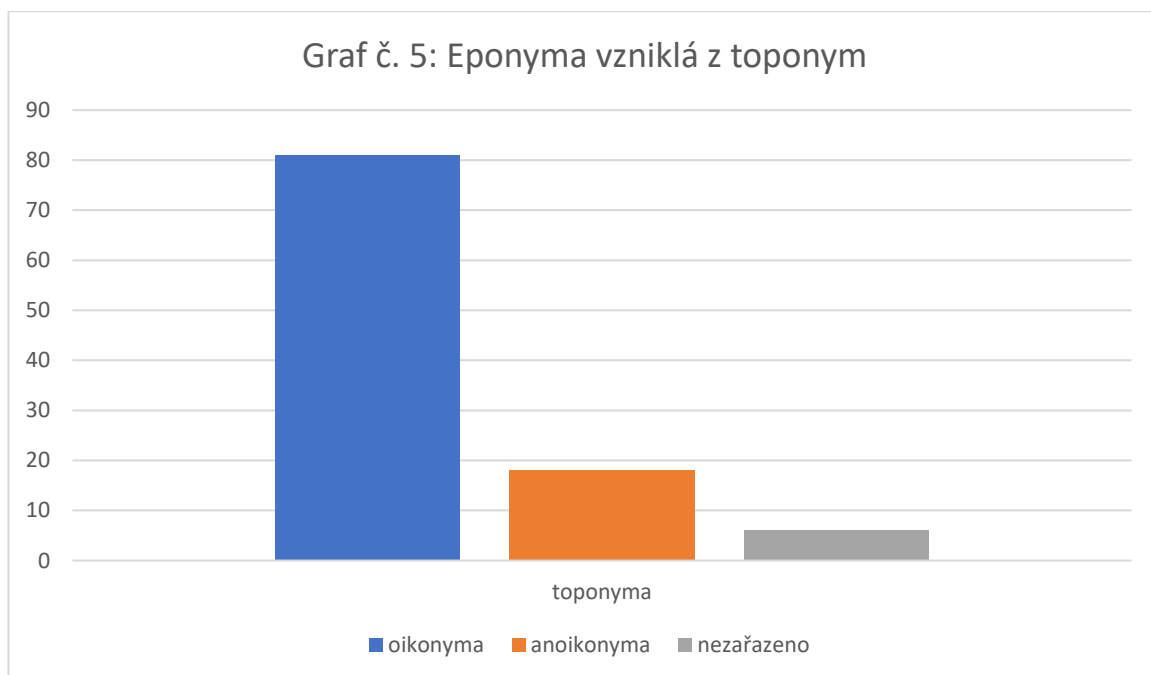
Druhou součástí této kategorie jsou eponyma utvořená od anoikonym, tedy od pomístních (nesídlištích) jmen. Zde můžeme zařadit eponyma utvořená od názvů ostrovů, řek a pohoří (např. jeden z geologických útvarů druhohor *jura* – podle pohoří Jura ve Švýcarsku a Německu, jemná keramika s barevnou glazurou *majolika* – podle jména baleárského ostrova Mallorca, malý druh pomeranče *mandarinka* – podle Mandaro, domorodého názvu ostrova Mauritia, zákrut řeky *meandr* – od jména jedné klikaté řeky v Malé Asii, židovské nacionalistické politické hnutí *sionismus/sionizmus* – podle pahorku Sion v Jeruzalémě aj.), ale také jiných zeměpisných objektů, jako jsou např. zřídla a údolí a také jiné objekty, které byly vytvořeny člověkem, tj. zahrady, budovy apod. (např. rajska zahrada *eden* – podle jména biblické krajiny Eden, druh sýra *ementál* – podle švýcarského údolí Emmental, nájemný kočár *fiakr* – podle pařížské budovy pojmenované podle obrazu sv. Fiaccia, horký tryskající pramen *gejzír* – od jména starého islandského zřídla Geysir, stará evropská mince *tolar* – vychází z Joachimstaler, doslova „peníz z údolí sv. Jáchyma“ aj.).

Jak je zřejmé z grafu č. 3, nejvíce eponym, konkrétně 59 výrazů, bylo utvořeno od názvů měst, obcí a vesnic. Menší podíl, dohromady 22 příkladů, zaujímají eponyma vzniklá od vlastních jmen zemí, provincií, států a jiných místních názvů.

U eponym vzniklých z pomístních názvů převažují ta eponyma, která byla utvořena od vlastních jmen ostrovů a pohoří. V mnohem menším počtu jsou zastoupena eponyma, která byla vytvořena od názvů řek a jiných zeměpisných objektů.

Z hlediska množství byl největší počet eponym utvořen od oikonym, tedy od vlastních jmen sídlištních objektů. U oikonym se výsledný počet vyšplhal na 81 výrazů, kdežto eponym, vzniklých z anoikonym, bylo pouze 18. Do rozdělení nebyla zařazena slova *broskev* (šťavnatý plod broskvoně), *dixieland* (klasický typ

džezové hudby), *eldorado* (báječná, zaslíbená země), u nichž nebyl jasný původ, a tudíž je nebylo možné přesně zařadit do některé z výše analyzovaných kategorií.

2. 1. 4. Eponyma vytvořená od jiných proprií

Součástí eponym jsou i výrazy utvořené od pojmenování národů (např. název pro odborné studium českého jazyka a kultury *bohemistika* – vychází z latinského názvu Čech, středověký sloh *gotika* – podle barbarského kmene Gótů, nákrčník *kravata* – utvořeno od Chorvatů, pastýř *valach* – podle karpatských Valachů, barbarský ničitel *vandal* – od kmene Vandalů aj.) nebo od názvů firem (např. žaludeční bylinný likér *becherovka* – podle prodejce a výrobce alkoholu Josefa Bechera, druh piva *budvar* – podle pivovaru Budvar v Českých Budějovicích, motocykl *jawa* – od názvu firmy, který byl utvořen složením první části příjmení zakladatele Františka Janečka, který zakoupil licenci na výrobu motocyklů Wanderer, a názvu značky těchto motocyklů, druh houslí *stradivárky* – podle výrobců Stradivariů aj.), případně jiných objektů, které vytvořil a pojmenoval člověk (druh psa *bernardýn* – odvozeno od kláštera pojmenovaného podle svatého Bernarda, v němž chovali tyto psy, kteří sloužili k hledání a záchraně zbloudilých poutníků aj.).

2. 2. Analýza eponym podle zdrojového jazyka

Z hlediska zdrojového jazyka neboli jazyka, ve kterém bylo eponymium vytvořeno a ze kterého bylo převzato do jiných jazyků, můžeme eponyma rozdělit do několika kategorií a skupin. V této diplomové práci jsou eponyma rozřazena na základě primárních zdrojových jazyků, v nichž bylo dané eponymium vytvořeno, nikoli na základě jazyků, ze kterých byla eponyma do češtiny převzata. Do tohoto dělení jsou zahrnuty i ty výrazy, které byly v češtině vytvořeny od přejímek (např. přídavné jméno *dieselový*, které vzniklo od výrazu *diesel*). Slova převzatá z jiných jazyků se postupně přizpůsobují celkovému jazykovému systému češtiny. V této souvislosti se mohou také u eponym objevovat jazykové modifikace a dubletní formy převzatých výrazů (podrobněji níže).

Do jazykové analýzy nebyla zařazena tato eponyma: *bikiny*, *brajgl*, *frygický*, *hamburger*, *japan*, *jawa*, *kamélie*, *Kolumbus*, *perzián*, *polonium*, *rogalo*, *semtex*, *silvestr*, *stalinismus/stalinizmus*, *talián*, *Tomáš*, *valach*, *vandal*, *viktorie*, jelikož nebylo jasné, ve kterém zdrojovém jazyce byla vytvořena, anebo se jednalo o kombinaci jazyků.

Při jazykovém rozřazení eponym do určitých skupin je třeba dodržet tradiční rozřazení světových jazyků do tzv. jazykových rodin.

Jazykových rodin rozlišujeme několik. Mezi nejvýznamnější, z hlediska počtu mluvčích, kteří dané jazyky používají, patří jazyková rodina indoevropská, do které řadíme mj. také češtinu. Mezi další jazykové rodiny patří například afro-asijská, altajská, austroasijská, austronéská, drávidská, niger-konžská, nilo-saharská, sino-tibetská, thajsko-kadajská, uralská, dále také indiánské jazykové rodiny a ostatní významné jazykové rodiny a jazyky.⁸²

Pro náš středoevropský areál, respektive češtinu, je důležitá indoevropská jazyková rodina, která se dále dělí na několik jazykových větví. Patří mezi ně například slovanská jazyková větev, dále germánská, románská, indoíránská, keltská, řecká, baltská, albánská a arménská. Některé z těchto větví se pak dělí na jazykové skupiny, například slovanská větev se rozděluje dále na západoslovanskou, jihoslovanskou a východoslovanskou skupinu. Podobně se také rozděluje germánská větev – a to na západogermánskou a severogermánskou skupinu. Také indoíránská větev se dále rozděluje na íránskou jazykovou skupinu a na indickou (indoárijskou) skupinu.⁸³

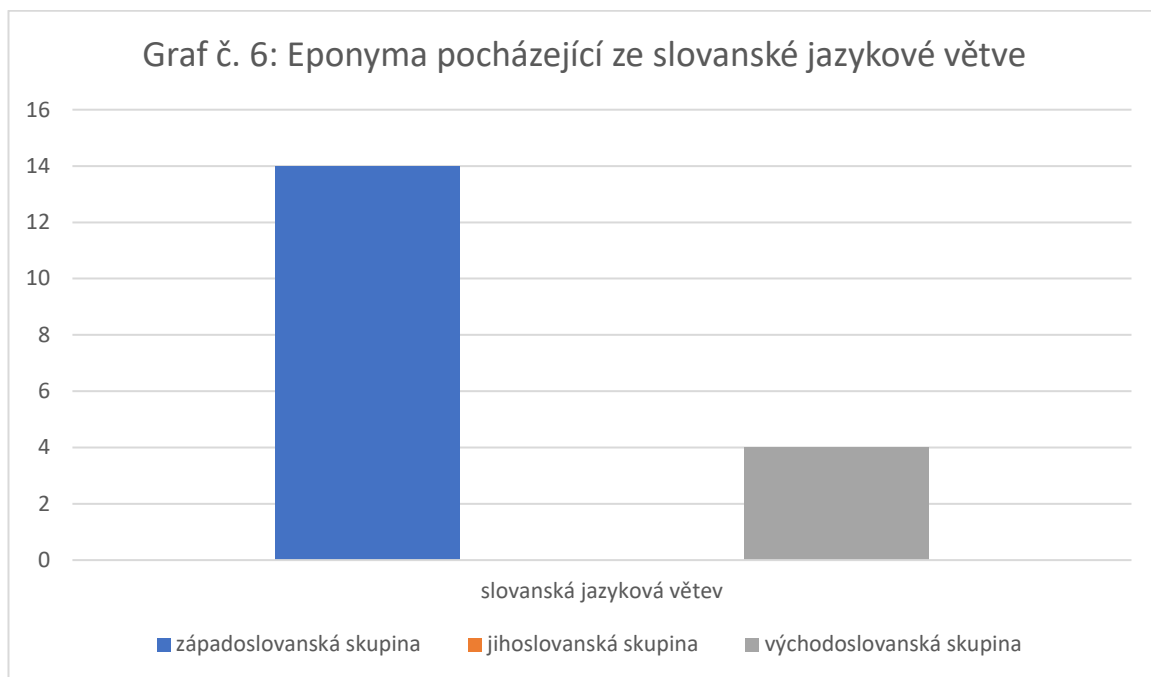
Celkově bylo jazykové analýze podrobena 269 eponym, která byla dále rozdělena podle jazykových rodin. Jak již bylo zmíněno, pro češtinu je nejvýznamnější indoevropská jazyková rodina, jelikož jazyky z této rodiny mají dominantní zastoupení v celém evropském areálu a čeština je nedílnou součástí této jazykové rodiny. Pokud se na analyzované jednotky podíváme z tohoto hlediska, můžeme konstatovat, že z jazyků, které se řadí do indoevropské jazykové rodiny, pochází 235 eponym. Proto je tato jazyková rodina dále zanalyzována podrobněji.

Původ v některém z jazyků ze slovanské jazykové větve má celkem 18 eponym. Konkrétně do západoslovanské jazykové skupiny patří 14 výrazů (přímo v češtině bylo vytvořeno 12 eponym – např. lihovina *bechervka*, bonbon *hašlerka*, bylina *jiřina*, odrůda hrušky *solanka* aj., ze slovenštiny 1 eponymum – oplatek s plevou *tatranka* a z polštiny také jedno eponymum označující tanec – *mazurka*). Do jihoslovanské jazykové skupiny v češtině nenáleží žádný výraz. Do skupiny eponym majících svůj původ ve východoslovanských jazycích můžeme v češtině zařadit 4 eponyma

⁸² MAREK, Petr. *Jazyky a písmo světa* [online]. Brno, 2013 [cit. 2023-02-21]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/73nzc/>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta. Vedoucí práce RNDr. Vladimír Herber, CSc., s. 29.

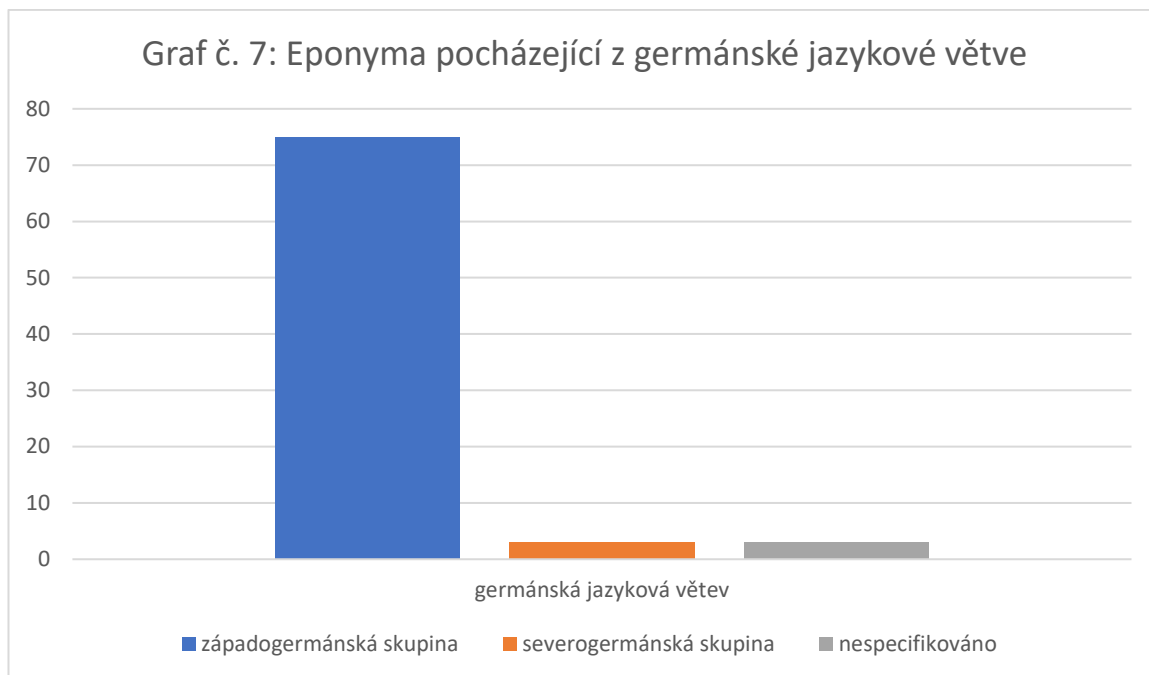
⁸³ Tamtéž, s. 29.

(3 z ruštiny – nejmladší útvar prvohor *perm*, označení pro něco předstíraného *potěmkinský* a označení pro třeskutou zimu *sibérie*; 1 výraz pochází z ukrajinštiny – tanec *kalamajka*).

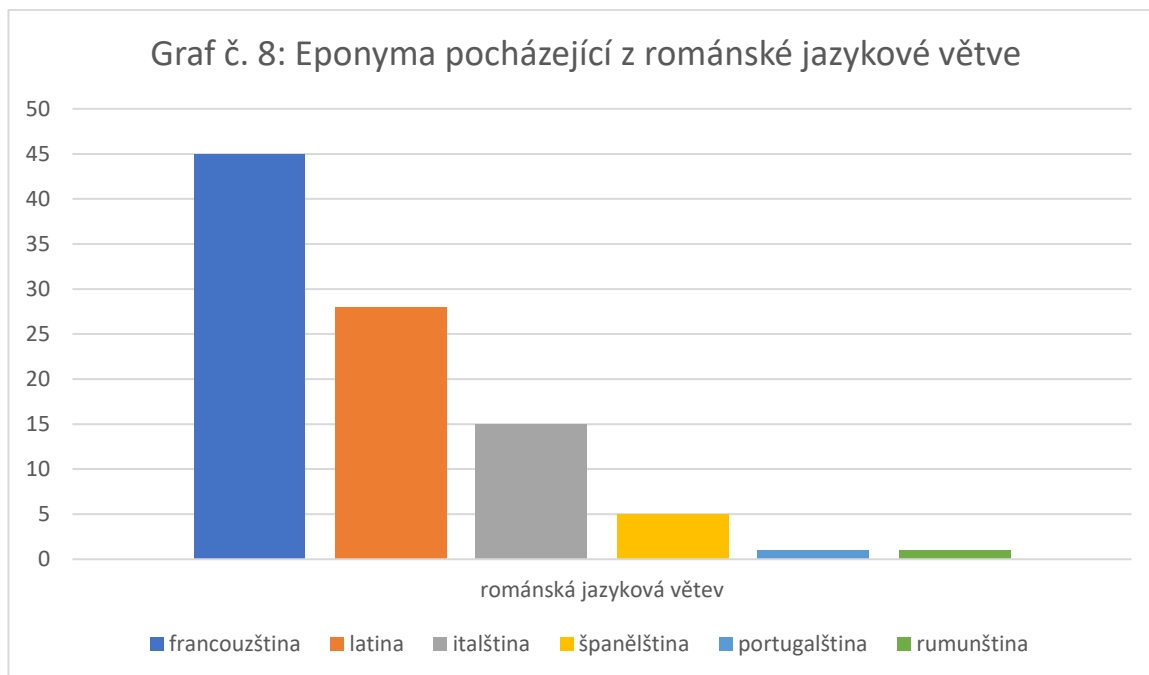
Jak lze vidět v grafu č. 6, tak největší zastoupení eponym pocházejících z jazyků slovanské jazykové větve mají výrazy vytvořené v jazycích západoslovanské jazykové skupiny. Jihoslovanská jazyková skupina byla do grafu zařazena pro úplnost jazykové větve, a to i přes to, že do této skupiny v češtině nenáleží žádný výraz.

Mnohem početnější zastoupení eponym má v češtině germánská jazyková větev, ke které patří 81 výrazů. Do západogermánské jazykové skupiny patří 75 eponym, je tudíž početnější než severogermánská jazyková skupina pouze se třemi příklady. V materiálu, který je zde analyzován, převažují eponyma vzniklá v západogermánské jazykové skupině, konkrétně v angličtině (např. označení pro odmítnutí výrobku či izolování protivníka *bojkot*, označení pro utkání *derby*, název jednotky teploty *kelvin*, vroubkovaná tkanina *manšestr*, jednotka výkonu *watt* aj.) a v němčině (např. měšťanský umělecký styl *biedermeier*, plemeno psů *dobrman*, sýr *ementál*, mincovní jednotka *haléř*, prosvěcovací přístroj *rentgen* aj.).

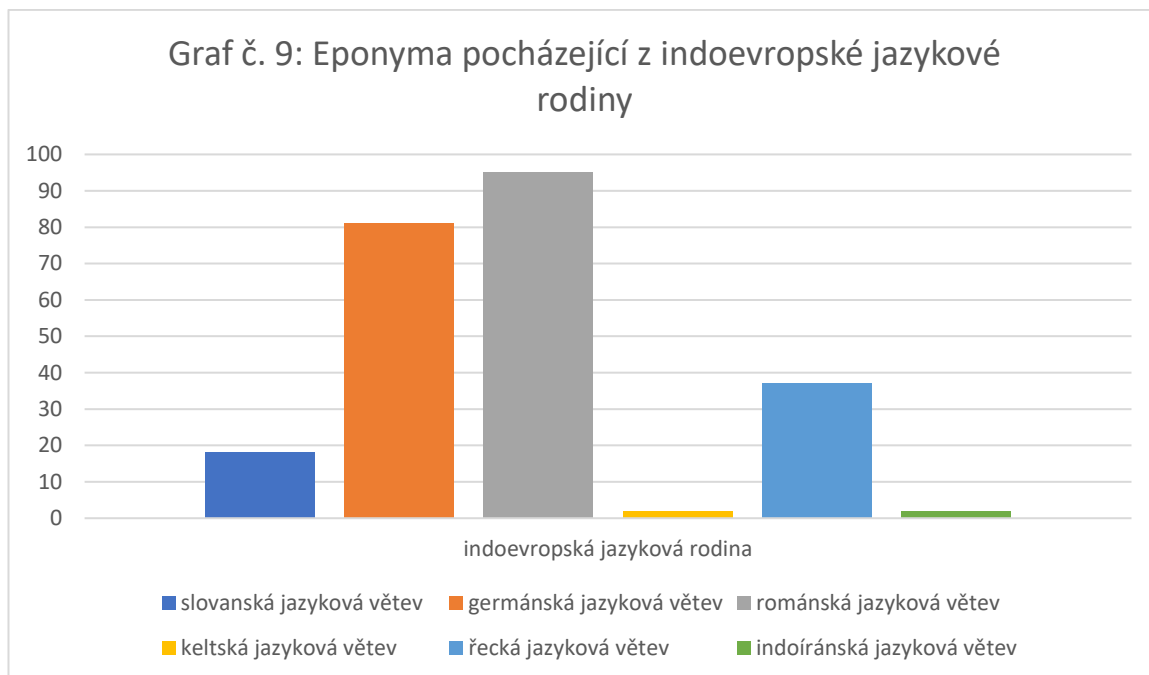
Jak je patrné z grafu č. 7, tak v rámci germánské jazykové větve převažují v české slovní zásobě výrazy vytvořené a převzaté ze západogermánské jazykové skupiny, a to mnohonásobně. V rámci této skupiny nebyl ve vyexcerpovaném materiálu zdrojový jazyk u 3 eponym (peněžní jednotka *frank*, středověký umělecký sloh *gotika*, plášť z látky s dlouhým vlasem *hubertus*) specifikován, nebylo tedy zřejmé, zda spadají do větve západogermánské nebo do větve severogermánské, proto jsou v grafickém znázornění vyčleněna zvlášť.

Pokud jde o eponyma, tak nejvíce vytvořených eponym bylo v jazycích románské jazykové větve, kterou řadíme k indoevropské jazykové rodině. Největší zastoupení v této větvi má francouzština, z níž pochází 45 eponym (např. jednotka elektrického proudu *ampér*, označení rudé barvy *bordó*, stínací popravčí nástroj *gilotina*, druh bonbonu *pralinka*, druh sýra *žervé* aj.). Dále 28 eponym bylo vytvořeno na základě dnes již mrtvého jazyka latiny (např. označení pro odborné studium českého jazyka *bohemistika*, člen mnišského řádu *dominikán*, označení pro květenu *flóra*, označení pro půvab *grácie*, označení siláka *herkules* aj.) Z italštiny pochází 15 eponym (např. člen mnišského řádu *františkán*, druh sýra *parmazán/parmezán*, červenohnědá hlinka *siena*, druh houslí *stradivárky*, pórovitý vápenec *travertin* aj.). Španělský původ lze najít u 5 eponym (záletník *donchuán*, pošetilý snílek *donkichot*, zaslíbená země *eldorádo*, pták *kanár*, tkanina *pepita*), z portugalštiny pochází jeden výraz – stupnice *nonius*, stejně tak z rumunštiny pochází jeden výraz, který označuje nabírání k pláči – *moldánky*.

Z grafu č. 8 vyplývá, že nejvíce eponym v rámci románské jazykové větve bylo vytvořeno z francouzštiny, celkem 45 výrazů. Dalším jazykem, ze kterého v české slovní zásobě pochází druhý nejvyšší počet eponym, je v současnosti již mrtvý jazyk latina. Eponyma pocházející z dalších jazyků této větve nezabírají ani polovinu počtu eponym dvou výše zmíněných jazyků.

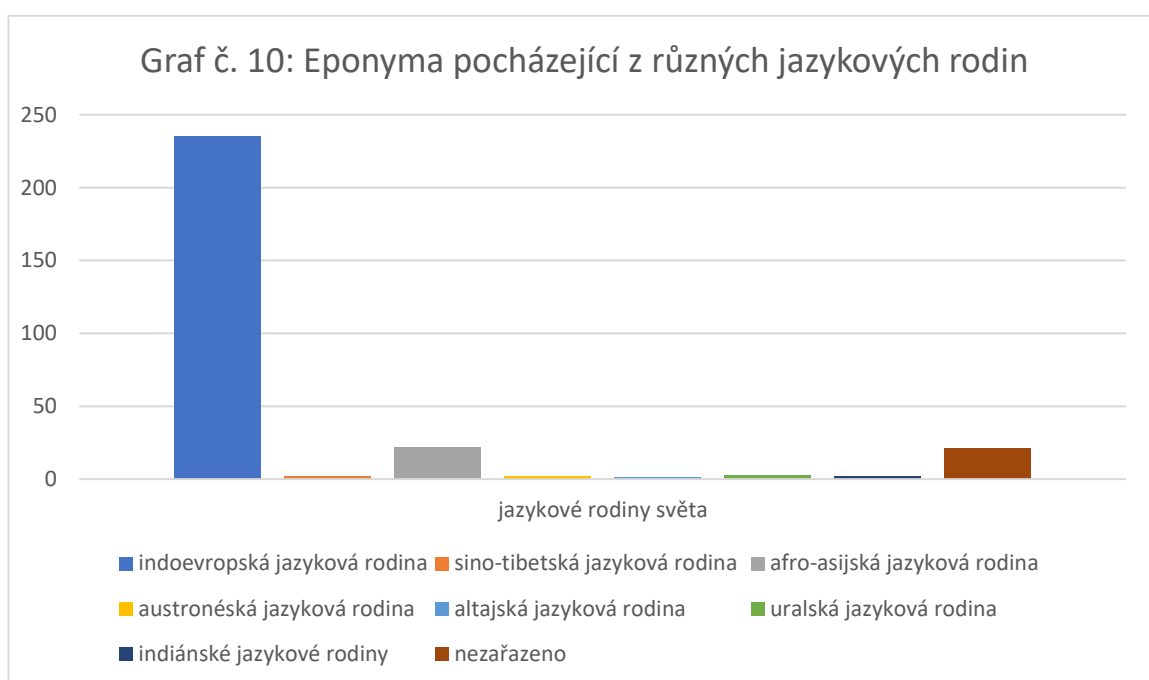
Další větví, která patří do indoevropské rodiny, je řecká. Z řečtiny pochází 37 eponym (např. slovanské písmo *cyrilice*, kovový prvek *kadmium*, bludiště neboli *labyrint*, mořský láčkovec *medúza*, signalizační zařízení *siréna* aj.) Z jazyků další větve, keltské, pocházejí pouze 2 eponyma (útvary ve starších prvohorách *ordovik* a prvohorní útvar *silur*), z jazyků větve indoíránské pocházejí pouze 2 eponyma (jemná vlněná látka *kašmír* a směšně jednající člověk *kašpar*). Z albánské, arménské a baltské jazykové větve nejsou v češtině žádná eponyma.

Jak je patrné z grafu č. 9, tak nejvíce eponym bylo vytvořeno v jazycích románské jazykové větve, konkrétně 95 výrazů, dále pak v jazycích z větve germánské – 81 eponym. Třetí nejpočetnější skupiny tvoří eponyma řeckého původu – celkem 37 výrazů. Větve, ze kterých nebylo převzato ani jedno eponymum, nebyly do grafu zaznamenány.

Další jazykovou rodinou je sino-tibetská jazyková rodina, do které patří například čínština, v níž mají svůj původ dvě eponyma, konkrétně název pro levicové politické hnutí *maoismus/maoizmus* a druh hedvábné tkaniny *šantung*. Afro-asijská jazyková rodina je o něco početnější, jelikož je v ní zastoupena hebrejšťina. Z hebrejských vlastních jmen bylo vytvořeno 17 výrazů (např. označení pro jesličky *betlém*, expresivní označení pro hromotluka *goliáš*, označení pro zaprodance *jidáš*, pojmenování nemocného člověka *lazar*, označení pro milosrdného člověka *samaritán*, aj.) Do této jazykové rodiny patří i arabština, ze které vznikla eponyma – orientální pokrývka hlavy *fez*, jiné pojmenování pro muslima *mohamedán* a název pro silnou černou kávu *moka*. V asyrštině a semitštině mají svůj původ celkem 2 eponyma – *babylon* pro pojmenování zmatku a *moloch* pro pojmenování obrovitého netvora. Z austronéské jazykové rodiny vznikla dvě eponyma, konkrétně z malajštiny – *bantam* (slangové označení pro bantamovou váhu) a z afrických jazyků vzniklo eponymum *mandarinka*. Z altajské jazykové rodiny (z turečtiny) vzniklo jedno eponymum (*angorský* – označení pro angoru neboli jemnou vlnu ze srsti angorských koz a králíků) a z uralské jazykové rodiny, konkrétně z maďarštiny, vznikla eponyma jako *čabajka* (druh klobásy), *kočár* (povoz k dopravě

tažený koňmi) a *segedínský* (označení pro segedínský guláš připravovaný s kyselým zelím). Pouze dvě eponyma mají svůj původ ve vlastních jménech z indiánské jazykové rodiny: *hurónský* – ve významu divoký, hlučný (např. řev) a obří jehličnatý strom *sekvoje*. Z ostatních jazykových rodin se nevydělila žádná další eponyma z našeho vyexcerpovaného materiálu. Dvě eponyma (označení pro ozdobnou látkovou střechu *baldachýn* a látka *damašek*) vznikla z orientálních jazyků, u nichž je složité určit jejich přiřazení k některé z jazykových rodin, proto jsou v grafu č. 10 začleněna k nezařazeným 19 eponymům.

Z grafu č. 10 je patrné, že naprostou převahu mají eponyma, která vznikla z indoevropské jazykové rodiny, konkrétně 235. Desetkrát méně výrazů vzniklo z afro-asijské jazykové rodiny. Pouze několik jednotek výrazů vzniklo z ostatních jazykových rodin.

2. 3. Adaptace cizích eponym do systému češtiny

V souvislosti s přejímáním lexika z cizích jazyků dochází k tomu, že se převzaté výrazy přizpůsobují a adaptují k fonetickému, grafickému a morfologickému systému češtiny. Dochází tedy k přizpůsobení výslovnosti a pravopisu, převzaté jednotky rovněž získávají gramatickou kategorii rodu, čísla a skloňují se. Uvedené výše se týká také přejímání eponym z cizích jazyků.

Jak vyplývá z předcházející analýzy (viz kap. č. 2. 2. Analýza eponym podle zdrojového jazyka), nejvíce eponym bylo do češtiny převzato z angličtiny, řečtiny, francouzštiny.

2. 3. 1. Modifikace a varianty cizích eponym v češtině

Jak již bylo výše zmíněno, v souvislosti s přejímáním slov z cizích jazyků se mohou v češtině objevit různé jazykové modifikace převzatého výrazu, které jsou patrné i u eponym. Tyto modifikace mohou být fonetické, kdy existují různé možnosti výslovnosti, dále grafické s variantními možnostmi zápisu a zvukovo-ortografické, které kombinují obě možnosti.

V rámci analyzovaného korpusu eponym můžeme nalézt několik výrazů s odlišnou výslovnostní modifikací, například pro ozdobnou květinu s názvem *begonie* [*begonyje*] – [*begónyje*], nauka o obecných zákonitostech vývoje živé přírody *darwinismus/darwinismus* [*dárvinyzmus*] – [*darvinyzmus*], druh sýra *eidam* [*ejdam*] – [*ajdam*], stínací popravčí nástroj *gilotina* [*gylotyňa*] – [*gylotýňa*], běžecký závod *maraton* [*maraton*] – [*maratón*], alkaloid obsažený v tabáku *nikotin* [*nykotyn*] – [*nykotýn*], pórovitý vápenc *travertin* [*travertyň*] – [*travertyň*] aj.

Další možnou modifikací u výrazů z vyexcerpovaného korpusu je modifikace grafická, kdy se lze setkat s variantní možností zápisu daného výrazu. K této modifikaci můžeme zařadit například přídavné jméno označující vepřový salám *gothajský* [*-ta-*] – *gotajský*, též pojmenování hořčíku *magnesium* – *magnezium*, dále označení pro ústav shromažďující sbírky předmětů *museum* – *muzeum*, pojmenování přístroje na prosvěcování *rentgen* – *roentgen* a také označení pro muzeum pod širým nebem *skansen* – *skanzen*.

V rámci grafických modifikací můžeme v samostatnou kategorii vyčlenit výrazy zakončené na *-ismus/-izmus* a *-sma/-zma*. V těchto slovech se za základní považují podoby s grafémem *s*, např. *impresionismus* – *impresionizmus*, *romantismus* – *romantizmus*. V našem korpusu se nachází dubletní tvary a modifikace následujících eponym: *daltonismus/daltonizmus* (označení barvosleposti, v němž lze vystopovat příjmení anglického přírodovědce J. Daltona, který tuto chorobu podrobně popsal), dále *darwinismus/darwinizmus* (nauka o obecných zákonitostech vývoje živé přírody, pojmenovaná po známém britském přírodovědci Ch. Darwinovi), *machiavellismus/machiavelizmus* (bezohledná politika pojmenovaná podle italského renesančního politika N. Machiavelliho), *maoismus/maoizmus* (levicové hnutí spjaté

s Mao Ce-tungem), *marxismus/marxizmus* (teorie Karla Marxe zkoumající různá vědecká odvětví), *sadismus/sadizmus* (chorobná zvrácenost projevující se trýzněním druhých), *sionismus/sionizmus* (židovské nacionalistické hnutí), *stalinismus/stalinizmus* (systém komunistické vlády) a *šovinismus/šovinizmus* (krajní nacionalismus spojený s nenávisí k jiným národům)

Další možnou modifikací analyzovaných výrazů je zvukovo-ortografická modifikace. K ní lze zařadit výrazy jako například: nástěnný koberec *gobelín* – *goblén*, druh sýra *parmazán* – *parmezán*, dále zahřátím konzervovat neboli *pasterizovat* – *pasterovat* nebo označení pro vyhýbavé, obojaké (např. rozhodnutí) *šalamounský* – *šalomounský*.

U některých převzatých výrazů je také v rámci eponym zachována cizí výslovnost v češtině, která se odlišuje od grafického zápisu výrazu, například: sportovní hra s opeřeným míčkem a raketou *badminton* [*badminton*], dále je cizí výslovnost patrná u měšťanského uměleckého stylu s názvem *biedermeier* [*bídrmajer*], u výrazu ploché automatické pistole *brovnink* [*brovnynk*] dále také u zahradní byliny *cinie* [-*ny*-], u jednotky pro elektrický náboj *coulomb* [*kul*-], též u klasického typu džezové hudby *dixieland* [*dyksilen*-]. Dalšími příklady jsou člen mnišského řádu *dominikán* [-*ny*-], zlatý déšť neboli *forzýtie* [-*ty*-], druh ozdobné květiny *fuchsie* [-*ksi*-], tropická rostlina *gloxinie* [-*ksíny*-], středověký umělecký sloh *gotika* [-*ty*-], pokrm *hamburger* [-*gr*], jednotka kmitočtu *hertz* [*herc*], druh tance *charleston* [*čárlston*], jednotka pro energii *joule* [džaul], označení pro tekutou směs koření výrazné chuti *worcesterský* [*vorčestrský*] – [*vustrský*] aj. V této souvislosti je nutné poznamenat, že tvrdá výslovnost *di*, *ti*, *ni* (tj. [-*dy*-], [-*ty*-], [-*ny*-]) je ve slovech převzatých z cizích jazyků v češtině běžná.

2. 3. 2. Morfologická adaptace cizích eponym

Některé převzaté výrazy se do gramatického systému českého jazyka adaptují hůře, zachovávají si vlastnosti jazyka originálu a zůstávají nesklonné, například: označení vínově červené barvy *bordó*, utkání neboli *derby*, silná černá káva *moka*, druh míčové hry *ragby* nebo druh sýra *žervé*.

Některé výrazy mají pouze formu množného čísla – jde o tzv. podstatná jména pluralia tantum. V korpusu analyzovaných eponym se jedná například o výrazy: *abrahámoviny* – padesáté narozeniny, *bikiny*, které označují dvoudílné plavky, dále dávat

se do pláce neboli nabírat *moldánky*, druh starých vzácných houslí *stradivárky* a úzké kalhoty *texasky*.

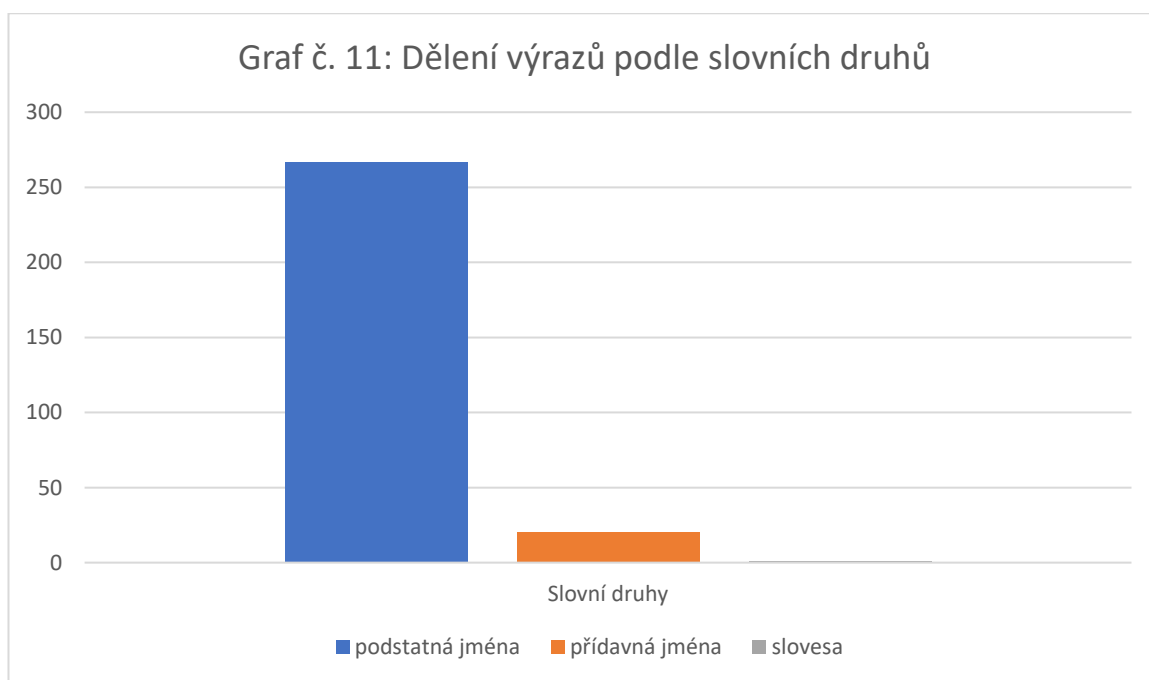
2. 4. Analýza eponym z hlediska slovních druhů

Z hlediska slovních druhů se ve vyexcerpovaném korpusu objevují převážně podstatná jména. Podstatná jména jsou zde zastoupena ve všech gramatických rodech, například z podstatných jmen středního rodu lze zmínit například výraz pro zaslíbenou zemi *eldorado*, poté z podstatných jmen ženského rodu může být příkladem umělecký sloh *gotika*. Dále z podstatných jmen rodu mužského životného je příkladem výraz označující směšně jednajícího člověka *kašpar* a příklad podstatného jména z rodu mužského neživotného může být výraz označující polní vojenskou nemocnici *lazaret*.

Ve vyexcerpovaných výrazech se objevuje také 20 výrazů přídavných jmen. Jsou zde zastoupena přídavná jména pouze dvou druhů – tvrdá a přivlastňovací. Přídavná jména měkká nebyla ve vyexcerpovaném materiálu zastoupena ani jedním příkladem. Mezi tvrdá přídavná jména, která se objevila ve *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost* a měla původ ve vlastním jméně, patří označení pro výraz vyznačující se dlouhou jemnou srstí *angorský*, dále *artéský* – označení například pro vodu vystupující po navrtání nad úroveň terénu působením přírodního hydrostatického tlaku, jiné označení pro něco hlučné, dryáčnické *barnumský*, pojmenování naftového (např. motoru) *dieselový*. Dále také přídavné jméno *frygický* označující například kuželovitou čapku, s horním cípem přehrnutým dopředu, nošenou za Francouzské revoluce jako symbol svobody, revoluce a republiky, též výraz související s galvanismem *galvanický*, označení něčeho spletitého a těžce řešitelného *gordický*, pojmenování výrazů týkajících se německého města Gotha *gotajský*, dále řehořský neboli *gregoriánský* (např. kalendář), označení neprodyšného a vzduchotěsného výrazu *hermetický*, dále také označení něčeho divošského, hlučného *hurónský*, velmi stručný neboli *lakonický*, pojmenování bohatého a hojného *lukulský*, označení pro něco předstírané *potěmkinský*. K výrazům přídavných jmen tvrdých lze uvést také ještě označení pro *segedínský* – nejčastěji guláš, připravovaný s kyselým zelím, *šalamounský* ve smyslu vyhýbavý či obojaký, označení *šampaňský* pro jemné šumivé víno a označení pro tekutý doplněk potravy ze směsi koření výrazné chuti *worcesterský*. Mezi přídavná jména přivlastňovací lze z korpusu analyzovaných

jednotek zařadit pouze jeden modifikovaný výraz, který se používá v lékařství – *Eustachova* (nejčastěji trubice).

Vybraný materiál z již zmíněného slovníku obsahuje také jedno sloveso, které vyjadřuje konzervování krátkodobým zahřátím pod bod varu, a to sloveso *pasterizovat*. Jiné sloveso se ve vyexcerpovaných výrazech neobjevuje. Od některých eponym z tohoto materiálu lze ovšem sloveso vytvořit. Například od eponyma *lynč*, které značí nezákonné potrestání pachatele od anonymního davu, lze utvořit sloveso *lynčovat*, což znamená trestat formou lynčem. Dále lze sloveso utvořit od eponyma označující odmítání výrobků s cílem izolovat protivníka *bojkot* – *bojkotovat* neboli stíhat bojkotem, odmítat. Také od eponyma, které pojmenovává přístroj k prosvěcování *rentgen*, lze utvořit sloveso k vyšetřování pomocí rentgenového zařízení *rentgenovat*.

Jak lze vidět v grafu č. 11, tak největší zastoupení eponym z hlediska slovních druhů mají podstatná jména, a to s naprostou převahou. Na druhém místě jsou přídavná jména s 20 výrazy. V korpusu se objevuje poté pouze 1 sloveso. Ostatní slovní druhy se ve vyexcerpovaném korpusu nevyskytují, proto také nejsou v grafu zaznamenány.

2. 5. Slovtvorná analýza eponym

Z hlediska strukturní slovtvorné analýzy mohou být eponyma od vlastního jména vytvořena sémantickou nebo morfologickou derivací, jak můžeme vidět na grafu níže (viz graf č. 12). Derivace je v této analýze chápána jako synonymum slova odvozování.

Jak je patrné z grafu č.12. Ve vyexcerpovaném materiálu se nachází 142 výrazů, které jsou derivovány – celkem 122 podstatných jmen, 19 přídavných jmen a 1 sloveso.

V některých případech se forma vlastního jména nemění a motivovaný výraz získává nový význam – jedná se tedy o pouhou apelativizaci vlastního jména, které přechází ze skupiny onym do skupiny obecných jmen. Při změně tohoto významu dochází k tomu, že se obecné slovo píše s malým písmenem, například vlastní jméno bájněho obra Atlase změní význam na *atlas* neboli soubor map, výraz *babylon* s významem zmatek, něco nepřehledného, je odvozen od starověkého města Babylonu. Také vlastní jméno anglického správce Ch. Boycotta změní svůj význam na odmítání výrobků čili *bojkot*. Dalším příkladem je *maraton* s významem dlouhý vyčerpávající závod, může být i např. pracovní maraton, slovní maraton aj. Tento výraz je odvozen od názvu řeckého města Marathonu. Též vlastní jméno vynálezce W. C. Röntgena změní význam na prosvěcovací přístroj *rentgen*. Dalším příkladem může být změna vlastního jména Geysir, označující staré islandské zřídlo na obecné jméno *gejzír* – horký pramen, vystřikující v určitých intervalech, nebo vlastní jméno francouzského vynálezce Gervais změnilo význam na obecné jméno *žervé*, označující druh sýra.

Ve vyexcerpovaném materiálu se vyskytují různé afixální deriváty vytvořené od originálního vlastního jména, konkrétně 142 případů. Morfologická derivace probíhá v těchto případech nejčastěji jak za pomoci sufixace, prefixace a prefixace i sufixace

zároveň. V materiálu, jenž je zde analyzován, se žádný příklad, který by proběhl za prefixace či prefixace a sufixace zároveň, nenacházel.

U některých výrazů byla adaptace daných tvarů eponym již převzata z původního jazyka, například u eponyma označující rozříznutou žemli s neobaleným karbanátkem z hovězího nebo drůbežího masa a přísadami *hamburger*, nebo u eponyma označující alkaloid obsažený v tabáku *nikotin*. U některých případech míra adaptace pokročila a utvořila se až v českém jazyce za pomoci sufixů, například u eponyma označující slovanské písmo vytvořené z řeckých velkých písmen *cyrilice*, u eponyma označující mohutného bílého psa s hnědožlutými skvrnami zvaného *bernardýn*, také u eponyma pojmenovávající holicí čepelku *žiletka*, tak za pomoci prefixace.

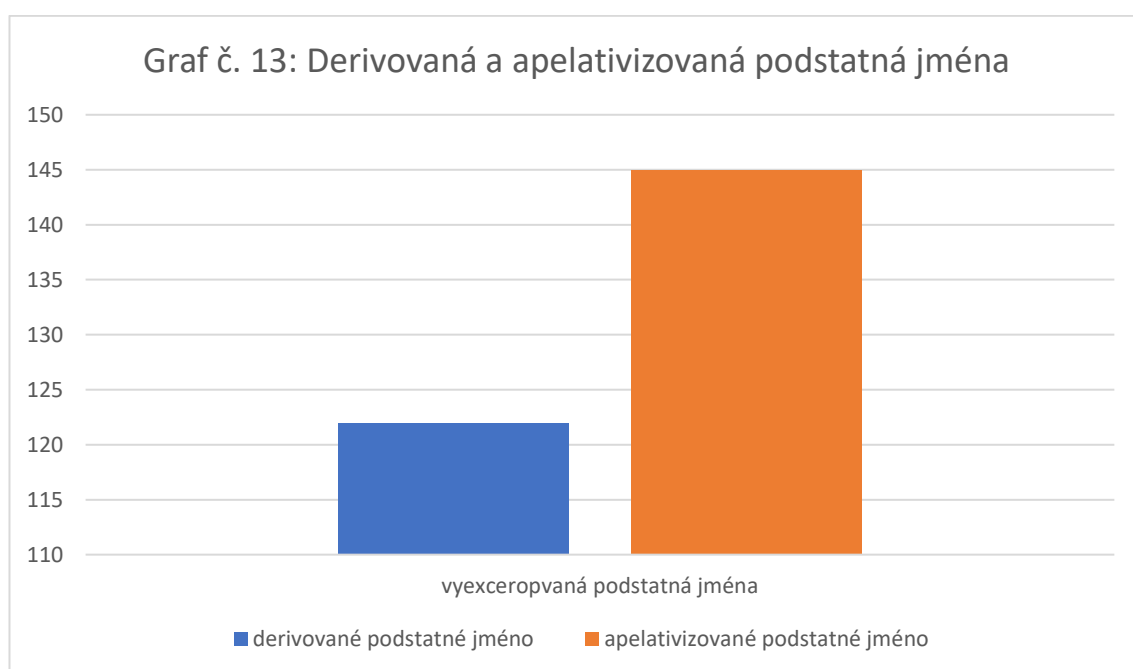
V analyzovaném materiálu lze vyčlenit některá eponyma, která jsou schopna univerbizace, která byla v rámci analýzy zařazena k odvozeným výrazům. Příkladem může být přídavné jméno *segedínský*, které je nejčastěji ve spojení s podstatným jménem *guláš* a vytváří pak jednoslovné pojmenování *segedín*. Další univerbizací může být příklad výrazu *Job* ve smyslu Jobova zpráva, která vytváří jednoslovné hovorové pojmenování *jobovka*, což označuje špatnou a zlou zprávu. K příkladům lze také zařadit slangový výraz *bantam*, který je již univerbizován a pojmenovává bantamovou váhu neboli hmotnostní kategorii boxerů.

Mezi vydělenými eponymními výrazy lze najít i takové, které vznikly prostřednictvím kompozice, což znamená skladbou či složením. Lze jmenovat některé z nich – pojmenování pro záletníka *donchuan* (z původního Don Juan), označení pro pošetilého snílka usilujícího o nemožné *donkichot* (z původního Don Quijote) nebo pojmenování zaslíbené země oplývající zlatem *eldorado* (z původního jednoho z možných zápisů, El Dorado) aj.

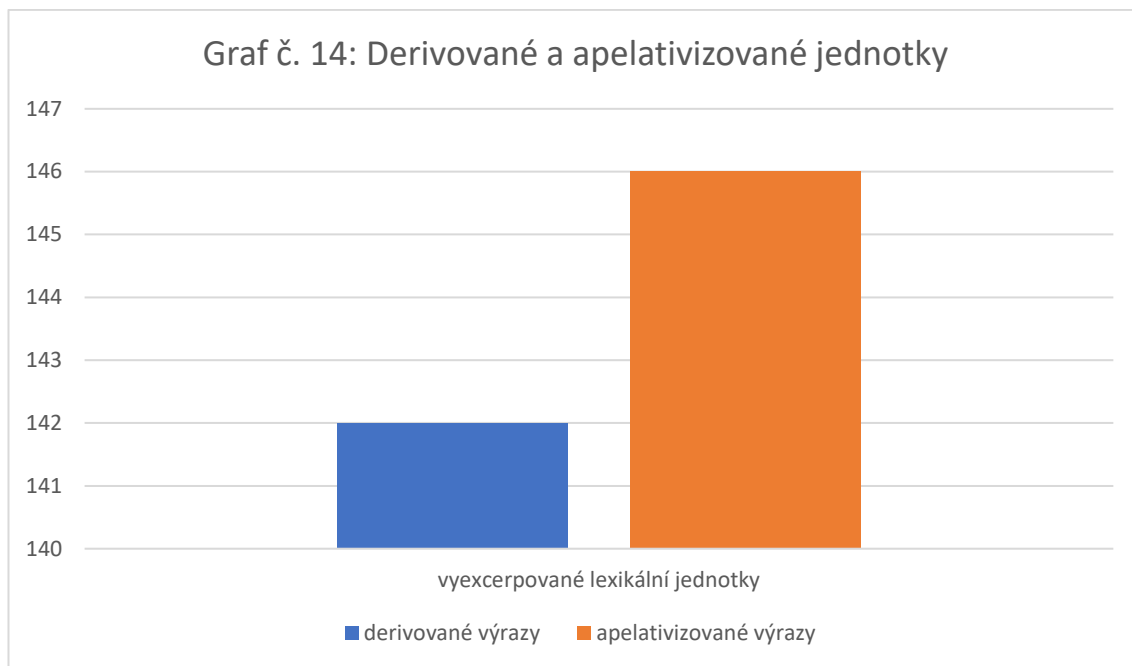
Ve vyexcerpovaném materiálu eponym se také mimo jiné objevují i zkratková slova, která mají na rozdíl od zkratek charakter samostatného slova jak po stránce zvukové, tak tvaroslovné. Příkladem může být druh piva vyráběného v Českých Budějovicích *budvar*, který vznikl spojením slov Budějovický pivovar, dále také motoristická značka *jawa* vznikla složením první části příjmení zakladatele Františka Janečka, který zakoupil licenci na výrobu motocyklů, a první části názvu těchto motocyklů Wanderer. Do této kategorie lze zařadit též výraz *karma*, který označuje průtokový ohřivač vody a který vznikl spojením první části jména a příjmení vynálezce Karla Macháčka. Dalším příkladem je *igelit*, obchodní název umělé hmoty (měkčeného

polyvinylchloridu, vyznačujícího se nepromokavostí a nazvaného podle chemického koncernu IG-Farben). Také velmi účinnou plastickou trhavinu *semtex* lze zařadit do této kategorie zkratkových slov. Eponym *semtex* totiž vzniklo spojením počátečních hlásek pardubického předměstí Semtína a firmy Explosia, kde se trhavina vyráběla – SEMTín EXplosia.

V rámci podstatných jmen, které se ve vyexcerpovaném materiálu vyskytují, je většina apelativizována, konkrétně 145. Derivovaných podstatných jmen je 122.

Dominantní počet eponym vznikl apelativizací vlastního jména, kdy došlo k rozšíření jeho významu a přechodu ke jménům obecným, konkrétně 146. Derivací vzniklo 142 eponym.

V analyzovaném materiálu lze také najít některá ustálená frazeologická a terminologická slovní spojení. Prvním příkladem může být *Achillova pata*, označující nejzranitelnější místo, která je odvozena od jména řeckého reka v Homérově Iliadě *Achilla*. Dalším příkladem je *Augiášův chlév*, který pojmenovává velký nepořádek a vychází z řecké mytologie, kde má původ ve vlastním jméně *Augiáš*. Do této kategorie lze zařadit také *Damoklův meč*, který značí stálé, hrozivé nebezpečí. Tento výraz je odvozen od jména *Damokles*, který byl dvořanem starověkého syrakuského vládce Dionýsa. Také *gordický uzel* označující spletitou a těžko řešitelnou otázku, odkazuje na řeckou pověst o Alexandru Velikém, který mečem rozřal nerozvazatelný uzel ve fryžském městě Gordiu. Již zmíněná *Jobova zpráva* (zlá, zdrcující zpráva) vyplynula z vlastního jména *Job*. Dále sem patří také označení pro vtipné rozřešení problému *Kolumbovo vejce*, které vychází ze jména objevitele Kryštofa *Kolumba*. K terminologickým ustáleným slovním spojením patří *Pythagorova věta*, které vychází z vlastního jména slavného řeckého matematika *Pythagora*. Dalším příkladem je i ustálené slovní spojení *Pyrrhovo vítězství*, které pochází od *Pyrrha*, jména epirského krále, který zvítězil nad Římany, ale s velkými ztrátami. Posledním příkladem je označení pro velké utrpení *Tantalova muka*, která jsou odvozena od krále *Tantala*, kterého Zeus odsoudil k věčnému hladu a žízni.

2. 6. Stylistická charakteristika analyzovaných eponym

Některá eponyma jsou charakteristická pouze pro určitou skupinu mluvčích a tím například spadají pod slangové výrazy, které se obecně řadí mezi nespisovné útvary českého jazyka. V korpusu, který byl vyexcerpován ze SSČ, lze do této kategorie zařadit pouze jeden výraz – *bantam*. Tento výraz označuje bantamovou váhu, tedy hmotnostní kategorii boxerů (51–54 kg), vzpěračů (52–56 kg) a zápasníků (52–57 kg).

Další určité skupiny mluvčích používají k dorozumívání výrazy, které jsou charakteristické pouze pro jejich okruhy komunikace, jsou to např. odborníci a vědci z různých vědeckých oblastí. Jelikož naše společnost má křesťanské základy, tak je namístě jako další kategorii uvést i eponyma v biblické slovní zásobě.

2. 6. 1. Charakteristika eponym ve specifických vědních oborech

Ve specifických vědních oblastech, například ve fyzice, matematice, chemii, biologii a v lékařství se obvykle pro odborné práce a ke komunikaci užívají vědecké termíny. Většinou daným termínům z těchto oblastí rozumí pouze vědci, jelikož je běžně ve svém oboru používají. Laická veřejnost se s takovými termíny téměř do styku nedostane. Ovšem velká skupina termínů z vědeckých oblastí je laikům známá, především proto, že vznikla z vlastních jmen vynálezců, objevitelů aj. Rozdělení termínů do jednotlivých vědních oblastí je prezentováno níže. Jejich rozřídění bylo na základě subjektivního přesvědčení.

Ve **fyzikální** oblasti se mohou objevovat eponyma jako například: *ampér* – jednotka elektrického proudu vzniklá z vlastního jména francouzského fyzika A. M. Ampèra. Dále jednotka pro elektrický náboj *coulomb*, která vychází z vlastního jména francouzského fyzika Ch. A. de Coulomba. Také sem lze zařadit označení kloubového spojení hřidelů *kardan* odvozené od italského přírodovědce Cardana. Dalším příkladem z této oblasti je například jednotka síly *newton*, pojmenovaná podle anglického fyzika I. Newtona. Ze jména německého fyzika G. S. Ohma vychází eponymum *ohm*, označující jednotku elektrického odporu. Podle německého fyzika W. C. Röntgena je pojmenován prosvěcovací přístroj *rentgen*. Eponymum *torr*, označující starší jednotku tlaku, vzniklo z vlastního jména italského fyzika E. Torricelliho. Také jednotka elektrického napětí *volt* vznikla z vlastního jména

italského fyzika A. Volty. Dalším příkladem může být výraz *watt*, který označuje jednotku výkonu a vznikl z vlastního jména anglického fyzika J. Watta aj.

Z výše vyjmenovaných příkladů je zřejmé, že ve fyzikální oblasti se s převážnou většinou eponyma utvářela z vlastních jmen fyziků a objevitelů z různých zemí, platí to především pro pojmenování hlavních jednotek soustavy SI.

V **chemické** vědecké oblasti se vyskytují následující eponyma: *bakelit* označující umělou pryskyřici a které vzniklo z vlastního jména jejího vynálezce belgického chemika Baekelanda, dále *bauxit*, což je hliníková ruda, která je pojmenovaná podle francouzského města Les Baux, ve kterém byla objevena. Dále lze do této kategorie zařadit například výraz *magnetit* neboli magnetovec, který má stejně jako výraz *magnesium/magnezium* původ v oblasti bohaté na rudy – Magnēsia. Dalším příkladem je název pro šterkovinu užívanou jako podklad vozovky *makadam*, který vznikl ze jména anglického inženýra J. L. McAdama. Dále také alkaloid obsažený v tabáku *nikotin*, který je pojmenován podle francouzského vyslance v Portugalsku J. Nicota, chemický radioaktivní prvek *polonium*, který jeho objevitelé Marie a Pierre Curieovi nazvali na počest Mariiny vlasti, Polska. Také sem můžeme zařadit chemickou bojovou látku způsobující puchýře *yperit*, pojmenovanou podle belgického města Ypres, kde byla tato látka za první světové války poprvé použita aj.

Na základě výše uvedených příkladů v chemické vědní oblasti lze odvodit, že většina eponym, která se zde nachází, vznikla jednak z vlastních jmen jejich objevitelů a vynálezců, ale také i na základě zeměpisných jmen. Tato eponyma pak pojmenovávají především nově vzniklé chemické prvky či rudy.

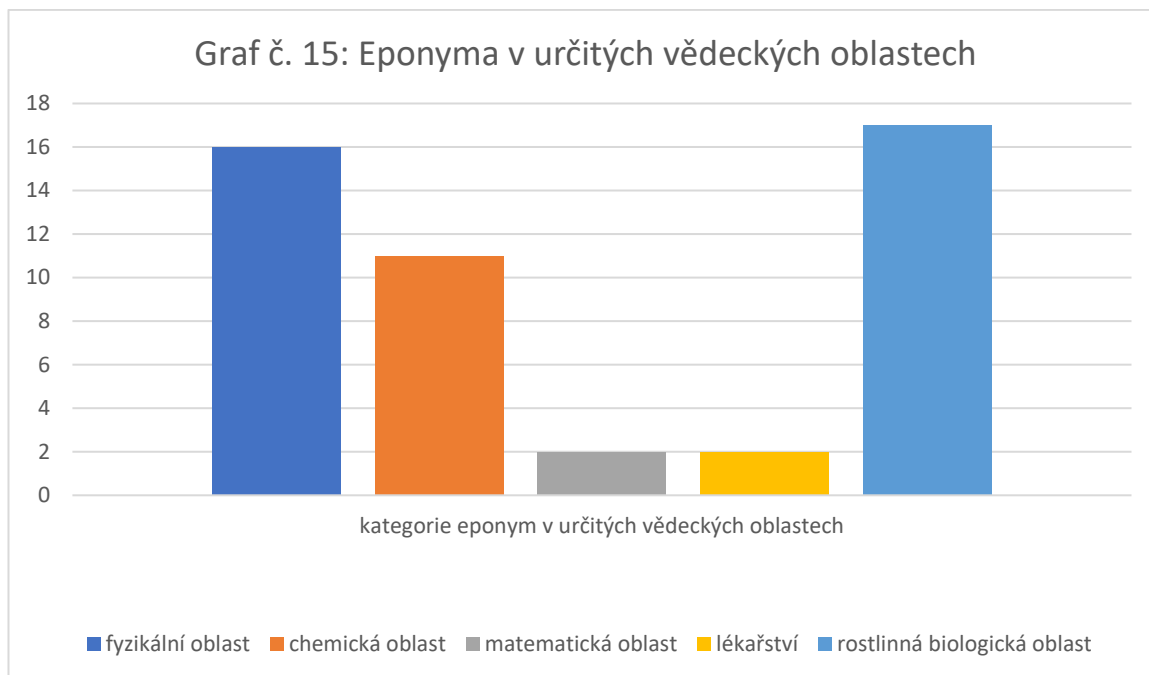
Do **matematické** oblasti lze zařadit pouze pár eponym, a to výraz *nonius*, který označuje stupnici (u posuvného měřítka). Tento výraz vznikl podle portugalského matematika Nonia. Druhým výrazem je *Pythagoras*, resp. termín *Pythagorova věta*, která se týká vztahu stran v pravoúhlém trojúhelníku a je pojmenován po řeckém filozofovi a matematikovi žijícím v 6. století před naším letopočtem Pythagorovi.

V oblasti **lékařství** se vyskytují také dvě eponyma, a to *daltonismus/daltonizmus*, což je barvoslepost. Tento výraz byl pojmenován podle anglického fyzika J. Daltona, který byl touto chorobou postižen a poprvé ji popsal. Druhým výrazem, který patří do kategorie lékařství, je *Eustachio*, resp. *Eustachova trubice* (v uchu). Tento výraz byl pojmenován podle italského anatoma Bartolomea Eustacha.

Z výše uvedených informací lze usoudit, že v matematické a lékařské oblasti se objevují pouze ta eponyma, která vznikla z vlastních jmen vědců a objevitelů, nikoli ze zeměpisných jmen. Pojmenování vynálezů, výrobků a objevů po jejich objevitelích a vynálezcích v různých vědeckých oblastech je především projevem pocty a úcty k nim. V tomto případě lze hovořit o tzv. honorifikaci.

Do vědecké **biologické rostlinné** oblasti lze zařadit následující eponyma: třešňová větvička *barborka* pojmenovaná podle osobního jména Barbora, ozdobná květina *begonie* pojmenovaná podle francouzského guvernéra dnešního ostrova Haiti M. Begona, druh zahradní byliny *cinie* pojmenované podle německého botanika Zinna, dále například tropická rostlina *gloxinie*, která je pojmenována podle německého botanika B. B. Gloxina. Do této oblasti lze zařadit také výraz *kaštan*, označující strom, který je pojmenován podle města Kastany v starověké Kolchidě. Další výraz, který spadá do rostlinné biologické oblasti je *kdoule*, což je plod a tento výraz vznikl podle krétského města Kydōna. Dalším příkladem může být výraz *ontáριο*, který pojmenovává odolnou odrůdu zimních jablek. Tento výraz vznikl podle názvu provincie Ontario v Kanadě. Jedním z dalších příkladů je *vejmutovka* neboli druh severoamerické sosny, pojmenovaná podle lorda Weymoutha aj.

Ve vědecké biologické rostlinné oblasti se objevují především výrazy z botaniky, které vychází z jmen biologů či botaniků a jsou taktéž projevem tzv. honorifikace. Pouze některá eponyma vychází ze zeměpisných jmen, konkrétně z názvů měst a provincie.

Jak jde vidět v grafu č. 15, tak nejvíce eponym vyexcerpovaných ze *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost* spadá do rostlinné biologické oblasti, a to celkem 17 výrazů, na druhém místě s 16 výrazy je vědecká oblast fyzikální. Třetí největší počet eponym pochází z chemické vědecké oblasti.

2. 6. 2. Eponyma mezi biblickou slovní zásobou

V korpusu vybraných výrazů má velké zastoupení skupina eponym, která má biblický původ, neboť naše kultura má křesťanské základy, a proto není překvapivé, že máme tolik odkazů na tato jména dodnes. Do této skupiny lze zařadit výrazy jako například: *abrahámoviny*, které značí padesáté narozeniny a jsou pojmenovány podle Abraháma, starozákonního patriarchy, který se dožil vysokého věku, dále výraz *betlém* neboli jesličky, odvozený od biblického města Betlehema, místa Kristova narození. Také do této skupiny lze zařadit eponymum *goliáš*, které znamená hromotluk, a to podle biblického obra Goliáše, výraz *lazar* neboli nemocný, zubožený člověk, a to podle dvou novozákonních Lazarů – obecně se spojuje s Lazarem, kterého Kristus vzkřísil po čtyřech dnech z mrtvých. Dalším příkladem může být *nimrod* neboli lovec. Tento výraz vznikl podle biblického Nimroda, pravnuka Noemova a bájného zakladatele Babylonu, o němž se praví, že byl bohatýrským lovcem před Hospodinem. Také výraz *samaritán* neboli milosrdný člověk je pojmenován podle evangelijního příběhu, v němž obyvatel města

Samaří, které bylo s Židy v nepřátelství, ošetřil raněného Žida, kterému se jeho souvěrci vyhnuli. Příkladem, který vznikl ze zeměpisného jména je výraz *sionismus/sionizmus* neboli židovské nacionalistické politické hnutí, který byl odvozen od Sionu, což bylo jméno pahorku v Jeruzalémě, na němž prý stával palác krále Davida. Také výraz *sodoma*, což je místo neřestí neboli označení pro nemravný život a prostopášnost, lze uvést jako příklad vzniklý podle zeměpisného jména. Výraz totiž vznikl podle biblického města Sodoma, zničeného podle pověsti ohnivým deštěm pro prostopášnost jeho obyvatel. Do skupiny biblických eponym též patří výrazy jako například: chytrák neboli *filištin*, sedlák neboli *chám*, člen řádu Tovaryšstva Ježíšova čili *jezuíta*, sebeukájení čili *onanie* aj.

V rámci frazeologických slovních spojení, v nichž se vyskytují vlastní jména, tvoří specifickou skupinu tzv. **bibliismy**, tj. ustálená slovní spojení mající svůj původ v Bibli: např. přirovnání *jako David a Goliáš*, označující nepoměr mezi malým a velkým, *Jobova zpráva*, označuje zprávu o nečekané tragické nebo nepříjemné události, *Kainovo znamení*, označující člověka, který nese nějakou vinou a která mu nedovoluje se začlenit do společnosti, *nevěřící Tomáš*, označující pochybovačného člověka, *šalamounské rozhodnutí*, nečekané a moudré rozhodnutí ve zdánlivě neřešitelném sporu nebo jednání, *začít od Adama* neboli začít od začátku aj.

Podle výše uvedených příkladů ve skupině eponym, které vychází z Bible, lze říci, že většina eponym byla pojmenována podle vlastních jmen biblických osob. V menším počtu se objevují výrazy, které pochází ze zeměpisných jmen.

Do oblasti biblických eponym lze zařadit jako podskupinu takové výrazy, které pochází z vlastních jmen svatých. Příkladem může být *barborka*, třešňová větvička, pojmenovaná podle sv. Barbory, také *benediktin* neboli člen mnišského řádu je pojmenován podle sv. Benedikta, zakladatele tohoto mnišského řádu. Dalším příkladem je *dominikán*, člen mnišského řádu, který je pojmenován podle sv. Dominika, zakladatele řádu, také člen mnišského řádu *františkán*, byl pojmenován po sv. Františkovi z Assisi, zakladateli řádu. Rovněž plášť z látky s dlouhým vlasem *hubertus* je pojmenován podle patrona myslivců, biskupa sv. Huberta. Lze sem zařadit také název posledního dne v roce a oslavu s tím spojenou *silvestr*, které byly pojmenovány podle papeže sv. Silvestra aj.

3. SLOVNÍKOVÁ ČÁST

Slovník je sestavený na základě vyexcerpovaných eponym ze *SSČ*, který obsahuje hesla s informacemi, zdrojovém jazyku eponyma a výchozím propriu, od něhož byl výraz utvořen. Slovník obsahuje celkem 288 hesel, která byla využita pro dané analýzy. Některá eponyma byla vyřazena, a proto jsou ve slovníku označena červenou barvou a jsou přeškrtnuta. Do daných analýz se tudíž nezapočítávala. Pro lepší přehlednost jsou oranžovou barvou znázorněna přídavná jména, zelenou barvou je zvýrazněno sloveso. Seznam zkratk užitých ve slovníku je sepsán v závěru práce. Heslo ve slovníku vyexcerpovaných eponym je následující:

eponymum – zdrojový jazyk + výchozí proprium – etymologická charakteristika. [etymologický zdroj označen číslem].

Etymologické charakteristiky byly převzaty převážně z etymologických slovníků. V případě, že se v nich některá eponyma nenacházela, byly využity internetové zdroje. Na základě čísel, je u každého eponyma doložen jeho etymologický zdroj.

Zdroje k eponymním heslům:

- [1] REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda, 2001. ISBN 80-85927-85-3.
- [2] HOLUB, Josef a Stanislav LYER. *Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím*. 2., rozš. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978.
- [3] *Akademický slovník současné češtiny a software pro jeho tvorbu, aneb, Slovníky a jejich uživatelé v 21. století: sborník abstraktů z workshopu: Praha 29.-30. listopadu 2016*. Praha: Ústav pro jazyk český, Akademie věd České republiky, 2016, z: <https://slovníkcestiny.cz/uvod.php>, (cit. dne 14. 1. 2023).
- [4] PETRÁČKOVÁ, Věra a Jiří KRAUS. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 1995. Online dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/>.
- [5] <https://www.jesenickeprameny.cz/pamatka/rudolfuv-pramen>
- [6] <https://becherovka.com/cs/history>
- [7] <https://www.bilinska.cz/historie/>
- [8] <https://www.budejovickybudvar.cz/pivovar/historie>
- [9] <https://www.etymonline.com/word/graham>
- [10] <https://cesky.radio.cz/jawa-slavi-devadesatiny-zaslou-slavu-ji-pomaha-obnovit-indie-8118645>
- [11] <http://www.sadarstvi.cz/jonathan/>

- [12] <https://explosia.cz/o-nas/historie/semtex/>
- [13] JANOŠKA, Martin. Minerální prameny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha: Academia, 2011. 495 s.
- [14] https://www.idnes.cz/ekonomika/domaci/tatranky-pred-60-lety-pripominaly-hory.A050609_140552_ekonomika_maf
- [15] <https://www.denik.cz/regiony/obrazem-thomasuv-konvertor-spustili-do-haly-strechou-20201009.html>
- [16] <https://www.vincentka.cz/historie/>
- [17] <https://eisenacher.cz/index.php/historie-vyroby-automobilu-v-eisenachu/>

Slovník eponym

abrahámoviny – biblOJ – „padesáté narozeniny“. Podle starozákonního patriarchy Abraháma, který se dožil vysokého věku. [1].

Achilles – řOJ – achillova pata. Podle Achilla, postavy z řecké mytologie, jehož pata byla jeho jediným zranitelným místem. [3].

amor – IOJ – z lat. amor „láska“ od amāre „milovat“. [1].

ampér – fOJ – „jednotka elektrického proudu“. Podle fr. Fyzika A. M. Ampèra. [1].

anglikánský-ZJ

angorský – tZJ – angora. „jemná vlna ze srsti angorských koz a králíků“. Podle jména tureckého hlavního města Angora (dnes Ankara). [1].

artéský – fZJ – artéska voda vystupující po navrtání nad úroveň terénu působením přírodního hydrostatického tlaku. Podle francouzského hrabství Artois, kde byly studně s touto vodou vrtány již ve 12. st. [4].

atlas – (i<řOJ) – „soubor map, vyobrazení ap.“. Podle známého souboru map flanderského zeměpisce Mercatora (1595) s titulním vyobrazením bájného obra Atlanta (nom. Atlas) držícího na ramenu zeměkouli. Staří Řekové nazvali podle Atlanta pohoří v severní Africe a pak i oceán rozprostírající se za tímto pohořím. [1].

Augiáš – řOJ – augiášův chlév. Podle postavy krále Augiáše z řecké mytologie, jehož chlévy měl Herakles vyčistit jako jeden ze dvanácti úkolů. [3].

august-(n<IOJ)

babylon – asyrZJ – „zmatek“. Od města Babylónu, kde podle bible nastalo zmatení jazyků. [2].

badminton – aZJ – „hra s opeřeným míčkem odráženým raketou“. Z angl. badminton tv. a to podle místního jména Badminton, sídla vévody z Beaufortu v jižní Anglii, kde tato hra vznikla. [1].

bakelit – belgOJ – „umělá pryskyřice“. Podle vynálezce, belgického chemika Baekelanda. [1].

baldachýn – orZJ – „ozdobná látková střecha“. Přes něm. Baldachin z it. Baldacchino, doslova „(látka) z Bagdádu“ od Baldacco, což byl stit. název tohoto blízkovýchodního města, odkud byla tato látka dovážena. [1].

bantam – malZJ – slang. „bantamová váha (v boxu do 54 kg ap.)“. Podle provincie Bantam (Bandung) na Jávě, kde se chovali kohouti k zápasům. [1].

barborka – řOJ – „druh květiny; třešňová větvíčka uříznutá na den sv. Barbory mající do Vánoc rozkvést“. Od vlastního jména Barbora, jež pochází z ř. Bárbara, vlastně „cizinka“. [1].

barnumský – amOJ – „dryáčnický“. Podle F. T. Barnuma, majitele amerického cirkusu, v 19. století. [2].

bauxit – fZJ – „hliníková ruda“. Podle fr. Města Les Baux, kde byla objevena. [1].

bedekr – nOJ – „knižní turistický průvodce“. Podle něm. vydavatelské rodiny Baedekrů. [1].

begonie – fOJ – „ozdobná květina“. Z nlat. begonia a to podle fr. guvernéra dnešního ostrova Haiti M. Begona, který podporoval botaniku. [1].

becherovka – česOJ – „žaludeční bylinný likér“. Podle J. Bechera – prodejce a výrobce alkoholu. [6].

benediktin – IOJ – člen mnišského řádu“. Podle zakladatele sv. Benedikta. Od lat. benedictus „bahořečený, požehnaný“ z bene „dobře“ a dictus „řečený“ od dīcere „říkat“. [1].

bernardýn – fOJ – Podle kláštera sv. Bernarda ve švýcarských Alpách, kde byli tito psi chováni pro záchranu zbloudilých poutníků. [1].

besemerování – aOJ – besemerace. „způsob zkujňování surového železa“. Podle angl. vynálezce H. Bessemera. [1].

betlém – hebrZJ – „jesličky“. Od biblického města Betlehema, místa Kristova narození. [2].

biedermeier – nOJ – „měšťácký umělecký styl (1. pol. 19. st.)“. Zpětné hanlivé pojmenování ze spojení jmen Biedermann a Bummelmeier, dvou postavček měšťáků z jistých německých novin z 50. let 19. st. [1].

bikiny – ZJ – „dvoudílné plavky“. Podle atolu Bikini v Tichomoří, kde Američané po válce zkoušeli jaderné výbuchy, snad využito shody první slabiky s lat. bi- „dvoj“. [1].

bílinka – česZJ – hovor. minerální voda. Bílinská kyselka, podle města Bíliny. [7].

bohemistika – INJ – odborné studium českého jazyka a kultury. Z lat. názvu Čech Bohemia – z Boiohemia (odtud stněm. Beheim, nyní Böhmen) domov Bójů keltských, slož. Z Boii Bójové a kelt. hem- (v druhé germ. haima- „domov, sídlo“. [2].

bojkot – aOJ – „odmítání výrobků či styků s cílem izolovat protivníka“. Podle angl. statkáře Ch. Boycotta, proti němuž kvůli jeho tvrdosti takto poprvé postupovala irská zemská liga. [1].

bordó – fZJ – „rudý“. Podle známého vína z fr. města Bordeaux. [1].

brajgl – OJ – ob. expr. „nepořádek, vřava“. Prý podle niz. malíře P. Breughela, který maloval rušné lidové scény. [1].

brambor – nZJ – vykládá se jako „plodina z Branibor“ (k nám se brambory dostaly zřejmě přes sev. Německo). [1].

broskev – lZJ – stč. břeškev z lat. persica, vlastně „perská (švestka)“. V č. se sblížilo s broskvemi „zelí“ z lat. brassica a potlačilo jeho původní význam. [1].

brovnink – aOJ – „plochá automatická pistole“. Z angl. browning podle vynálezce J. M. Browninga (kolem r. 1900). [1].

budvar – česZJ – druh piva vyráběného v Českých Budějovicích – vzniklo spojením slov Budějovický pivovar. [8].

car – lOJ – z rus. car, a to ze strus. царь z lat. caesar. [2].

cínie – nOJ – „druh zahradní byliny“. Podle něm. botanika Zinna. [1].

císař – lOJ – z lat. jména Caesar, nejspíš prostřednictvím gót. kaisar. [1].

cisterciák – fZJ – „člen mnišského řádu“. Podle fr. kláštera Cîteaux (lat. Cistercium), kde byl řád založen. [1].

coulomb – fOJ – hl. jednotka soustavy SI pro elektrický náboj, zn. C (nazv. podle franc. fyzika Ch. A. de Coulomba). [4].

cyrilice – řOJ – „slovanské písmo vytvořené z řeckých velkých písmen“. Podle věrozvěsta Cyrila, jemuž bylo připisováno. [1].

čabajka – maďZJ – „druh klobásy“. Z maď. Csabai „čabajský“ podle města Csaba (dnes Békéscsaba), kde se vyráběla. [1].

čedar – aZJ – „tvrdý sýr výrazné chuti“. Podle vesnice Cheddar v hrabství Somerset v jihozápadní Anglii. [1].

daltonismus/daltonizmus – aOJ – „barvoslepost“. Podle angl. fyzika J. Daltona (1766–1844), který byl touto chorobou postižen a poprvé ji popsal. [2].

damašek – orZJ – „látka s vetkaným lesklým vzorem“. Asi přes it. Damasco z lat. jména syrského města Damascus. [1].

Damokles – řOJ – Damoklův meč. Visí nad ním Damoklův meč, je v stálém nebezpečí. Podle Damokla, dvořana starověkého syrakuského vládce Dionýsa. [4].

darwinismus/darwinizmus – aOJ – nauka řešící otázku vzniku a vývoje organizmů a vzniku druhů přirozeným výběrem (nazv. podle brit. biologa Ch. R. Darwina). [4].

decibel – l+OJ – (desetina belu – bel) „jednotka síly zvuku“. Podle amer. fyziologa a fyzika A. G. Bella, vynálezce telefonu a mikrofonu. [1].

derby – aOJ – „velké dostihy; utkání tradičních místních soupeřů“. Podle zakladatele nejvýznačnějšího dostihu v Anglii (v Epsomu), lorda Derbyho. [1].

devon – aZJ – „čtvrtý útvar prvohor“. Podle angl. hrabství Devon, kde se hojně vyskytuje. [1].

dieselový – nOJ – (diesel) „naftový motor“. Podle něm. vynálezce R. Diesela. [1].

dixieland – amZJ – „klasický typ džezové hudby“. Původně „zaslíbená země amerických černochů“, původ slova Dixie nepříliš jasný, snad z vlastního jména. Nazv. podle jména území USA na jih od hranice vytyčené zeměměřiči Dixonem a Masonem. [4].

dobrman – nOJ – „plemeno psů“. Podle chovatele Němce Dobermanna, který plemeno vyvinul křížením pinče a ovčáckého psa. [1].

dolomit – fOJ – „druh vápence“. Podle fr. geologa D. G. De Dolomieaua. [1].

dominikán – IOJ – „člen mnišského řádu“. Podle zakladatele sv. Dominika. Jméno je z lat. dominicus „patřící Pánu“. [1].

donchuán – šOJ – „záletník“. Podle legendární, umělecky mnohokrát zpracované postavy záletníka Dona Juana. [1].

donkichot – šOJ – „pošetilý snílek usilující o nemožné“. Podle Dona Quijota, hrdiny románu M. de Cervantese. [1].

eden – hebrZJ – „ráj“. Přes lat. a řec. z hebr. eden rozkoš, a to z asyr. Edin zahrada rozkoše. [2].

eidam – nizZJ – „druh sýra“. Podle nizozemského města Edam, kde se vyrábí. [1].

eldorado – šZJ – expr. „báječná, zaslíbená země“. Ze šp. el dorado (país) „zlatá (země)“. [1].

ementál – nZJ – „druh sýra“. Podle švýcarského údolí Emmental, kde se především vyrábí. [1].

Eustachi(o) – iOJ – Eustachova trubice (v uchu). Podle it. Anatora Bartolomea Eustacha. [2].

fajáns – (f<iZJ) – „druh keramiky“. Z fr. faïence podle it. Města Faenza, proslulého touto keramikou. [1].

fez – arZJ – „orientální pokrývka hlavy“. Podle marockého města Fez (dnes Fás), kde se původně vyráběly. [1].

fiakr – fOJ – zast. „nájemný kočár“. Z fr. fiacre a to údajně podle jisté pařížské budovy s obrazem sv. Fiaccia, kde tyto kočáry stávaly. [1].

filip – řOJ – hov. expr. mít filipa „být důvtipný“. Prý podle apoštola Filipa, který pohotově vysvětlil mouřenínovi text proroka Izaiáše. [1].

filištín – biblNJ – expr. „chytrák, filuta“. Ze jména biblických Filištínů, nepřátel Židů, zřejmě pouze na základě počátečního fi- (vyjadřující chytrost a důvtip). [1].

flóra – IOJ – „květena“. Podle lat. Flōra „bohyně rostlinstva“ od flōs (gen. flōris) „květ“. [1].

forzýtie – AOJ – „zlatý déšť“. Podle angl. botanika W. Forsytha. [1].

francovka – nOJ – „masážní přípravek z alkoholu, mentolu aj.“. Z něm. Franzbranntwein „francouzská pálenka“. [1].

frank – gNJ – „peněžní jednotka“. Z fr. franc a to z původního nápisu na minci Francōrum rex „král Franků“. Jméno germ. kmene, po němž je nazvána Francie, značí „volný, svobodný“. [1].

františkán – iOJ – „člen mnišského řádu“. Podle zakladatele, sv. Františka z Assisi (it. Francesco, doslova „Francouzek“, protože jeho matka byla Francouzka). [1].

frygický – NJ – frygická čapka kuželovitá, s horním cípem přehnutým dopředu, nošená za Franc. revoluce jako symbol svobody, revoluce, republiky (nazv. podle Frygů, obyvatel Frýgie, kt. ji pův. nosili). [4].

fuchsie – nOJ – „druh ozdobné květiny“. Podle něm. botanika L. Fuchse. [1].

fúrie – IOJ – expr. „zuřivá žena“. Z lat. Furia „Lítice, bohyně pomsty“ z furia „zběsilost, zuřivost“ od furere „zuřit, běsnit“. [1].

gabardén – fOJ – „druh tkaniny“. Přes něm. z fr. gabardine ze šp. gabardina a to asi zkřížením gabán „svrchník, plášť s kapucí“ (zřejmě z ar.) a tabardina od tabardo „hazuka, selský kabátek“. Nazv. podle franc. továrny Gabardine. [4].

galuska – nOJ

galvanický – iOJ – „přeměňující chemickou energii v elektrickou“. Podle it. fyzika L. Galvaniho. [1].

gejzír – islandZJ – „horký tryskající pramen“. Podle jména starého islandského zřídla Geysir z isl. geysa „vyvěrat, prýštit“. [1].

gilotina – fOJ – „stínací popravčí nástroj“. Z fr. guillotine podle lékaře J. Guillotina, který ji doporučil k užívání za Velké francouzské revoluce. [1].

gloxinie – nOJ – tropická rostlina (Gloxinia). Podle něm. botanika B. B. Gloxina. [2].

gobelín/goblén – fOJ – „nástěnný koberec“. Z fr. gobelin podle názvu továrny (les) Gobelins založené barvířem Gobelinem v 15. st. [1].

goliáš – hebrOJ – expr. „obr, hromotluk“. Podle biblického obra Goliáše. [1].

gordický – řZJ – (gordický uzel) „spletitá, těžko řešitelná otázka“. Podle nerozvazatelného uzlu v městě Gordion v dnešním Turecku, který Alexandr Veliký „rozvázal“ tak, že jej rozřal mečem. [1].

gotajský/gothajský – salám z jemně mletého libového vepřového masa s přísadou drobně krájeného syrového sádla. Týkající se něm. města Gotha. [4].

gotika – gNJ – Z it. gotico z lat. gothicus, vl. Gótský. Tak posměšně nazval slavný it. malíř Rafael tento středověký sloh, který jako by pocházel od barbarských Gótů. Gotické písmo (hrotité, lomené) se stalo typickým písmem německým. [2].

gouda – nizZJ – druh holandského sýra. Podle hol. města Goudy. [2].

grácie – IOJ – „půvab“, expr. „půvabná dívka“. Z lat. grātia „půvab, milost, dík“ od grātus „půvabný, milý“. [1].

graham – amOJ – grahamová mouka. Grahamové mouce dal jméno americký kazatel Sylvester Graham, který protestoval proti prosívání mouky za účelem vzniku mouky bílé. [9].

gregoriánský – IOJ – gregoriánský kalendář. Zavedený papežem Řehořem XIII. a dosud užívaný. [4].

haléř – nZJ – Ze stříhn. haller, heller (dnes Heller) podle něm. města Schwäbisch-Hall, kde se razil. Původně (od 13. st.) drobná stříbrná mince v ceně jednoho feniku, platila v různých oblastech až do 19. st. [1].

hamburger – ZJ – „žemle s karbanátkem z hovězího masa“. Z angl. hamburger, vlastně „hamburský řízek“. Později využito shody začátku slova s angl. ham sandwich, cheese sandwich apod. tvořeny „složeniny“ jako cheeseburger „sýrový hamburger“ aj. [1].

hašlerka – česOJ – „bonbon proti kašli“. Podle populárního kabaretního písničkáře Karla Hašlera. [1].

havelok – aOJ – „druh pláště“. Z angl. havelock podle angl. generála H. Havelocka. [1].

heraklit – řOJ

herkules – IOJ – „silák“. Podle mytického hrdiny Herkula, proslulého silou. V první části je jméno bohyně Héry, ve druhé ř. kléos „sláva“. [1].

hermetický – řOJ – „vzduchotěsný“. Od ř. Hermās Trismégistos, doslova „Hermes třikrát největší“, což byl titul egypt. Božstva Thóta, jakéhosi bájného zakladatele alchymie a okultních věd, který prý mj. dokázal zvláštní pečeti neprodyšně uzavřít skleněné nádoby. [1].

hertz – nOJ – jednotka kmitočtu (frekvence), zn. Hz (nazv. podle něm. fyzika H. Hertze). [4].

hortenzie – fOJ – „druh ozdobené rostliny“. Nazvána fr. botanikem Commersonem podle ženského křestního jména (snad jeho přítelkyně, či snad jen pro spojení s lat. hortus „zahrada“). [1].

hubertus – gOJ – „plášť z látky s dlouhým vlasem (původně myslivecký)“. Podle patrona myslivců, biskupa sv. Huberta. [1].

hurónský – indiánNJ – (hurónský řev). Podle severoamerického indiánského kmene Huronů. [1].

chalcedon – řZJ – „druh polodrahokamu“. Přes lat. chalcedonius z ř. chalkēdón podle maloasijského města Chalcedonu (dnešní Kadiköy na východním pobřeží Bosporu). [1].

chám – hebr OJ – zast. hanl. „sedlák, nevolník“. Podle biblického Cháma, zlořečeného syna Noemova, jehož syn Kenaan se měl stát „nejbídňějším otrokem svých bratrů“. [1].

charleston – am ZJ – „společenský tanec amer. původu“. Podle města Charleston ve státě Jižní Karolína na východním pobřeží USA. [1].

chuligán – (r<aOJ) – Z r. chuligán a to z angl. hooligan tv., podle jména jisté londýnské problémové rodiny ir. původu. [1].

iberoamerický—ZJ

igelit – nVJ – Uměle podle něm. chemického koncernu IG-Farben. [1].

jakobín – (f<hebrOJ) – „člen revolučně demokratického klubu (za Velké fr. revoluce)“. Podle sídla klubu ve zrušeném klášteře sv. Jakuba (fr. Jacob) v Paříži. [1].

janek – česOJ – expr. „zmatený, ztřeštěný, paličatý člověk“. Zdrobnělina od Jan, nejobvyklejšího vesnického mužského jména. [1].

japan – ZJ – ruční papír. Z něm. Japanpapier. [1].

jawa – OJ – motocykl nákladní auto zn. Jawa (Jméno firmy vzniklo složením jména zakladatele Františka Janečka, který zakoupil licenci na výrobu motocyklů Wanderer.) [10].

jezuita – hebrOJ – „člen řádu Tovaryšstva Ježíšova“. Podle lat. jména řádu (Societas Jesu). [1].

jidáš – hebrOJ – „zaprodanec; druh velikonočního pečiva“. Podle jména zrádného apoštola Jidáše. [1].

Jiřík—OJ

jiřina – česOJ – „vysoká zahradní bylina s velkými květy“. Počeštěná podoba něm. Georgina podle petrohradského botanika Georgiho. [1].

Job – hebrOJ – (Jobova zpráva) Zlá, zdrcující. Podle biblického trpitele příslovecné trpělivosti Joba. [4].

jonatán – (am<hebrOJ) – zimní jablko s křehkou šťavnatou dužinou. Odrůdu poprvé popsal a pojmenoval v roce 1826. J. BUEL. ALBANY na počest JONATHANA HASBROUCKA, který ho první upozornil na hodnotu této odrůdy. [11].

joule – aOJ – „jednotka práce a energie“. Podle angl. fyzika J. P. Joula. [1].

Jupiter – IOJ – pátá a největší planeta naší sluneční soustavy. Od Jupitera – (v římské mytol.) nejvyšší bůh. [4].

jura – nZJ – „jeden z geologických útvarů druhohor“. Podle pohoří Jura ve Švýcarsku a Německu. [1].

kadmium – řOJ – „stříbrolesklý kovový prvek“. Podle ř. kadmeia, což byla zinková ruda nalezená u starořeckých Théb – nazvána podle zakladatele města, bájného krále Kadma (ř. Kádmos). [1].

kalafuna – řZJ – „čištěná prskyřice“. Lid. Název za původní kolofonia (Jg) z it. colofonia a to podle ř. města Kolofónu v Malé Asii, tedy místa svého původu. [1].

kalamajka – ukrZJ – „druh lidového kolového tance“. Přes p. kołomejka z ukr. kolomyjka podle města Kolomyje v Haliči. [1].

kaliko – indZJ (f<indZJ) – „druh bavlněné tkaniny“. Z fr. calicot a to podle angl. calicut (dnes calico) podle Calicut, angl. jména indické Kalkaty, odkud se látka dovážela. [1].

kalvárie – IZJ – „velké utrpení“. Přeneseně podle lat. názvu vrchu u Jeruzaléma, na němž byl ukřižován Kristus. Lat. Calvaria (calvāria, calva = „lebka“) je kalkem (doslovný překlad) aramejského Gulgathā (v počítané verzi Golgota), asi podle vzhledu pahorku. [1].

kalvinista – fOJ – „reformovaný evangelík“. Podle zakladatele této církve Kalvína. [2].

kambrium – aZJ – „nejstarší útvar prvohor“. Podle Kambrické vrchoviny ve Walesu v Anglii. [2].

kamélie – OJ – „druh cizokrajného keře“. Nazvána na počest brněnského botanika, jezuity J. J. Kámela (v polatinštělé podobě Camel(li)us), který se zabýval východoasijskými rostlinami. [1].

kanár – šZJ (n<šZJ) „kanárek“. Ze šp. canario, vlastně „pták z Kanárských ostrovů“ (odtamtud je Španěle exportovali do Evropy). Samotný název ostrovů je odvozen od lat. canis „pes“ podle zvláštního druhu místních psů, na něž první výpravy narazily. [1].

kardan – iOJ – „kloubové spojení hřídelů“. Podle vynálezce, it. přírodovědce Cardana. [1].

karma – česOJ – „průtokový ohříváč vody“. Zkratkové slovo podle výrobce Karla Macháčka. [1].

karyatida – řZJ – „ženská socha podpírající nějakou stavební konstrukci“. Od ř. Karyátides (mn.), vlastně „karyjské“, což byl přídomek kněžek bohyně Artemis v Karyi na Peloponésu. Protože prý stranily Peršanům, byly prodány do otroctví a znázorňovány jako podpěry ve stavitelství. [1].

kašmír – indZJ – „jemná vlněná látka“. Podle Kašmíru, území v severní Indii, kde se chová zvláštní druh dlouhosrsté kozy. [1].

kašpar – perOJ – kašpárek, směšně jednající člověk. Podle něm. Kasper(le), což byla oblíbená komická figurka na vídeňských lidových divadlech, jméno podle jednoho ze Tří králů. [1].

kaštan – řZJ – strom. Z lat. castanea, a to z řec. kastanon (podle města Kastany v starověké Kolchidě). [2].

kdoule – řZJ – „plod“. všeslov. Ze staršího kduna z řec. kydōnion (mālon) kydonské (jablko) podle krétského města Kydōna. [2].

kelvin – aOJ – základní jednotka teploty a teplotního rozdílu v soustavě SI, zn. K (nazv. podle angl. fyzika W. Kelvina). [4].

klívie – IOJ (a<IOJ) – „pokořová rostlina s oranžově růžovými květy“. Nazvána asi na počest Charlotte Florentie, rozené Clive, vévodkyně z Northumberlandu. [1].

kočár – maďZJ – odvozeno od kočí. Z maď. Kocsi, adj. ke Kocs, což je jméno vesnice nedaleko Komárna, kde byla významná přeprahací stanice na cestě z Vídně do Pešti. [1].

Kolumbus – OJ – (Kolumbovo vejce). Vtipně rozřešený problém. Podle K. Kolumba. [4].

koňak – fZJ – „druh likéru“. Podle fr. města Cognac, kde se začal vyrábět. [2].

kravata – schNJ (f<schNJ) – „nákrčník“. Přes něm. Kravatte z fr. cravate a to podle fr. jména Chorvatů Croate, dříve Cravate, Chorvatští žoldnéři ve fr. službách nosili v 17. st. šátek uvázaný kolem krku, tuto módu převzali fr. důstojníci a v 18. st. se kravata stala součástí pánského oděvu. [1].

kristiánka – norZJ – „zatočení smykem při jízdě na lyžích“. Podle Kristianie, dřívějšího názvu norského města Oslo (Norsko je kolébkou lyžování). [1].

labyrint – řZJ – „bludiště“. Z lat. labyrinthus z ř. labýrinthos. Původně název známého sídla krále Minoa na Krétě. Asi v nějaké spojitosti s ř. lábrys „dvojbrtitá sekýra“ (dochováno na stěnách jako královské znamení). Obě slova jsou zřejmě přejata z nějakého předřeckého středomořského jazyka. [1].

lakonický – řZJ – „velmi stručný“. Z lat. lacōnicus z ř. lakōnikós „lakónský“. Obyvatelé Lakónie (Spartánie) byli známi svou stručností a málomluvností. [1].

latina – lZJ – Z lat. (lingua) latina z latinus náležející k Latii, krajině kolem Říma. [1].

lazar – hebrOJ – „nemocný, zubožený člověk“. Podle dvou novozákonních Lazarů – obecně se spojuje s Lazarem, kterého Kristus vzkřísil po čtyřech dnech z mrtvých. [1].

lazaret – (i<hebrOJ) – „polní vojenská nemocnice“. Přes něm. Lazarett, z it. lazzaretto „nemocnice (zvláště pro malomocné)“ z benátského lazareto, nazareto. To je podle karanténní nemocnice na benátském ostůvku Santa Maria di Nazaret s přichýlením k it. podobě jména Lazar Lazzaro. [1].

lilipután i liliputka – aZJ liliputka – „trpaslík“. Z angl. Lilliput, což je jméno země trpaslíků ve slavném románu angl. spisovatele J. Swifta Gulliverovy cesty. [1].

limuzína – fZJ – „větší čtyřdveřové osobní auto“. Z fr. limousine tv., původně „velký kabát z hrubé vlny“, podle fr. kraje Limousin (okolo města Limoges). Pojmenování tohoto kabátu, který nosili povozníci, přeneseno na uzavřený vůz. [1].

lukulský – IOJ – „bohatý (o jídle)“. Podle římského boháče Lūculla (1. st. př. Kr.). [1].

lynč – aOJ – usmrcení viníka bez soudu. Podle jména amerického soudce Ch. Lynche (někde uváděno pouze jako domněnka). [2].

magnet – řZJ – Z lat. (lapis) Magnes (gen. Magnetis) „kámen z Magnesie“, maloasijského města. [2].

magnetit – řZJ – magnetovec. Z lat. (lapis) Magnes (gen. Magnetis) „kámen z Magnesie“, maloasijského města. [2].

magnesium/magnezium – řZJ – „hořčík“. Z nlat. magnesium, jež vychází z názvu ř. oblasti (Magnēsía) bohaté rudami. [1].

magnolie – fOJ – „cizokrajný ozdobný keř či strom“. Z nlat. magnolia podle fr. botanika P. Magnola. [1].

machiavelismus/machiavelizmus – iOJ – bezohledná politika. Podle it. politika N. Machiavelliho, který ji doporučoval. [2].

majolika – (i<šZJ) – „jemná keramika s barevnou glazurou“. Z it. maiolica, původně maiorica, podle jména baleárského ostrova Mallorca, kde se vyráběla (kořeny této keramiky však jsou arabské). [1].

majonéza – (f<šZJ) – Z fr. mayonnaise, původně mahonnaise, vlastně „mahonská (omáčka)“, podle města Mahón na ostrově Menorca na Baleárách. [1].

makadam – aOJ – „štěrkovina užívaná jako podklad vozovky“. Z angl. macadam podle jména skotského inženýra J. L. McAdama. [1].

malvaz – (i<řZJ) – „silné sladké víno; silné pivo“. Z it. malvasia podle it. názvu města na jihu Peloponésu (dnes Monemvasia), odkud toto víno pocházelo. [1].

mandarinka – afrZJ – druh pomeranče. Podle Mandaro, domorodého názvu ostrova Mauritia. [2].

mansarda – fOJ – „podkrovní místnost“. Z fr. mansarde a to podle fr. stavitele Fr. Mansarta. [1].

manšestr – aZJ – „vroubkovaná tkanina“. Podle angl. města Manchester, v angl. samotné ovšem corduroy nejistého původu. [1].

maoismus/maoizmus – čínOJ – sociálněpolit. doktrína a radikálně levicové polit. hnutí spjaté s čínským komunistickým vůdcem Mao Ce-tungem. [4].

maraton – řZJ – „závod v běhu na 42, 195 km“. Podle ř. města Marathonu (od ř. márathon „fenykl“), odkud běžel posel se zprávou o vítězství nad Peršany (490 př. Kr.); po předání zprávy vysílením zemřel. [1].

Mars – (l<OJ) – čtvrtá planeta sluneční soustavy. Byla pojmenována po římském bohu války Martovi. [4].

martinský – fOJ – martinka, martinská pec. Podle fr. vynálezce P. E. Martina. [2].

marxismus/marxizmus – nOJ – marxismus-leninismus, učení o výstavbě komunistické společnosti, založené na díle Marxe, Engelse a Lenina. [2].

mauzoleum – (l<řOJ) – „monumentální hrobka“. Z lat. mausōlēum z ř. Mausóleion, jak se nazývala hrobka krále Mausola v Halikarnassu v Malé Asii, považovaná v antice za jeden ze sedmi divů světa. [1].

mazurka – pNJ – „druh tance“. Z p. mazurek, vlastně „mazurský tanec“, podle kmene v severových. Polsku. [1].

meandr – (f<řZJ) – „zákrut (řeky)“. Z fr. méandre z lat. maeander a to z ř. Maíandros, jména jedné klikaté řeky v Malé Asii. [1].

mecenáš – IOJ – „podporovatel umění a věd“. Podle římského boháče Maecenata (nom. Maecenas), který podporoval družinu básníků. [1].

medúza – řOJ – „mořský láčkovec“. Z it. medusa či fr. méduse tv. a to podle mytologické nestvůry Medusy (ř. Médousa), která měla hady místo vlasů. [1].

megera – (ř<OJ) – „zuřivá, zlá žena“. Z lat. megaera z ř. Megaira, což bylo jméno jedné z Erinyí, bohyň pomsty. [1].

meluzína – fOJ – „skučivý vítr“. Podle pověsti jméno jisté víly, která venku opuštěná lká (k nám pověst přišla asi přes Německo z Francie – fr. Mélusine). [1].

mentor – (ř<OJ) – „mravokárce“. Z ř. Méntōr, což je v Homérově Odyseji jméno Odysseova věrného přítele, v jehož podobě bohyně Athéna doprovází Odysseova syna Telemacha. Význam „duchovní vůdce“ se rozvinul koncem 17. st. ve fr. na základě jistého románu o Telemachových dobrodružstvích. [1].

Merkur – (l<OJ) – první (Slunci nejbližší) planeta sluneční soustavy. Podle starořímského boha Mercuria, boha obchodu a posla bohů. [4].

mesiáš – (hebr<OJ) – mesianismus, „víra ve vlastní vykupitelské poslání“. Od střlat. Messias „mesiáš“, tj. Kristus, a to z aram. mšīhā „pomazaný“. [1].

mohamedán – (ar<OJ) – „muslim“. Podle něm. Mohammedaner od jména proroka Mohameda (6. – 7. st. po Kr.), zakladatele islámu. [1].

moka – arZJ – „silná černá káva“. Z něm. Mokka tv. podle ar. města Mokka (ar. Muhā) na břehu Rudého moře. [1].

moldánky – rumZJ – natahovat moldánky „nabírat k pláči“. Původně „primitivní pastýřská písťala“. (u Jg. I slk. mulitánky), odvozeno od rumunské provincie Multany, rum. Moldova (dnes Moldavsko). [1].

moloch – semitOJ – „obrovitý netvor (často symbol mašinerie ničící člověka)“. Z pozdnělat. Moloch z ř. Molóch a to z hebr. mōlek od melek „král“. Jméno semitského boha, jehož modle byly přinášeny lidské (dětské) oběti. [1].

morfium – řOJ – „alkaloid opia užívaný jako utišující a omamný prostředek“. Podle ř. boha spánku Morfea (zakončení podle „opium“), jehož jméno souvisí s ř. morfě „tvar, (krásná) podoba“ (podle toho, že prý vytváří snové postavy). [1].

morseovka – amOJ – „telegrafická abeceda“. Podle vynálezce, am. malíře a fyzika S. F. B. Morse. [1].

mozaika – (i<řOJ) – „plošná výzdoba z barevných střípků, kamínků apod.“. Přes něm. Mosaik, fr. mosaïque a it. mosaico ze střlat. musaicum tv., doslova „(dílo) věnované Múzám“. (múza od od Moůsa („bohyně umění). [1].

mušelín – (f<arZJ) – „druh jemné látky“. Z něm. Musselin z fr. mousseline z it. mussolina, mussolino a to od jména dnešního iráckého města Mausilu (it. st. Mussolo), kde se látka vyráběla. [1].

museum/muzeum – (l<řOJ) – Přes něm. Museum z lat. mūsēum „místo zasvěcené múzám, škola hudby a umění“ z ř. mouseion tv. od Moůsa („bohyně umění). [1].

Neptun – IOJ – osmá planeta sluneční soustavy. Podle starořímského boha moře (dárce vláhy) Neptuna. [4].

nestor – řOJ – „stařešina, nejstarší osoba v nějaké společnosti“. Podle krále Nestora (ř. Néstor), který byl v Homérově Iliadě nejstarším a nejmoudřejším z ř. hrdinů. [1].

newton – aOJ – „jednotka síly“. Podle angl. fyzika I. Newtona. [1].

nikl – řOJ – „stříbrobílý kovový prvek“. Přes něm. Nickel ze švéd. nickel. V r. 1754 tak nazval tento kov jeho objevitel, švédský mineralog A. F. Cronstedt zkrácením z koppernickel, něm. Kupfernickel, což byl hornický název načervenalé rudy, která vypadala jako měděná, měď však neobsahovala. V první části je švéd. koppar, něm. Kupfer „měď“, druhá část označuje „skřítko, čertíka“ (zvaného Nickel), z osobního jména Nikolaus. [1].

nikotin – fOJ – „alkaloid obsažený v tabáku“. Přes něm. Nikotin z fr. nicotine, jež bylo v 19. st. utvořeno od fr. st. nicotiane „tabák“ a to podle fr. vyslance v Portugalsku J. Nicota, jehož prostřednictvím se v 16. st. Francie s touto rostlinou seznámila. [1].

nimrod – hebrOJ – „lovec“. Podle biblického Nimroda, pravnuka Noemova a bájného zakladatele Babylonu, o němž se praví, že byl bohatýrským lovcem před Hospodinem. [1].

nonius – portOJ – „stupnice (u posuvného měřítka)“. Podle port. matematika Nonia. [1].

ohm – nOJ – jednotka elektrického odporu. Podle něm. fyzika G. S. Ohma. [2].

onanie – hebrOJ – „sebeukájení“. Podle biblického Ónana, který kdykoli vcházel k ženě svého zemřelého bezdětného bratra, vypouštěl semeno na zem, protože nechtěl bratrovi zplodit potomstvo. [1].

ontário – amZJ – odolná odrůda zimních jablek n. jiného ovoce (nazv. podle provincie Ontario v Kanadě). [4].

ordovik – keltNJ – útvar ve starších prvohorách (nazv. podle Ordoviků, lat. jména kelt. kmene v Británii). [4].

otoman – (f<turOJ) – „pohovka bez opěradla na jedné straně vyvýšená“. Z fr. ottomane (od 18. st.), vlastně „osmanská (turecká) pohovka“ od ar. Othmān (v tur. výslovnosti Osman), jména zakladatele osmanské říše zač. 14. st. [1].

pamflet – IOJ (a<IOJ) – „hanopis“. Z angl. pamphlet (nynější význam asi od 18. st.) z (anglo)střlat. panfletus (14. st.) „spisek, sešitek“ a to ze střl. Pamphilet, zkráceného názvu oblíbeného střlat. milostného románu Pamphilus seu de amore (12. st.); (os. jm. Pamphilet = postava v satíře). [1].

Papin – fOJ – Papinův hrnec, tlakový. Podle fr. vynálezce, matematika a fyzika D. Papina. [4].

paragon – nOJ – „pokladní blok“. Podle jména německého výrobce. [1].

parmazán/parmezán – iZJ – „druh sýra“. Z fr. parmesan „parmský“ podle severoit. města Parma, kde se vyráběl. [1].

pascal – fOJ – jednotka tlaku a mechanického napětí v soustavě SI, zn. Pa (nazv. podle franc. matematika B. Pascala). [4].

paster(iz)ovat – fOJ – „konzervovat mléko apod. krátkodobým zahřátím pod bod varu“. Podle fr. bakteriologa L. Pasteura. [1].

Pavel—IOJ

pepita – šOJ – „drobně kostkovaná tkanina“. Ze šp. pepita podle jména šp. tanečnice Pepita del Ortega. [1].

pergamen – ZJ (l<ZJ) – „zvířecí kůže upravená k psaní“. Ze střlat. pergamenum z pozdnělat. (charta) pergamēna, doslova „pergamský (papír)“, podle maloasijského města Pergamon, kde jeho výrobu ve 2. st. př. Kr. vyvinuli jako náhražku papyru. [1].

perm – rZJ – „nejmladší útvar prvohor“. Podle ruského města Permu nedaleko Uralu, kde se útvar hojně vyskytuje. [1].

perzián – ZJ – „kožešina z jehňat karakulské ovce“. Z něm. Persianer tv. a to podle Persie, dnešního Íránu, odkud se kožešina vyvážela. [1].

Petr—OJ

pierot – fOJ – „šásek ve fr. divadle“. Z fr. pierrot, což je zdobnělina od Pierre „Petr“ podle vzoru it. komedií, kde vystupoval šásek Pedrolino. [1].

pikart – fOJ – „člen středověké laické náboženské společnosti ve Francii; kacíř“. Stč. pikhart, bekhart, begart tv. Z fr. bégard z niz. beggaert „žebřavý mnich“. [1].

pišingr – nOJ – „oplatkový dort, řez“. Z rak.-něm. Pischinger(torte) podle jména původního rakouského výrobce. [1].

Pluto – řOJ – devátá (nejvzdálenější) planeta sluneční soustavy. Podle antického boha podsvětí Plutóna. [4].

polárka – řVJ (1<řVJ) – „zmrazený mléčný krém“. Obchodní název podle hvězdy Polárky (Severky) označující na nebi přibližně sever, z lat. stēlla polāris „polární hvězda“. [1].

polonium – ZJ – „chemický radioaktivní prvek“. Jeho objevitelé Marie a Pierre Curieovi (1898) jej nazvali na počest Mariiny vlasti, Polska (lat. Polonia). [1].

popelka – česOJ – opomíjená dívka, žena. Podle Popelky, pohádkové postavy. Odvozeno od popel „co zbude po hoření“. [4].

potěmkinský – rOJ – něco předstíraného, zdánlivě efektního, předstírání, klamání (nazv. podle kulis vesnic, kt. dal rus. státník G. A. Potěmkin postavit k oklamání carevny Kateřiny II.) [4].

pralinka – fOJ – „druh bonbonů“. Přes něm. Praline z fr. praline a to podle fr. maršála du Plessis-Praslina (17. st.), jehož kuchař s tímto druhem bonbonů přišel. [1].

premonstrát – lZJ (f<lZJ) – „člen jednoho z katolických řeholních řádů“. Z Praemonstratum, což je polatinštělý název městečka Prémontré v severových. Francii, kde měl řád původní sídlo. [1].

Pyrrhos,Pyrrhus – řOJ – Pyrrhovo vítězství - získané s více než velkými obětmi. Podle jm. epirského krále (v severozápadním Řecku), kt. zvítězil (r. 279 př. n. l.) nad Římany, ale s velkými ztrátami. [4].

Pythagoras – řOJ – Pythagorova věta o vztahu stran v pravoúhlém trojúhelníku. Podle jm. řec. filosofa a matematika v 6. st. př. n. l. Pythagora. [4].

ragby – aZJ – „druh míčové hry“. Z angl. rugby podle školy ve městě Rugby ve střední Anglii, kde hra ve 30. letech 19. st. vznikla. [1].

raglán – aOJ – „druh svrchníku“. Z angl. raglan podle lorda Raglana, anglického velitele v krymské válce, který takový svrchník nosil. [1].

rentgen i **Roentgen** – nOJ – „prosvěcovací přístroj“. Podle něm. fyzika W. C. Röntgena (1845–1923), který sám objevné záření pojmenoval x-paprsky, protože nevěděl, o jaké záření jde. [1].

rogalo – OJ – závěsný kluzák s pružnou nosnou plochou, zprav. ve tvaru delty (nazv. podle amer. Ing. F. M. Rogalla). [4].

rokfór – fZJ – „druh sýra“. Podle obce Roquefort v jižní Francii, kde se vyrábí. [1].

rudolfka – OJ – – Rudolfův pramen; přírodní železnatá kyselka s diuretickými účinky. Podle korunního prince Rudolfa, následníka trůnu Františka Josefa I. [5].

Řím—ZJ

sadismus/sadizmus – fOJ – „chorobná zvrácenost projevující se trýzněním druhých“. Z fr. sadisme (konec 19. st.) podle jména markýze de Sade (konec 18. st.), v jehož románech se popis sexuální praktik s trýzněním partnera poprvé objevil. [1].

samaritán – biblZJ – „milosrdný člověk“. Podle evangelijního příběhu, v němž obyvatel města Samaří, které bylo s Židy v nepřátelství, ošetřil raněného Žida, kterému se jeho souvěrci vyhnuli. [1].

Saturn – IOJ – šestá a druhá největší planeta sluneční soustavy s obíhajícími prstenci. Podle římského boha úrody a rolnictví Saturna. [4].

saxofon – fOJ + ř – Z fr. saxophone utvořeného podle jeho vynálezce, Belgičana A. Saxe (40. léta 19. st.). [1].

segedínský – maďZJ – segedínský guláš připravovaný s kyselým zelím (nazv. podle maď. města Szeged, čes. Segedín). [4].

sekvoje – indiánOJ – „severoamerický obří jehličnatý strom“. Z am.-angl. sequoia (nlat. Sequoia) a to podle čerokézského náčelníka jménem Sequoiah (1843), který pro jazyk svého kmene vynalezl písmo. [1].

semtex – VJ – velmi účinná plastická výbušnina českého původu (vyráběná v chem. závodě v Semtíně v Pardubicích). Název podle pardubického předměstí Semtína a firmy kde se vyráběla – SEMTín EXplosia. [12].

sibérie – rZJ – expr. „třeskutá zima, nepohoda“. Nejspíš z fr. Sibérie „Sibiř“, samotný název (r. Sibir) je ttat. původu. [1].

siena – iZJ – „(červeno)hnědá hlinka“. Podle it. města Siena, v jehož okolí se hlinka těžila. [1].

silueta – fOJ – „stínový obraz“. Z fr. silhouette tv., původně portrait à la silhouette, vlastně „rychlý, načrtnutý portrét“, ironicky podle fr. ministra financí E. de Silhouette, který se po nástupu do úřadu r. 1759 rychle znelíbil a za několik měsíců byl odstaven. Podle jiného výkladu prý podle jeho příslovečné šetrnosti. [1].

silur – keltNJ – „prvohorní útvar“. Podle názvu předkeltského kmene Silurů sídlícího podle římských pramenů ve Walesu, kde byl tento útvar poprvé zkoumán. [1].

silvestr – OJ – „poslední den v roce; oslava s tím spojená“. Podle svátku sv. Silvestra, papeže ze 4. st., který na tento den připadá. [1].

sionismus/sionizmus – hebrZJ – „židovské nacionalistické politické hnutí“. Od Sion, což bylo jméno pahorku v Jeruzalémě, na němž prý stával palác krále Davida. [1].

siréna – řOJ – „signalizační zařízení vydávající pronikavý zvuk“. Přes něm. Sirene z fr. sirène tv. a to přeneseně k lat. Sīrēnēs „mořské víly lákající plavce zpěvem do záhuby“ z ř. Seirēnes tv. [1].

skansen/skanzen – švZJ – „národopisné muzeum pod širým nebem“. Ze švéd. skansen „hradby“ podle místa, kde bylo ve Stockholmu r. 1891 založeno první takové muzeum. [1].

sodoma – hebrZJ – místo neřestí; nemravný život; prostopášnost. Podle bibl. města Sodoma, zničeného podle pověsti ohnivým deštěm pro prostopášnost jeho obyvatel. [4].

solanka – česZJ – odrůda české letní hrušky (nazv. podle obce Solany v Čechách). [4].

spartakiáda – IOJ – masová tělocvičná slavnost. Podle Spartaka, vůdce vzpoury otroků proti Římu (v 1. st. před n. l.). [2].

stalinismus/stalinizmus – OJ – systém komunistické vlády reprezentované J. V. Stalinem. [4].

stradivárky – iOJ – druh houslí. Podle jejich výrobců Stradivariů. [2].

stroncium – aZJ – „reaktivní prvek příbuzný vápníku“. Z nlat. strontium podle skotského města Strontian, v jehož okolí byl prvek koncem 1á. st. objeven. [1].

syfilis – řOJ – „příjice, druh pohlavní choroby“. Podle básně veronského lékaře Fracastora (1530), ve které vystupuje pastýř Syphilus, který trpí pohlavní chorobou připomínající syfilis. Postava převzata z Ovidiových Metamorfóz, její jméno lze interpretovat jako „kdo má rád svině“. [1].

šalamounský/šalomounský – hebrOJ – expr. moudrý, přemýšlivý člověk; iron. mudrlant, mudrc, hloubal (podle izraelského krále Šalomouna z 10. st. př. n. l., proslulého i z bibl. podání moudrostí). [4].

šalotka – (n < IZJ) – „bylina příbuzná cibuli“. Z něm. Schalotte a to přes fr. échalote, stfr. eschaloigne z lat. (cēpa) Ascalōnia, doslova „askalonská (cibule)“, podle palestinského města Askalon. [1].

šampaňský – fZJ – (o víně). šumivý. Z fr. Champagne podle fr. krajiny Champagne, kde se vyrábí zvláštní šumivé víno; z lat. campania. [2].

šantung – čínZJ – druh hedvábné tkaniny. Z angl. shantung podle čínské provincie Šantung, kde se vyráběla. [2].

šaratice – česZJ – minerální voda s projímavým účinkem. Podle obce Šaratice, kde se vyskytuje. [13].

šovinismus/šovinizmus – fOJ – „jednostranné přeceňování předností vlastního národa, pohlaví apod. a fanatické hájení jeho zájmů. Z fr. chauvinisme, původně „fanatická láska k vlasti“, podle napoleonského vlasteneckého granátníka N. Chauvina, který se stal ústřední postavou hry bratří Cogniardů Tříbarevná kokarda. [1].

šrapnel – aOJ – „dělová střela, která se před dopadem roztrhne“. Přes něm. Schrapnell z angl. shrapnel tv. podle vynálezce této střely, angl. generála H. Shrapnela. [1].

štras – nOJ – „silné olovnaté sklo“. Podle jména klenotníka, který je poprvé vyrobil, jeho totožnost však není jistá. Nejčastěji se uvádí jméno Stras(s) a klade se do 18. st. do Paříže. [1].

šwabach – nZJ – „německé pozdně gotické písmo“. Podle něm. města Schwabach nedaleko Norimberka, kde se koncem 15. st. začalo tisknout. [1].

švejlk – česOJ – člověk, kt. se s předstíranou naivitou a horlivostí podrobuje oficiálním autoritám, ale jen formálně a často se zesměšňujícím záměrem, šprýmař, (mazaný) ulejšák. Podle hrdiny Haškova románu Osudy dobrého vojáka Švejka. [4].

talián – NJ – druh uzeniny. Podle výrobce Itala (ob. Taliána) Uggého. [2].

Tantalos, Tantalus – řOJ – (Tantalova muka) „velké utrpení“. Tantalos byl v řec. mytol. král, kt. Zeus odsoudil k věčnému hladu a žízni. [4].

tatranka – slZJ – šestivrstvé oplatky s náplní a s čokoládovou polevou. Zpočátku, při ruční výrobě, měly trojúhelníkový tvar jako štíty hor (Tater), z čehož byl také odvozen jejich název. [14].

texasky – amZJ – úzké kalhoty z kepru s výrazným štepováním, někdy též zdobené cvočky. Původně nošené v Texasu – odtud název. [4].

Thomas – aOJ – odb. Thomasova ocel ze surového železa s vysokým obsahem fosforu. Podle vynálezce, metalurga S. G. Thomase. [15].

titán – řOJ – „velikán“. Podle starořeckých bájných Titánů, synů boha nebes Urana, kteří byli přemoženi Diem a svrženi do podsvětí. [1].

tolar – nZJ – „stará evropská mince“. Z něm. Taler (dříve Thaler), zkráceného z Joachimstaler, doslova „(peníz) z údolí sv. Jáchyma“ a to podle našeho Jáchymova v Krušných horách, kde se od 16. st. těžilo stříbro, z něhož se razily tyto známé peníze. [1].

Tomáš – OJ – pochybovačný, nedůvěřivý člověk (podle apoštola Tomáše, kt. podle bibl. podání uvěřil v zmrtvýchvstání Krista, teprve když vložil ruku do jeho ran). [4].

torr – iOJ – starší jednotka tlaku (nazv. podle it. fyzika E. Torricelliho). [4].

travertin – iZJ – „pórovitý vápenec“. Z it. travertino, it. st. tivertino z lat. Tīburtīnus „tiburský (kámen, vápenec)“ podle města Tībur, dnešní Tivoli nedaleko Říma, kde se těžil. [1].

tularemie – amerZJ (amerZJ + l) – druh zaječí nemoci. Podle kalifornského města Tularu (kde se poprvé zjistila) s příponou -émie (z lat. haema; v. anémie). [2].

Turek – NJ – sedět jako Turek se zkříženýma nohama; poturčenec horší Turka; Turek (podle Osmana I., zakladatele říše zač. 14. st.). [4].

twíd – aZJ – „silnější látka s uzlíky“. Z angl. tweed, jež vzniklo v 19. st. mylným čtením angl. twilled „keprový, křížně tkaný“ či spíše přikloněním k názvu řeky Tweed, jež protéká oblastí, kde se látka vyráběla. Angl. twill „kepr, křížová vazba“ je odvozeno od two „dva“, vlastně „tkaný dvojí nití“. [1].

tyl – fZJ – „jemná síťová látka“. Přes něm. Tüll z fr. tulle a to podle fr. města Tulle, kde se tato látka vyráběla. [1].

uran – řOJ – „radioaktivní prvek“. Z něm. Uran. Nazváno koncem 18. st. podle nedlouho předtím objevené planety Uran, která byla pojmenována podle ř. boha nebes (ř. Ouranós, vedle toho ouranós „nebe“). [1].

valach – NJ – pastýř, zvl. ovcí, v horách jv. Moravy a Slovenska (podle karpatských Valachů, jejichž jméno se odvozuje od podunajského keltského kmene Volků), (také kastrovaný samec koně domácího). [2].

vandal – NJ – Přes moderní evr. jazyky (něm. Vandale, fr. vandale, angl. Vandal), východiskem je jméno germ. kmenu Vandalů, kteří r. 455 vtrhli do Říma a zpusťili jej. [1].

vejmutovka – aOJ – druh severoamerické sosny. Podle lorda Weymoutha. [2].

viktorie – OJ – vodní tropická leknínovitá rostlina rodu Victoria s obrovskými listy a bílými květy, dnes pěstovaná i ve sklenících, zv. též victoria regia. (Podle jména Viktoria). [4].

vincentka – češOJ – přírodní léčivá minerální voda vyvěrající v lázních Luhačovice. Jméno Vincentka pochází od hraběte Vincence (z rodu Serényiů), který dal v Luhačovicích koncem 18. století postavit první léčebná a ubytovací zařízení. [16].

vindra – nZJ – hov. „nepatrný peníz“. Z něm. Wiener (Heller), vlastně „vídeňský (halěr)“. [1].

viržinka – amZJ – viržinko, druh doutníku. Podle sev.-amerického státu Virginie. [2].

volt – iOJ – „jednotka elektrického napětí“. Podle it. fyzika A. Volty. [1].

vulkán – IOJ – „sopka“. Z moderních evr. jazyků (něm. Vulkan, it. vulcano) a tam z lat. Vulcānus, což je jméno římského boha ohně, syna Jupitera a Junony. [1].

wartburg – nZJ – označení několika modelových řad automobilů vyráběných v automobilce v německém městě Eisenach. Nese jméno podle stejnojmenného hradu tyčícího se nad městem. [17].

watt – aOJ – „jednotka výkonu (elektrického proudu apod.)“. Podle angl. fyzika J. Watta. [1].

worcesterský – aZJ – tekutá směs koření výrazné chuti používaná jako přísada do omáček, majonéz aj., worcesterská omáčka (nazv. podle angl. města Worcester). [4].

xantipa – řOJ – „zlá, hašteřivá žena“. Podle Sokratovy ženy Xantipy, která prý měla tyto vlastnosti. [1].

yperit – belgZJ – „chemická bojová látka způsobující puchýře“. Podle belgického města Ypres, kde byla tato látka za první světové války poprvé použita. [1].

zefýr – řOJ – „jemná bavlněná tkanina“. Z fr. zéphyr tv. a to z ř. zéfýros „západní (večerní) vánek“; mírný záp. vítr, vánek (nazv. podle boha tohoto větru Zefýra v řec. mytol.). [1].

žervé – fOJ – „druh sýra“. Z fr. gervais tv. podle fr. výrobce Ch. Gervaise. [1].

žerzej – aZJ – „druh vlněné pleteniny“. Z angl. Jersey tv. podle ostrova Jersey v Lamanšském průlivu, kde se tato tkanina vyráběla. [1].

žiletka – aOJ – Podle am. podnikatele K. C. Giletta, který holicí čepelku vynalezl. [1].

žolík – aOJ – „karta zastupující všechny hodnoty v některých hrách“. Z angl. názvu karty Jolly Joker „veselý šprýmař“ (je na ní zobrazen šašek). Původ angl. jolly „veselý“ není jistý, joke „vtip, šprým“ vychází z lat. iocus tv. [1].

Závěrečné shrnutí

Ve své diplomové práci jsem se zabývala problematikou eponym v současné spisovné české slovní zásobě. Jako materiálový základ byla použita excerpta ze *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Analyzováno bylo 288 eponym.

V teoretické části jsem zmínila některá pojetí a vymezení pojmu eponymum, včetně toho, ke kterému se přiřkláním, tj. jako výrazu, který byl vytvořen od libovolného vlastního jména (antroponyma, toponyma, kosmonyma apod.) a mohl vzniknout sémantickou nebo morfologickou derivací. Kromě samotného vymezení termínu eponymum jsem se zabývala i jeho kulturně-historickým aspektem, neboť eponyma v sobě uchovávají zřetelné i skryté odkazy na jména a příjmení slavných objevitelů a vědců i na významná místa (zvláště z historického hlediska), která jsou s daným výrazem velmi úzce spjata. Dále byla má pozornost soustředěna na objasnění základních onomastických termínů, mezi které patřila vlastní jména neboli propria a apelativa neboli obecná jména. Detailněji jsem charakterizovala antroponyma čili vlastní jména osob, zmínila jejich druhy, včetně biblických antroponym, dále antroponym, která se vyskytují jako součásti frazému, i literárních vlastních jmen, která se také řadí mezi antroponyma. Charakterizovala jsem též toponyma, která označují vlastní jména zeměpisná. Věnovala jsem se rovněž významu toponym v různých vědách, především v jazykovědě, dialektologii, také antroponomastice, které poskytuje jména zaniklá před začátkem větších soupisů osobních jmen anebo je nápomocná dějepisu a zeměpisu. Dále jsem charakterizovala kosmonyma, chrématonyma a transonyma, která jsou součástí základní onomastické terminologie.

V praktické části jsem prováděla detailní analýzu výrazů, které byly odvozeny od vlastních jmen. První analýzou byla analýza eponym podle proprií, od nichž byla utvořena – od antroponym, kde byla rozlišena eponyma vzniklá z osobních jmen a z příjmení. V rámci této kategorie eponym byla současně provedena analýza z hlediska genderového aspektu antroponym, od nichž byly utvořeny. Naprostou převahu zde měla eponyma utvořená od mužských osobních jmen a příjmení. Následující kategorií eponym je skupina výrazů odvozených od toponym. Tyto výrazy byly dále podrobněji rozříděny do skupin eponym utvořených z oikonym a anoikonym. V rámci všech toponymních eponym byla nejvíce zastoupena právě skupina výrazů vzniklá z oikonym. V rámci skupiny eponym odvozených od jiných proprií se objevovaly výrazy utvořené od pojmenování národů, názvů firem nebo jiných objektů, které vytvořil a pojmenoval

člověk. V další kapitole jsem se zabývala analýzou výrazů z hlediska jejich zdrojového jazyka. Na základě výsledků z této analýzy lze konstatovat, že nejvíce eponym v české slovní zásobě pochází z indoevropské jazykové rodiny, konkrétně z románské jazykové větve a jazyka francouzského. Další kapitola je věnována adaptaci cizích eponym do systému češtiny, kdy v souvislosti s přejímáním lexika z cizích jazyků dochází k tomu, že se převzaté výrazy přizpůsobují a adaptují k fonetickému, grafickému a morfologickému systému češtiny. Tato kapitola proto obsahuje dvě podkapitoly týkající se adaptace cizích eponym a jejich různých fonetických a grafických modifikací a variant v češtině. V rámci slovnědruhové analýzy bylo zjištěno, že největší zastoupení eponym z hlediska slovních druhů je v kategorii podstatných jmen. Z výsledků slovtvorné analýzy můžeme konstatovat, že dominantní počet eponym vznikl apelativizací vlastního jména, kdy došlo k rozšíření významu daného vlastního jména a k jeho přechodu ke jménům obecným. O něco menší zastoupení mají eponyma utvořená prostřednictvím derivace. V poslední kapitole, která se zabývá stylistickou charakteristikou eponym, byla podrobena analýze eponyma používaná specifickými skupinami mluvčích, například ve vědeckých oblastech, nebo v biblické slovní zásobě.

Třetí částí je slovníková část, kde podávám abecední přehled zkoumaného materiálu. Tvoří ji slovník sestavený na základě vyexcerpování eponym ze *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, který obsahuje hesla s informacemi, zdrojovém jazyku eponyma a výchozím propriu, od něhož byl výraz utvořen.

Jmenný seznam grafů

Graf č. 1: Eponyma vzniklá z mužských a ženských osobních jmen a příjmení

Graf č. 2: Eponyma vzniklá z mužských a ženských antroponym

Graf č. 3: Eponyma vzniklá z oikonym

Graf č.4: Eponyma vzniklá z anoikonym

Graf č. 5: Eponyma vzniklá z toponym

Graf č. 6: Eponyma pocházející ze slovanské jazykové větve

Graf č. 7: Eponyma pocházející z germánské jazykové větve

Graf č. 8: Eponyma pocházející z románské jazykové větve

Graf č. 9: Eponyma pocházející z indoevropské jazykové rodiny

Graf č. 10: Eponyma pocházející z různých jazykových rodin

Graf č. 11: Dělení výrazů podle slovních druhů

Graf č. 12: Derivované výrazy z vyexcerpovaného materiálu eponym

Graf č. 13: Derivovaná a apelativizovaná podstatná jména

Graf č. 14: Derivované a apelativizované jednotky

Graf č. 15: Eponyma v určitých vědeckých oblastech

Seznam zkratek

V diplomové práci jsou použity následující zkratky:

aj.	a jiné
angl.	anglický
am.	americký
aram.	aramejský
asyr.	asyrský
atd.	a tak dále
bibl.	biblický výraz
čes.	český
expr.	expresivně
franc.	francouzský
germ.	germánský
hebr.	hebrejský
it.	italský
kt.	který
lat.	latinský
lid.	lidový
maď.	maďarský
mj.	mimo jiné
např.	například
nazv.	nazváno
něm.	německý
niz.	nizozemský
NJ	z národního jména
OJ	z osobního jména
pol.	polovina
popř.	popřípadě
port.	portugalský
př. n. l.	před naším letopočtem
pův.	původně

rak.	rakouský
rum.	rumunský
rus.	ruský
řec.	řecký
slang.	slangově
slov.	slovanský
SSČ	<i>Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost</i>
st.	století, někdy též starý
stř.	středověký
švéd.	švédský
tj.	to jest
tur.	turecký
tzv.	takzvaný
VJ	z vlastního jména
ZJ	ze zeměpisného jména

Ve spojení s daným propiem se uvádí zdrojový jazyk, který je ve formě následujících zkratk:

a	z angličtiny
afr	z afrických jazyků
ar	z arabštiny
čes	z češtiny
čín	z čínštiny
f	z francouzštiny
g	z germánských jazyků
hebr	z hebrejštiny
i	z italštiny
ind	z indických jazyků

indián	z indiánských jazyků
island	z islandštiny
kelt	z keltských jazyků
l	z latiny
maď	z maďarštiny
mal	z malajštiny
n	z němčiny
niz	z nizozemštiny
nor	z norštiny
or	z orientálních jazyků
p	z polštiny
per	z perštiny
port	z portugalské štiny
r	z ruštiny
rum	z rumunštiny
ř	z řečtiny
sch	ze srbochorvatštiny
sl	ze slovenštiny
š	ze španělštiny
šv	ze švédštiny
t	z turečtiny
u	z ukrajinštiny

Seznam použité literatury

Primární literatura

Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. 2. vyd., opr. a dopl. Praha: Academia, 1994.

Sekundární literatura

Akademický slovník současné češtiny a software pro jeho tvorbu, aneb, Slovníky a jejich uživatelé v 21. století: sborník abstraktů z workshopu: Praha 29.-30. listopadu 2016. Praha: Ústav pro jazyk český, Akademie věd České republiky, 2016, online dostupné z: <https://slovníkcestiny.cz/uvod.php>

BOZDĚCHOVÁ, Ivana. *Současná terminologie: se zaměřením na kolokační termíny z lékařství*. V Praze: Karolinum, 2009. Acta Universitatis Carolinae. ISBN 978-80-246-1539-4.

Český jazykový atlas 1, položka 172. ISBN 978-80-88211-06-8. Online dostupné z: <https://cja.ujc.cas.cz/e-cja/heslo/1/172>

DAVID, Jaroslav, ed. *Toponyma: kulturní dědictví a paměť míst*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2016. ISBN 978-80-7464-843-4.

DVOŘÁKOVÁ, Žaneta. *Literární onomastika: antroponyma*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2017. ISBN 978-80-7308-732-6.

FARGEN, K.M. and HOH, B.L. The debate over eponyms. *Clinical Anatomy*, 27, 2014. Online dostupné z: <https://doi.org/10.1002/ca.22409>

HARVALÍK, Milan. K vzájemnému obohacování apelativní a propriální sféry jazyka. Apelatyzace proprií a proprializace apelativ. [In:] *Nazwy własne a społeczeństwo*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza LEKSEM, 2010. ISBN 978-83-60178-84-3.

HOLUB, Josef a Stanislav LYER. *Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím*. 2., rozš. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978. Odborné slovníky (Státní pedagogické nakladatelství).

KAKZANOVA, Jevgenija M. *Imja sobstvennoje v termine*. Moskva: Galleja-Print, 2015.; KAKZANOVA, Jevgenija M. *Anglo-russko-nemeckij slovar' internacional'nych eponimov: Nazvanije i proischoždenije. Ot A do Z*. Moskva: Galleja-Print, 2015a.

KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, ed. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106484-X.

KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, ed. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2016. ISBN 978-80-7422-480-5.

KLOFEROVÁ, Stanislava. Deantroponymická pojmenování malých kamínek v češtině. [In:] *Onomastický zpravodaj ČSAV*, ročník 32-33, Ústav pro jazyk český ČSAV, 1992.

KOMÁREK, Karel. *Osobní jména v českých biblích*. V Olomouci: Votobia, 2000. ISBN 80-7198-427-2.

KOPALÍNSKI, Władysław. *Słownik eponimów czyli wyrazów odmiennych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1996.

KRAUS, Jiří. *Nový akademický slovník cizích slov A-Ž*. Praha: Academia, 2005. ISBN 80-200-1351-2.

LEJČÍK, Vladimír M. Obsuždenije problem eponimii v sovremennoj nauke. [In:] MELIKJAN, B. Ju. *Jazyk i pravo: aktual'nyje problemy vzaimodejstvija. Materialy Meždunarodnoj naučno-praktičeskoj Internet-konferencii*. Rostov-na-Donu: Rostovskoje knižnoje izdatel'stvo, 2011. Online dostupné z: <http://www.ling-expert.ru/conference/langlaw1>

MAREK, Petr. *Jazyky a písma světa* [online]. Brno, 2013 [cit. 2023-02-21]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/73nzlc/>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta. Vedoucí práce RNDr. Vladimír Herber, CSc.,

MICHÁLEK, Emanuel. K otázce apelativizace vlastních jmen v starší češtině. [In:] *Onomastický zpravodaj ČSAV*, ročník 32–33, Ústav pro jazyk český ČSAV, 1992.

MRŠIĆ, Dubravko. *Eponimski leksikon*. Zagreb: Matica hrvatska, 2000.

OLOŠTIAK, Martin. *Slovník slovenských eponym*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2020. ISBN 978-80-555-2583-9.

PETRÁČKOVÁ, Věra a Jiří KRAUS. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 1995. ISBN 80-200-0497-1.

- PETRÁČKOVÁ, Věra a Jiří KRAUS. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 1995. Online dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/>
- PLESKALOVÁ, Jana. *Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*. Jinočany: H & H, 1992.
- PLESKALOVÁ, Jana. *Vlastní jména osobní v češtině*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-6938-1.
- PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000-2010*. Brno: Host, 2011. Studium (Host). ISBN 978-80-7294-834-5.
- POKORNÁ, Eva. Apelativizovaná jména v české slovní zásobě. [In:] *Slovo a slovesnost*, ročník 39, číslo 2., Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 1978.
- REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda, 2001. ISBN 80-85927-85-3.
- ŠMILAUER, Vladimír. *Úvod do toponomastiky (nauky o vlastních jménech zeměpisných)*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966. Učebnice vysokých škol (SPN).
- ŠRÁMEK, Rudolf. Transonymizace v propriální nominaci. [In:] *Folia onomastica croatica* 12–13 (2003–2004).